

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XV књига XVII свеска LVII март 2019

57

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсуре Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Звонко Павличић, академски сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за
културу АП Војводине и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

пїраї ѓоезије

Владимир ЈАГЛИЧИЋ.....	5
Данило ЈОКАНОВИЋ.....	13
Бранко СТЕВАНОВИЋ.....	15
Спасоје ЈОКСИМОВИЋ.....	18
Сунчица РАДУЛОВИЋ Торбица.....	21
Милан МИЦИЋ.....	24
Верица ПРЕДА.....	31
Весна РАДОВИЋ.....	36

пїраї пїрозе

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	39
Ђорђе ПИСАРЕВ.....	61
Јовица ЂУРЂИЋ.....	70
Марко ГАЛИЋ.....	75
Бранка СЕЛАКОВИЋ.....	83

пїраї наїраде

Милутин Ж. ПАВЛОВ.....	88
------------------------	----

пїраї на пїраїу

Љиљана ПТИЦИНА.....	92
---------------------	----

пїраї дїуїиџ

Калман ЈОДАЛ.....	99
Дмиртиј ЛИХАЧОВ.....	117

пѣраї ђоје

Ђорђе КАДИЈЕВИЋ.....	146
----------------------	-----

пѣраї ишчиѣавања

Мирослав РАДОВАНОВИЋ.....	150
Љубиша ЂИДИЋ.....	156
Тијана СЛАДОЈЕ.....	159
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	163
Валентина ЧИЗМАР.....	166
Аћим ТОДОРОВИЋ.....	171
Жељка ПРЖУЉ.....	174
Милан ГРОМОВИЋ.....	178
Ана СТЈЕЉА.....	181

пѣраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....	183
----------------------	-----

Владимир ЈАГЛИЧИЋ

ИМЕТАК

ПОБЕДА

У свету силних хохштаплера
ја сам – несрећни сиромашак.
Побеђујем ко атмосфера,
ко чист, с дна света, ломни дашак.

Пустиће ме, можда, да старим,
да им не кварим само план.
Само за живот да не марим.
Да се опростим, длан о длан.

Да л' опростиће збор тих, истих,
(страшна је то и помисао) –
што толику им воду испих,
што туђ сам ваздух удисао?

СТРАШИЛО

Поболи су у њиви стуб.
Претходно, да л у шали,
земљу су запишали
(чин користан и груб) –
да га забију чвршће
пред сеоским раскршћем.

Попреко – даска с поставом
за руке, ширене светом.
Негрљен, налик сам постао
човеку распетом.

Рухо по моди – стави се
да на костуру струне.
Тресу се ногавице
кад ветар пољем дуне.

Зашто би ико да ме жали,
док кишне капи стресам?
Налик сам бићу људском, али
немам крви, ни меса.

Чуварност што кроз простор зрачи
запишавају псине...
Да л ишта о том знају сејачи,
ил само штеточине?

Ретко ме ко гледа очи у очи.
Копају, ору, саде.
Мене срушити није злочин -
неће, јер ме се гаде.

Нико да ми положи длан,
макар из шале, на раме.
И тако из дана у дан
буја друштво осаме.

И само каткад, без циља, куће,
у дан преткишан, сив,
кад ветар дроњама запрпуће,
некуд бих. Као жив.

СПОМЕНИК НА ТРГУ

Он је сад већи, лепши, виши,
од свог земаљског лика.
Стоји на ветру и на киши,
пред оком пролазника.

Мишљаху, док је био жив -
слушче и књажев блента.
Сад, јест бескрван, хладан, сив,
ал уз стас монумента.

Дивска идеја на трг изнета,
ко налазак свемере...
Ал' глава – мета птичјег измета -
ко ће да је опере?

Птице, у зраку, ил у лишћу,
мало маре за људе.
Ил маре? Ко зна. Отуд кликћу,
и на свој начин – суде.

Ко да очисти птичји желе,
што би с том главом срасти?
За то су потребни радници, скеле,
још више – воља власти.

Слава терету надљудском, грозном,
на тим плећима изнетом!
Ал' свет остаје исти – озго
засипан птичјим изметом.

А оздо, цукци задижу дрске
ноге, пуштени с ланца,
коначну слику славе српске
да пружи оку странца.

ИМЕТАК

Царство је моје, довиђам,
веће но свака варка.
Питајте Међедовића
и Краљевића Марка.

Златни двор мога кривића,
порфира, свита царска.
Па рашта се још сновиђа
будућност ми себарска?

У свакој од арена
ја сам победно блистао,
јунака не бије метак...

Лажа је то, шарена,
али сам на њу пристао
јер сав је мој иметак.

ШЕЋЊА

Дигнем ногу пољем пустим,
али не смем да је спустим.

Довикује за мном чета:
„Само напред, шетај, шетај!“

Уперили цеви голе
у леђа ми, па соколе.

Очекујем, по мом трагу,
довешће и моју драгу.

Пронаћи ће већ пречицу
да прикључе и дечицу.

А пејсаж је пун идиле,
још да није и присиле.

Ко ту не би да се шеће,
на све стране никло цвеће

Дакле, кроз смрт морам ићи,
(може ли се мимоићи?).

И тако се надам бољем,
шетајући минским пољем.

ПОЗИВ

Олегу Павлову (1971-2018)

Могли смо, Олег, прошетати Москвом,
било је такве прилике – ал ти знаш,
никад се ником не јавим, и просто,
одлази човек, а себи не призна

да се то – једном и заувек!, могло
памтити, филм је могло да се сними...
И шетали смо, ал свак шета подно
вулкана који управо се дими,

по ерупцији масовног убиства
чији је израз – експлозија срца...
И оде човек, ко да на све приста,
а није, већ га мучки нешто скрца...

И ево, књига по смрти се рађа,
читају сенке зида Платоновог...
Живот: живота вечног дрска крађа,
без нас извесног постојања новог.

Могли смо, Олег, корачати Москвом,
попити пиће-два с Виктором, с Јуром*,
утврђивати боље шта смо, ко смо,
у општој ноћи, космичкој и штурој.

Остаде Москва на невидној црти,
да недохватност окрилати превласт.
Мислим о твојој изненадној смрти
као о некој најави – за све нас.

Још нешто, Олег. Морам да осетим,
бар као сенка на платонском зиду:
позва ме писмом, тад, да те посетим,
ал који свет си имао у виду?

** Виктор Широков и Јуриј Лошчиц са којима сам се видео у
Москви, почетком 2018. године.*

ГОВОР

Често говорим сам са собом,
јер мислим: неко слуша.
Ко, с незнаним се сревши гробом,
цвркутава грмуша.

Било у кући, у пољу, шуми,
у штали, међ говедима,
сакрално ме и зрак окуми,
и прихвати ледина.

И кућне ствари, и влажне травке,
свако се немо труди
да схвати моје тужне јавке –
само не могу људи.

ПЛАНКТОН

У безмерју сам неком плавом,
окружен могућностима
И свет се чини сном, не јавом:
има ме, и њега има.

Можда несрећа, можда срећа,
да крећем се, до краја.
То је ваљани исход зачећа,
на које немам утицаја.

Чини се да, и без моје воље,
ни добро је, ни лоше,
док плутам бескрајним плавим пољем,
валима некуд ношен.

А чинило се вишња сила
уз свест ме изузима,
да је мој живот воља била -
ал то је илузија.

Она ми треба, јер не могу
без ње чак ни да плутам.
простором којим, да л видљив Богу,
већ вековима лутам.

Усамљен, ја сам у јатима
безбројног мноштва рода.
Куд нас је однела, ил вратила,
окружујућа вода?

Хоће ли род мој у ждрело кита
упловити, на тоне?
Ал' за циљ пута зар ко пита
плутајуће планктоне.

НЕМОЋ

Сваки се дан у свету гине,
живим као да тога није,
уживам, ко да ме зло не брине
множином опште погибије.

Спавам сву ноћ ко мало дете,
згреје ме жена, пробуде деца,
одговарам, кад ме се сете
телефоном (тај звук ме штреца

и изнервира – све у свему,
кад ме на миру не оставе).
Кад једем, не мрвим на мушему,
идем на свадбе, сахране, славе,

гледам да мрава не згазим, ни да
пригњечим муву, ил' комарца...
Да будем срећан, не заридам
снемоћалошћу мудрог старца.

Шта може друго човек? Псина,
лако свикла на све солуције...
Јесу ли бољи били пећина,
ил' крвав метеж револуције?

Чему бунтовна убеђеност
свету у ком смо само гости,
када постоји уређеност
с крхким оквиром смирености...

Јер довољно је да се љушне
свагдањи свет у топлој крви,
да изгубим све црте мушке,
грађанској послуши да похрлим...

Умемо ли и друкчи бити,
сем једнолика гробна пратња...
Јер не смемо ни замислити
колико лица има патња.

А ипак нешто стално бурка
крв, и не да јој да се сложи
с неправдом која трн шипурка
ко да забада у прст ножни,

док на посао одлазим, редно,
да примим плату двонедељну,
да постојање неугледно
стекне смисао и коб жељну...

Мраз или јара – ја се свикнем,
на леду – пазим да не склизнем...
...На скверу мунковски да не крикнем,
у плач Рахилин бризнем.

УВИД

Ништавност – све куд допрех,
мој таленат је – осредњи.
Свет – величанствен, ко пре,
а ја у њему – последњи.

Будним ме затекну свитања,
с увидом да је – о среће! –
битнији свет од питања
биће ме, или неће.

Јер, равнодушно бивање
и синова и оцева,
није занемаривање,
него праведна оцена.

Тек каткад глас промакне
повлађивања сновитог...
Из које снаге, одакле?
Још веће пропасти, очито.

Но, зар је важно толико
име сопствено промаћи?
Већ сам одавно навико
друга имена пронаћи

у ловорима, трофејима –
како их ките венци...
Достојан корифејима
да останем у сенци.

Данило ЈОКАНОВИЋ

ОКАСНЕЛА ПЕСМА

У овим је годинама
најтужније што си сама,

што нема ко да те дочека
све и да се враћаш издалека,

што те једино још сретне
полумрак спуштене ролетне,

пред којим ме једнако прогања
бесмисао окаснелог питања:

да ли на твојим стопалима
још мојих пољубаца има.

СТУДЕНИЦА

Као осмех с твога лица
озари ме Студеница.

У трену кад се рађа дан
ко под чесму постави длан,

па ако не плусне у слап,
појавиће се макар кап

и кроз њу зраке општрица
као осмех ти са лица.

ХАЉИНА

Твоја хаљина од лана
ко да је на теби ткани

од нестварне материје
и од чисте поезије

без разбоја и предива –
просто као да је жива

па погледом док те свлачим
у нестварно закорачим

како би се препознале
макар руке што су ткале
и слагале у делове
у крпице и у снове

не би ли је од тих нити
опет могле саставити

КОШТИЦА

Као да си изашла из оних заблуда
које сам покушавао сакрити
или си само прошла овуда
па ми се сад чини
да си коштица у подељеној брескви –
случајно остала у мојој половини

МИЛИЦА

У кући на крају града живи Милица
уморна и тужна жена
невеселог лица
од брига и успомена

Ако јој овом песмом заменим кућу,
сместићу је у благих речи неухватљивом беспућу

и гледаћу је из далека
како двориштем пролази као некад
и, мада за моје погледе више и не мари,
махнућу јој понекад преко плота
да јој не дам да остари

Бранко СТЕВАНОВИЋ

У ЗАГРАДИ

Живели смо у загради
до *ижице* од аз,
надајући се награди,
тражећи путоказ.

Нисмо се много бринули
за душу, па ни главу:
на трулу воћку смо зинули,
прогласивши је за здраву.

Глумећи како смо знали
да знамо шта бисмо хтели,
ниже смо од себе спали:
за заборав смо зрели.

Да нестанемо без гласа,
да спомен на нас ишчили;
да нам се не зна часа...
ако смо, уопште, и били.

ЛАВИРИНТ

По лавиринту заграде пузе
минотаури и медузе.

Сувише плитко су наши стари
закопавали грозне ствари.

Оживели су весници страве
и кренули по наше главе.

Тешко да ће нас избавити
замршене црвене нити.

СВАКО ВЕЧЕ

Овако се свако вече
у загради глава сече:
ставиш главу на подлогу,
на главу ти стави ногу
неко ко те много воли,
да поступак својски боли.

(Загледан у неба кутак
чекаш последњи тренутак.)

За корицу сува хлеба
целат чини све што треба;
носилац је свога крста:
раван поглед, рука чврста,
речи спречи и зајечи
тек кад сечиво зазвечи.

(Да продужи људски слику,
хитне главу у публику.)

Жељна игре чека руља
да се глава докотрља;
онај ко је први шутне,
заточник је мисли мутне:
*Мртво око ко пољуби,
тај следећи главу губи.*

(Није ли му нога жустра,
на твоје ће место сутра.)

КО ГОВОРИ А СРЦЕ МУ ЋУТИ

Ко говори а срце му ћути
не може се ван заграде чути.

Кад помисли заграду да сруши
изникне му још једна у души.

Ко говори а срце му ћути
све до смрти неће предахнути.

А по смрти
имаће шта чути.

ПТИЦИ ЈЕ ЛАКО

Птици је лако,
она за заграде не зна.
Полети тако,
наивна, неопрезна,
па пусти цвркул.
А нас заграда стисак
тера на шкргут
и беспомоћни врисак.

Имамо тему,
имамо језик и писмо,
упркос свему –
окрилатили нисмо.

Спасоје ЈОКСИМОВИЋ

СОБА СОФРОНИЈА САХАРОВА

Можда си камен
Тканина која плаши
нежност водоинсталација
Острво са збивањима које
нико не помери
Али то не умањује звуке
свих галаксија

Проблем је у живости
штићеној само да заискри
Иако
у толико динамике и
давања светла на основу таме,
проблем лежи у трајности
тога

Нисам хтео њене/своје
зачуђене куће

Бирај по нахођењу ноћ или
дан
с једне или друге стране
камена

Кад одабереш чудо
посвећивања
неочекиваном,
испуниш свој доживљај
о себи

Кад се вратиш
У есхатону
и даље ће ти бити одшкринут
прозор

ЖИТИЈА СВИХ СЛОВА У ИСТРАЈАВАЊУ

За оно о чему размишљаш
у категоријама вечности,
смишљаш кров,
темељ
и околне бедеме

Подешаваш важност
Уносиш несклад природности
као прстохват соли у измаштану правилност

Схватиш
Неће преживети као сећање ни век
Камоли дан
Или мисао од прекјуче

И склапаш кутију за одлагање
Спреман да је се с мање ажурности решиш,
него они који имају искуства у растакању
од којег чине празник без симбола

ПРЕПРАВЉЕНА СТОЛЕЋА

Дреће зна када јесен
долази
То је спољашњост
али усаглашена

Повезаност
коју смо прихватили
и у коју смо се уградили

Остаје предео због кога си живео,
иако се у монологу све дешавало

Хепо коцкама, уместо лучем,
наводно дозиваш сунце
Водом растерујеш капи

На рубу постојбине
Прото-Словена,
а не тајге,
обедујеш уз истовремена
васкрсења напољу

ЊЕН СВЕТ КАО АНТИКУТИЈАСТИ РАСПОРЕД

Благе душе причају с птицама

Демистификација чини чудо
лепшим,
слободом која није бремене;
лутање света коме су непосредно
у малтеру еони

Нисам је више никад питао ништа

Разликују нам се визије
о пристojности кутка
Њен свет као антикутијаст
распоред
Једно од тренутних нервних
питања
Занемаривање геометрије

Наше ствари нису неистина
Само нису успеле да доспеју/врате се
до универзалности
Да се уздигну/спусте до исте

КРУЖИШ

Кружиш
У ствари долазиш до веће надморске
висине
Такви ћемо отићи
Сећање није трагично,
јер је као сећање
на жив лик у суседној соби

Зарастање емајлираног посуђа
коме пружамо заклон
без атмосферских утицаја

Гледамо како свет не држе
само
молитве пустињака,
јер смо као они

Него кора дрвета у немогућем амбијенту,
којој се допушта самоодржање

Сунчица РАДУЛОВИЋ Торбица

РУКА НА КОРМИЛУ

Да, могло је све бити другачије,
да нема твог лаког и бешумног весла
које ми растаче биће попут ледоломца,
после чијег проласка тихим газом,
у заглушујућем пуцању леда
отапа се сваки грч.
Можда се не би размрсиле зебње
потонулих морнарских мрежа,
да пребрана реч није одбранила чедност
азурне хаљине коју чувају албатроси на копчама.
Можда се не би као диптих неба и и воде стопила лица
у акварелу разливених тела
и плодила се хтења да ударају о хриди путености,
док око блуди у бујном виру намере,
да ниси потпуно раширио своја једра.
Да, могло је бити другачије,
испод свода привиђења,
да се није расуо белутак испод твоје крме
у стих пророчких снова, који зри.
Тек, изронила је румен
и реч која се не опире више.

ЛАЖНИ УГРИЗ

Сећаш се причали смо о љубави Ахматове и Модилјанија
и о илузији увијеној у огртач љубави?
Држао си мале кокос куглице које волимо,
а путања твог погледа извлачила ме из безобличне густе масе
и као Амедеев женски акт будила ме из капи боје.
Шуштала је хартијица из које
си немарно расипао кокос
и видела сам у тим мрвама расуте неке тренутке,

успут изгубљене мисли и грудвице немира
 старих еденских вртова.
 А сласти отопљених куглица
 отапају и зимско окно, па затрепере кровови под капом града.
 Видим у тренутку париску вреву,
 запече ме жар очију Ахматове
 и заљуљају акорди њене страсти.
 Ти само подигнеш прсте са прагова гитаре
 и ослободиш ме свих оштрих ивица ван простора тишине,
 док лажним угризом скупљаш кокосове мрвице са доње усне...

ЗЛАТОУСТИ ЖЕТЕЛАЦ

Поново сам сањала оца свог
 Златоустог жетеоца небеске сенке,
 што још увек стрпљиво ређа каменчиће
 из винчанског врча и дунавских дубина
 да поплоча пут до видела.
 Видим још увек носи секиру коју је нашао у шуми,
 ону исту којом је Перун гађао змију,
 и блеском тако огледало сачинио
 да нас заштитити од грома.
 Негде у зору у очевој руци сја жртвеник
 пун живе воде у којој се огледа јутро.
 И жубори као вир да би у бескрају починуло зрно
 милости, љубави и истине
 које се скрива од човека
 непробуђеног из кошмарних и јалових снова о сременом путу.
 Потом у средишту дворишта сади храст
 уместо храма као место сусрета неба и земље.
 Запљуснут светлошћу покреће сунчев точак
 и наставља да хода огрнувши своју сунчеву кћер радошћу.
 И вратиће се опет, знам, да чува ред и прогна немир
 и вратиће поново камење у реку у вечитом кругу
 да из њеног корита напоји ме.

У ОКНУ

У времену нечисте крви
 међу веђама носиш белег љубави
 -тако је рекао.
 Кроз сенке и свилу Борине приче,
 која је њено женство подојила као мати,
 спустио се у блудно окно њеног ока
 где је почињала берба огњене искре.

У уху жеље заангелогласним шапатом,
 испуњавао се лунин круг.
 Дах, као воштаница,
 разгоревао је глуво доба у игри лишеној моћи.
 Прастара жеља згуснула се у грч
 а исклесано језгро сновиђења
 помирило је обале, како то у сну обично бива.
 И негде на рубу лета, у сенци тихе слутње,
 повила се лоза подвижнички сама под погледом
 у срмену амфору од светлописа.

ШУМАНОВИЋ

Јутро,
 Доручак на трави, Црвени ћилим,
 Крај шумарка,
 Шиђанке, Берачице, Купачице,
 шетају платном бојене сенке.
 У некој соби на Монпарнасу,
 Растко Петровић рецитије Рембоа,
 док у пијанству стиха рађа се Пијана лађа.
 Модилјани жмирка из прикрајка,
 мери поетски шарм платна ширином очне дужице
 и усправним кистом у руци,
 док брк се смеши шареној искри.
 Потекла је страст бојом као вино из Шида,
 до Париза и натраг у карневалу тела,
 сновидном стазом земаљског раја,
 све до хоризонта где блажи се поглед
 и прхне у сан...
 Док звекет кундака не заглуши
 Великогоспојинска звона
 и из заједничке хумке у облаку,
 артист не угледа у сремским виноградима
 Лота и Жакоба
 Жерикоа и Матиса,
 па их у јаркој светлости доцрта,
 у слици бербе
 журећи да у углу недосањаног сна
 остави ћирилични траг.

Милан МИЦИЋ

ЗИД НА КОЈЕМ ЈЕ ШУШТАЛА БРАНА

Док сам причао
с каменом,
много дана
пре изречене речи,
завукла си се
у напуклине
у мојој материји.

У моје
квадратне несвестице,
у успорен ваздух,
у моје воде
што су губиле везе
са јауцима у мени.

То су биле године
када сам био лојалан
неодгонетнутој будали.
Са сузама
само у левом оку.
Када сам
избацивао руковања
из шаке.

Ушла си
у моју напуклину
и цветала.
На посном тлу,
у пустињи,
где сам буком
подржавао висину
света живих.

(У замрзнутим беспућима
на камену.
Када сам
своју исцерену стидљивост
показивао у оно
наказно добро јутро
са свих страна.)

Цветала си
и листала.
У мени -
устајалој води грешке.
У осмеху
разбијеног јајета.
На срушеном зиду
шуштали си
моја Брано.

БРАНА КОЈА ПОКРЕЋЕ ЛУТКЕ

Како сам
варио ваздух
у хладном времену
за веровање.
Како је
журио шум
па стао
док су
пуцале усне
под јауком.
(Када сам
видео свој
портрет са жигом
у окну прозора.)

Угледао сам те.
Тај ветар
дувао је само
у твој врту.
У твој сну,
као у гнезду,
окретали су
се птићи.

Ниси знала
да постоји
храброст у зглобу
твоје руке.
Светлуцање тишине.
Многе замршене ласте.

Око нас
биле су неприлике
које доносе срећу.
Што траже
више одважности
при ходу.
Збачени шешири
што нису
добре воље.

Право доба
за храброст бубрега.
За читања
наше снаге.
За одушевљење
наше коре љубави
што нам је
била хлеб.

Мојим костима,
скорелим у невољи,
допала се светлост.
Допуштење да се лети.
Столице на којима
седимо да
мењају величину.

Да ме, понекад,
ударају лутке
по рамену, коси,
леђима, Брано...

БРАНА ШТО КЛЕШЕ ДЕСЕТ ПОСТО МОЈЕ ТЕЖИНЕ

Када сам препродавао
буку у себи
отпорну на топлину
из складишта убрзања,
(ону што је
непрекидно трчала унатраг,
као лековито
погрешан човек,
кости у мени
слабо су се
јављале једна другој.

(То је била
посебна вештина будале.
И наопако
узимање времена.

То су били
прегрејани призори
што су
чували ненађено.)

Миловала си ми
упорност ожиљака.
Много времена
у минути.
Варке које пеку.
Јутарњу мучнину
моје чистине.
(Онај осмех
опасан по човека.)

Састављала си ме.
Стрпљиво.
Уједала зубом светлости.
Купала у скупим,
црвеним јутрима.
Показивала пут
до куће
у глувом добу
за гледање.
Говорила како
влас у коси
живи дуже
када се
залива нежношћу.

Клесала камен.
Повреде од
удаљених звезда.
Неукротивих десет
посто моје тежине,
Брано...

СРЦЕ ИСКУШЕЊА ЗА БРАНУ

Овде је преноћила равнодушност.
У сиромашној васиони.
У помисли на дан и ноћ.
На подовима по којима су
пала лица.

(Можда је овде
само помоћни лет.
У грудви епохе.
У грудви времена,
са малим бројем гласова
у којима се користи тишина.)

Ми одлазимо
у дубоку воду.
Држимо се шакама
за пој силе.
За напуштене звукове
што веју по нашој коси.
За оно певање
са шипком у зубима
док у нама вибрира вихор.

Ми смо миљеници
овог невремена.
Тајног задовољства букета
којег правимо у дану
(што обично бива клопка).
Отпорни на јутро
у којем другујемо
са нашим јетрама.
Бешиком, бубном опном, душницима...
Сваком шупљином у духу...
Пљачком жучи...
Сузом са мало влажности...
И дугом, врло дугом кућом душе...

(Наше жедне кости
преживљавају хладноћу.
Наши млазеви светлости
имају детињство.
У нашим бунарима
бујају погледи.)

Ово је непревазиђена дужина смеха!
Ово је тешко укротив метар љубави!
Ово је наше ново обавештење
о кругу и месечини!

Држимо се грчевито за шаке.
Грлимо се.
Стајемо на хлеб,
на мали вир среће!
Љубимо се и кажемо:
Тешко нама усред ведре ноћи!

Свуда око нас
љупки призори невремена.
Систематски угњетаван живот.
Срча отпорна на отров.
Убеђивање о смраду.
Сувише скоромна кожа.
Правила и упутства
о употреби костију.

Ту око нас
неистражена васиона лажи.
Очајне свадбе.
Људи што су
зарадили мржњу.
Слабо старање о слову.

Чувамо се Брано
од наших путовања.
Псујемо заједно
и гриземо воду.
Зацељујемо јесен,
пролеће, лето...
Бацамо се у олују
где зри силно злато сна...

Хеј, Брано!
Ми смо љубав.
Велико срце искушења.
Слободно певање у дубини.
Живот направљен од блата.

СКРОВИТО МЕСТО ЗА БРАНУ

Трагамо у дану
за златним руном
љубави.

Пољима тишине.
Земљом што
памти лица.
Чврстом вером костију.
Кратким личним сенкама.

Ненајављеном нашом
годином што постоји
у несигурној поплави
наше тоpline.

Ненаписаној на хартији.
Сатканој од
крхотина дирљивости
што нас штити
од наших рана.

Ненасликаној на
платну времена.
(Где се сликају
само лоша тражења.
Дужа и хладнија маса.
И предрасуде испод дуге.)

Ту нам је скровиште.
Младо небо.
Пороци сна.
Скровито место
за ласте, Брано.

Испод маски
је плен.
Прашином душе
дува ветар
довољан себи.
Људи трагају
за чвором
у којем размишља срећа.

Око нас
је зелено.
И плаво.
И жуто.

Лако и нехајно
испарави свет
опрезан и покретљив.

Ми имамо, Брано,
способност дугог лета
када не слећемо
на боје.

Верица ПРЕДА

РАЗГОВОР СА РАВНИЦОМ

Ех, што те гледам равницо...
размахала си се
не могу ти ухватити поглед...
та, све је исто
и досадно ко попу исповед.
Шешираш се као принцеза,
од Тисе до Дунава.
Бираш где ћеш на игранку,
код Румуна ил Мађара,
враголанко моја стара...
Једнолично те је гледати
тако равну
квари тај поглед
само вршачки брег,
све је исто, чаробно и тихо, чисто
и кад зазелени трава
и кад те покрије снег

Ех, псујем те равницо!
Нажуљала си ми руке
кожа ми ко смежурано на евенкама грожђе
ал, опет срећан ми поглед
испод шешира,
док држим плод зноја и муке
и гадим те Твоје потоке
што се пробуде после кише,
по којима гацају
ногице босе...
што дивље ,
с ветром
баште разносе
што зову се реке, а биле су море
а, опет ми душу

и буђелар море
и играду се са мно­
ко небо и облаци ,сунце
као шаров
што јури кокошке и овце.

Ех, што те кунем равни­цо!
чуваћеш ми кости
и нећу од тебе отићи из ових врбака
забранила си царице
везала ланцима
ко лала горопадног приплодног бика
па тераш
и ћутиш
а, мене враћаш.
И како да одем
када си ме заслепела
погледом,
шуштањем зреле пшенице?

А и љут сам на тебе моја равни­цо!
Толико паприка
поред канала
слатких јабука
крушака оскоруша
пита од дулека
и штрудли од мака
остаће непоједено,
бразди неизорано
винограда необрано...

Ех, што што ме пушташ да одем?
Мало сам ноћи
у сену преспавао
мало бећараца
с, хармоником испевао,
кратко се милотом и соком црвених трешања сладио...
а, зове обазриво онај што седи до Бога
ваби
ко Банаћанка гуску кукурузом
и чека,
чека да досадиш.

А, волим те равни­цо!
Ајгире
и распевање сокаке
и свице у лето
и ројеве мува на соку либенице,
мушке руке што у милоти бедара се губе

песме звоника
 од рођења,
 светковине
 до последњег путовања
 крстове истока и запада
 кроз банатске магле што стрче
 и кошаву што са мношвом се свађа
 и јутро са мотиком што се рађа
 и Твоје олује и кише радосне, мајске
 око пуне тезге, кораке заносне
 и мирисе
 лепоте и пијаце, измешане
 и волим ...
 све оно што је сакривено
 у буцацима, тавану и бачвама
 што се уз чашу и весеље слаже...
 и прашину
 што се децјом вриском диже...
 бес моје Милице кад ћути,
 кад се буни, па прашти
 и све што по штали и гумну
 њишти и пишти...

И поздрављам те равницо!
 и остављам у аманет...
 децу
 и децу моје деце
 и децу њихове деце
 и радост
 и сан
 разиграну памет,
 окове поштовања
 ницања,
 мирисе,
 одјеке наковања,
 бескрајно зујање пчела,
 весеље око кошнице
 тишину јутра
 и мирис хлеба
 и слатки умор
 и сокове задовољства
 и плач,
 ињем ишарана јутра
 и оно "биће боље сутра" ...

И чувај себе моја равницо!
Да те не разапну,
затрују,
на колац набоду,
да одблесак јутра
не украду!

И краљевским капима
наздрављам
потрошеном
и рођеном
дану:
чувај
оне што газе моју авлију
што побраше јабуке зелене
и ломе руже и багремове
чувај све оно што је везивало Тебе и мене!
И молим
овом косом седом
само нека иде редом.

Весна РАДОВИЋ

ДЕВОЈАЧКО ВЕЧЕ

Чуј, како понизно ћути зова,
а целим својим бићем дрхти зора,
и док се под оком суза слива,
трчи, котрља до плавог мора,
небо ме пита шта се то збива?

Ко ли је јутро ранио грешком,
да ли још ико у гнезду снева,
ко ће ми белу кошуљу ткати,
за вече девојачко да буде спремна,
ко ће ми шаптати: „Што те нема?“

БОЛ

Ко је могао знати
колико ће да боли,
као на живу рану,
посута зрна соли?

Ко је могао знати,
кроз тугу што се врти,
да пре коначног краја,
има хиљаду смрти?

И да уместо коже
може да буде кора,
ко је могао чути,
јауке далеких гора?

Не, не пишем ово
у име луне и крста,
ко је могао знати,
за јаде малог прста?

Ко је могао знати
колико ће да боли,
када без душе остане,
онај што силно воли?

ЗАЛАЗАК СУНЦА

Раширених руку сунце је утекло,
у печалбу некуд, небу под облаке,
на свом путу сенку није нашло,
нити траг до тамне ископане раке.

Да ме љубиш нећеш, бежи, чудо мало,
улудо ти прође у очи гледање,
у најдубљој ноћи нико није сањ`о,
златни зрак што оста земљи за надање!

Морао је, кажу, приспео је зрењу,
звезде су му биле у гнезду заспале,
да у мору хладном небеске прашине,
златни зрак ко гутљај у грлу застане.

Раширених руку сунце је утекло,
своју светлу прошлост ником није рекло,
у чанцима лета утрнуо пламен,
онај исти што је као ватра пеко.

ЛАРИНА ПЕСМА

I

Да ли си ме волео ко Пастернак Лару,
целога живота или једног лета,
кад су место сунца кише на Балкану,
спрале додир среће, све радости света?

Или сам ти била само једна лепа,
тек процвала ружа, спремна за сонете,
немири и слутња да ће једног дана
мој свилени конач судбу да ти плете?

Знам ја добро да су давно
сустигле нас златне војвођанске жетве,
пожњевена жита и откоси сена,
мене, кћерку мора, тебе, сина сетве!

И данас ме маме целим својим бићем,
плавети сванућа низ цесте куд' ходим,
еј, сети се само мелема од трава,
нежном руком браних, болном да угодим!

Обећо си мени ко Пастернак Лари,
кад се моја башта у пламен претвори,
мој ћутљиви цвете, листу мој зелени,
место пера птице, бreme ћеш да носиш,
мој лептиру нежни, пчело моја вредна,
на сиси без млека да ћеш да ме дојиш!

II

Зваћеш ме, жено, пристигла из песме,
умивена росом озеблогa јутра,
донеси ми цветак од хајдучке траве
јер ће за ме можда касно бити сутра!

Биће, биће касно, Долапа ми враног,
и бујица жустрих узаврелог Дона,
возова што језде као ред да знају
и превозе себре уз Васкршња звона!

Белине ми бреза и плодности степа,
свих сунчаних дана преосталих мало,
ко Пастернак Лару, тебе сам волео,
ко козачког вранца, до ког ми је стало!

И питам те данас кроз време и сате,
да ли си ме волео ко Пастернак Лару,
кад су покров везле, везиље од смиља,
место венца плетућ' јастук за осаму?

Милутин Ж. ПАВЛОВ

ТАНГО НА КРАЈУ ПРИЧЕ

*Својим чињењем ти бојиш
оно што чиниш,
те обојене нијансе разазнајеш
као неку врсту среће.*

Радио би му брундао по цео дан. На прескок чула би се музика коју није мимоилазила временска прогноза. С пажњом би послушкивао савете лекара уз вести споља и изнутра. Вести су биле изгубљено плаве, црвено сурове, запетљано сиве, блесаво шарене и весело жуте. Музика је опуштала затегнуте нерве. Са птицама на жици цвркатале су ноте, а виолинским кључевима у нотном времену с лакоћом је отварао кабасте конзерве дана. Розликасти нотес пунио се важним забелешкама о здравој исхрани:

*Кисели купус не садржи холестерол
и благотворан је за систем варења,
смирује надражен желудац
и помаже развој здраве црвене флоре.
Рен шири крвне судове, олакшава дисање,
загрева тело, стимулише апетит,
тамани паразите и има противупална својства.
Семе бундеве
олакшава тегобе оболелима од простате.*

Имао је на ноћном ормарићу разнобојне кутијице лекова за лаку ноћ и добро јутро. Тачност временске прогнозе равноа је са болним жигањем у крстима и зглобовима, главобоље су биле ретке и мучне, алергије су га мимоилазиле.

Телефон не звони, ако и позвони, ништа нарочито, погрешан број уз случајно пардонирање и тако укруг. Листајући *Дневник* наиђе на мали оглас:

*Глетујем. Педантно кречим.
Постављам тапете глатко и чисто.
Фарбам радијаторе и кућну столарију
уз прозоре и комаде намештаја.
Аца Лекић, поуздани молер и фарбар.
Фиксни телефон: 223–309.
Иза звучног сигнала оставите поруку са адресом.*

Однекуд му је познато то име са презименом, па и завршни број телефона.

Прошло је подне. Кишни дан у трајању.

Женски глас, у сажетку, изређао је извештај о водостању. Водотоци у порасту са Дунавом и Савом.

Звиждуће тихо уз виолину и оркестар утишаног радиа. И шта би друго? Скувао је себи тесто са кромпиром. Ољуштену јабуку исекао на кришке. Издиктирао је пуним гласом у телефонску слушалицу адресу, дан и пожељни сат виђења са молером, довољно да му дан не одлети у празне минуте. Умео је да заварава трагове застарелих година, како је себи самом гунђао у браду, и то га је чинило срећним међу дограјалим стварима.

*

Звоно, реско и кратко.

Ко би то могао бити. Таман се опружио, зашао у слadak сан, отоман као лађа на голој месечини.

Напољу сипи киша. И гране покислих липа црне се у сивилу јесени.

– Добар дан, господине – осмехнуо се танким брчићима дугајлија са накривљеним качкетом жмиркајући у наглој светлости отворених врата. – Ви сте, ако се не варам, Милан Попивода?

– Тај сам, а нисте ли ви, можда, молер из огласа...?!

– Аца Лекић, по договору.

– Уђите. Ја прилегао. Видим, нема вас и шта ћу, успавало ме тихо музицирање радиа. Радио ми је и причалица и музикант – искључи радио и руком покаже молеру столицу.

– Мало касним. – Шкрипнула је столица. – Иначе, по мени, чим зачују бат мојих цокула у комшилуку, навијају сат. Ја сам вам као радио, пословно тачан у минут. Како оно беше...?!

– Попивода, Милан Попивода.

– А да, шта ми би, целим путем понављам то ваше презиме и кад треба да га изговорим, бућ.

– Бућ не бућ, тако јесте... Имам ракију, чиста дуња, мирише на здравље. Пре спавања дрмнем чашицу, чиста медицина.

– Могло би, тек да не кажете да нисам пробао ту вашу, како кажете, чисту медицину. – Извади из задњег џепа панталона мајстор Аца нотес са табакером.

– Моја, екстра домаћа, воће не прскам. Мали воћњак, довољно рађа, тек да се не оскудева. – Налије и примакне молеру пепељару.

– Живели – наздравља мајстор Аца уз нагли гутљај – доообрааа, греје изнутра.

– Греје, него шта, греје и лечи – хвалисаво ће Милан.

– Иначе, презимена памтим као слон – протегне се мајстор и припали цигарету – одмах иза првог кречења и фарбања презиме уносим у нотес. Имам тих нотеса са презименима да им се ни броја не зна, читав дењак. Знате, каквих све тамо има и нема презимена од Тутнига до Кењала... Премор, преморио се мало. И очас, при неком презимену затајим, клизнем у страну. Минцао сам ономад трособан стан светложуте боје, а ви...?!

– Шта ја, не разумем...?! – тргне се Милан из залутале мисли уплетене у чудна презимена.

– Мислим, какве су вам жеље?

– Никакве, а то... Лимун светло, кухињу. Овај мањи собичак лево, да вуче на розликасто. И могли би са ваљком, онако, ако имате мустру, храстово лишће у опадању. Ја сам помало старомодан, волим светле ушушкане боје.

– Може, а што да не би могло. То вам је као да имате тапете у пуном сјају. Зидови дишу, а усред лета блага јесен у кући.

– Имате духа, нема шта... Наливајте слободно, то је мелем од ракије, кажем, чиста медицина.

– Не, не, захваљујем, нисам ја цуг мајстор. Ретко цимнем дупло. Нема цуцлања док се уштимава посао, а ни када се ради. Ја молујем при отвореним прозорима. И шта? Попијеш мало више, нагнеш се, и бум трас наглавачке, нема те више, готово. Знате ли ви колико је молера наквашених алкохолом склизнуло кроз прозор?!

– Нисам ни помислио да испразните литру, таман посла.

– Имам црту, знате, црту дебљу од палца. Триред мерим изједаред сечем. А што се кречења тиче, ја изједаред окречим на триред. Некада сам осликавао децје собе Дизнијевим цртаћима са мачорима. Паја Патак и Шиља су ми били у дуету, сада само молујем бојама измesta.

– Мајстор у муњевитом трку.

– Могло би се казати за све и свашта, бар што се тиче молерских вештина. Да одгледам... Како ћемо купатило?

– Бело.

– Чисто бело – подвлачи молер, успутно одврће и заврће славину изнад лавабоа.

– Знате ли неког водоинсталатера? Славина ми дотрајала, ем несаница, а ноћу капље, капље.

– Свака част, имате радарске уши.

– Чујем сат, ево, чујем сат како куца у суседном стану, свашта ми тутњи кроз уво.

– Алал вера. Не брините, све ћу наминцати, ако треба и зидове могу у стану унакрсно.

– А то не, не, никако. Не спадам ја у таква зановетала. Ја ни панталоне не прекрајам. Комотан сам у ономе што имам. И кошуље када купујем, купујем обавезно за три броја веће.

– Да не оскудевате у комоцији.

– Дабоме, боље већи калибар, него мањи.
 – Течно и тачно – повлађује молер.
 – Свако рекламира оно што му најбоље иде од руке.
 – Шта знам, свакаког шаренила имате међу људима. Неки узму новац унапред и шмугну, започну или не започну своју мајсторију и нема их више, нестану.

– Јест, јест, има нас свакаких у животном циркусу. Знате ли ви какве сам ја све гласове отрпео из ове радијске кутије?! Каквих сам се ја лажи наслушао, а било је богме и питких швалерских прича и једног поднева све је то некуд испурило. Дошли неки муцави смутљивци који су изврнули језик наглавце, нити фрфљају нит говоре.

– Неког фарбају новине, другима памет уштивава телевизија, магарци и волови су одавно изишли из моде, сад је модерно бити крокодил. Некад смо пиштољције гледали у биоскопу, три коња у пола револвера, а сад се препуцавамо у сокаку – паметује молер.

– Некад сам ја имао новаца и за себе и за џепароша, а сад смо обојица сретни кад се сретнемо код контејнера да се сити изразговарамо на ову скупку. Да не верујеш колико нам је живот распродан.

– Тачно је у минут све што сте казали. Ономлане сам неком пензионисаном геометру једнособан стан, у зидовима, скоцкао у двособан. Разградио се са женом у једном стану. Сретну се, по потреби, у кухињи. Она му кува редовно, а он јој чита, док она мућка украј шпорета, рецепте из новина и криминалне романе. Условно су разведени, тако некако, да им самоћа не буде празна... Међусобно се швалерају крадом тако што се он пресвлачи у њене женске хаљине, а она у његова парадна официрска одела. Спетљано на запетљано. Тако је он мени представио њу, а ни она њега не представља другачијег – распетљава молер своје мајсторске тајне.

– Да сам бар нешто од свирца – вајка се Милан – и да, рецимо, имам хармонику, просвирао би ја самоћу.

– С врата се види да сте нека весело уврнута природа. Нема злобивости у вашим очима. Шпорет, не баш раскрчен. Мирише нагорела кафа. Када још угледам и завесе на прозорима знам у минут колико је сати – паметује молер.

– Јест, самац у тоталу, ако сте на то мислили, удовац. Држим ја све под конач, али ових дана мало сам се распустио. Јесте ли за кафу?

Гитара, повремено севне звуком и утихне гитара.

– Не, не, слабо кафенишем. Откад сам оперисао жуч, не пијем кафу, одстрањен ми је жучни камен, да не верујете, величине голубијег јајета... А ви канда имате музикални комшилук?!

– Комшиница, не самује без гитаре. Слаба изолација. И муву зунзару чујеш кад пролети.

– Извините, а то ваше презиме, мора да је пуно воде попило?! Попиводе мора да су са плавних подручја – нагађа молер.

– Откуд знам, толико баш учен нисам, али памтим приче да су моји фамилијарци до очевог лакта у Сремским Карловцима локали вино. Само ми је отац био млекација, гутао је три литра млека дневно. Тај није знао за костобољу. Имао је калцијума у организму и више

него што му је требало. Гостима је наздрављао козијим млеком. У ПеТеТеу га по томе и памте.

– У ПеТеТеу.

– Да, био је експрес поштар за препоручена писма, депеше, пакете и пензије. Е, тим својим трициклом је понекад интервенисао и као хитна помоћ за болничко шивење када пијанци бритвама севну пред кафаном. И тај мој млекави покојни отац, човек од поштара, није се никада женио. Важио је за главног глумца међу поштарима и у својим старим данима, у пензији, изигравао је љубавника.

– Мора да је био здрав као дрен.

– Него шта, није ни прескакао тарабу. Шушнуо би кроз њу као кроз сир кад би му устребало бекство из туђе женске постељине, да простите...

– Колац човек, вазда усправан као полицијски пендрек, пардонирам, а ви, ви мора да сте...?! – шири очи радознали молер.

– Ја сам, ако сте на то мислили, ванбрачни син, законски признат с његове стране. Уредно нас је укњижено по матичним књигама рођених, с мушке стране, двадесет седморо Попивода и, можда, седамнаестак с девојачким истим презименом. Када би се давало ордење за наталитет и мој отац би носио прено херојско звање.

– Алал вера, уредно умрежена фамилија. Е, то је патриотизам, чист наталитет за Нобела. Док су политиканти ладили уста глупостима он је оживљавао отацбину.

– То је оно што се сазнало из фамилијарне бележнице мога оца. Е, сад колико су те бележнице уредно вођене, отац нам ни пре смрти није разоткрио – правдао се пред молером Милан Попивода.

– А да ли сте и ви, мислим, по оцу млекација?

– Ништа, осим беле кафе и чаја не упражњавам. Остао сам трезвењак по очевој линији. Једном сам се женио чисто, онако, ради црквеног венчања. Тако, да окајем очеве фамилијарне грехе и заблуде. Мати ми је у петнаестој години открила право име мога оца, а чувеног поштара Лаврентија Попивода. Он се није либио да ме уведе у животне авантуре. Уписао ме је у варошки боксерски клуб, али ја сам волео куглање. И данас радо одшетах до ватрогасне куглане. Имам три сина, Богу хвала, снахе и унучад – одвезује Милан језик нашироко.

– А синови, ти ваши синови...?!

– Разасути. Америка, Немачка, најмлађи је у Русији, грађевинац код Богољуба Карића. Чули сте за Карића?

– Их, ко не би знао за ту чувену браћу, вредна фамилија, од оца им то у крви. За тог Богољуба нема пословних тајни, ни пустиње од које неће направити оазу, очас он и песак претвори у злато. А ни вашим синовима није лоше у туђини.

– Даљине су то. – Сетно Милан придодaje. – Код ове двојице могао би и пешице, али до Америке дебело су слане и горке воде.

– Знам – одмахне руком молер – волели би и они да су ту. Вратиће се, ваљда ће и нама најбоље кренути.

– Сутра па на лане... Неће они натраг, можда ће овај из Русије, враг зна. Јавили ми да се скоцкам како ми најбоље иде од руке. Тја,

нисам ја у манекенским годинама. И тако, ја би малко да нашминкам зидове ових самачких соба и да некеме утрапим ову стамбену квадратуру. Мени треба станчић за уз електрични шпорет и кревет до прозора. Ево, годинама бљејим у исту завесу на овом прозору, очима гутам светлост у осами. Разговарам у празно са синовима, причам као да су ту и, ево, навијам овог лименог петла да ми кукуриче на креденцу и лепета крилатом лимаријом. Мислим, само да се никада њима не догоди овако тиха и пуста осама. Нетремице очекујем да ми образима сину у отвореним вратима. – Као да му је уздрхтала грлена јабучица. – Волим друштво, осмехнута лица, речити жамор.

– Видим ја... С врата се даје приметити, пусто острво усред вароши. Ваљала би ту женска рука, ваљала би – утешно ређа речи Аца Лекић, варошки мајстор за фарбање столарије уз кречење стамбених квартира. – Оглашавају се у новинама удовци, ређе распуштенице и тако то.

– Не читам новинске огласе с те стране. И шта ја знам, не волим преко огласа, осим мајстора, и то баш када се мора. Нисам ја егзибициониста и да се сад ту огласно штрапацирам. А добро би ми дошла нека женска рука да мало умије завесе и прозоре, да ми понекад скува, да и ја њеном осмеху неку дивоту приредим, толико се новца увек нађе у џепу, а узгред, уз реч се и топлије дише. Реч уме да осветли и огреје, нахрани и залечи.

– Могу мислити, самоћа увлачи у тугу и фантазије – замишљено ће молер – ја у пола сата од тишине оглумим. У тишини ме ни место не држи, уђе неки пундрав у телу, ту ми не помаже ни распричана телевизија, а ни радио. Моја жена, то морам казати, једном дневно, ако не разбије тањир или чашу, пропао нам дан без стаклене и порцеланске музике. У последње време, код нас у кући, све је лимено, кућа звекеће и дању и ноћу.

– А тај ожиљак изнад обрве?! – смејући се испитивачки домаћин.

– То ми је од тигања. Играли смо тенис у кухињи. Без буке не могу ни замислити живот с њом – узвраћа молер.

– Како коме западне, мајсторе. Ја сам вам читав живот провео у тишини. Жена се бавила хеклерајем и штрикањем. Ако не хекла, шије; ако не шије, хекла. И све у тишини. Ја општински чиновник, пореска управа, сви смо имали станове. Нико ником порез плаћао није, плаћало се то што је требало преко платног списка, доприноси и да не ређам. Живот нам се теглио од данас до сутра. Тито слуша шта му звоцају Амери, а намигује Русима. Тако се јахала политика на дрвеном коњу светског рингишпила док нам се није омакла ватра испод репа.

– Водила се нека зрикава политика – паметује Аца молер.

– Боље и зрикав него слеп, а и која нам вајда, мајсторе, од ове политике?! Сад ми квадратура пореза већа од квадратуре стана. Ја би да се згрчим, да се скупим у ово мало штофаног капута осталог од живота, да се брачно увежем са неком женском уз кашику и виљушку топлог тањира. Живим уситњено спрам пензије. То што ми поштар донесе, све се то сутрадан загуби иза шалтера... Ех, ви ми тек

придошли, а ја се распричао као француска собарица.

– Та ни ја нисам без длаке на језику... Ех, да, да... Ономад сам, знате, фарбао кућну столарију код госпође Меланије Визић, фина усамљеница, не верујем да је успаљена дама, а захтевна јесте, имате неке сличне финесе у домаћинском фазону... У ишчекивању је решења за неку скромну пензијицу, колико сам видео и од ње начуо. Спрема и пегла по кућама, разумете, сад ћу ја, имам њен мобилни – спретно Аца типка по мобилном телефону.

– Изволите – јави му се у уху женски глас.

– Пријатан дан, госпођо Меланија, мајстор Аца...

– Којим добром...?

– Ево, ту сам код господина Милана Препедића...

– Попивода, ја сам Попивода – упада у разговор Милан са исправком свога презимена.

– Извињавам се, не Препедића, него код Милана Попиводе, човек је самац, деца му с унуцима по белом свету разасута...

– И шта сад, мислим, шта би ја ту...?! – голица упитно Меланија молерово ухо.

– Ваљала би ваша рука за спремање. Ево, нека вам господин Попивода мало боље разјасни... – тутне мајстор мобилни телефон домаћину у шаке.

– Опростите, мало сам затечен, госпођо...

– Само ви кажите, чим мајстор Аца потеже телефон, знам да то није тек тако на изволте...

– Знате како, самотњак, глува кућа без женске руке, па и гласа, ако хоћете... Имам ту и некаквог веша за пеглање. И завесе би ваљало... Ту су мердевине, очас ја то окачим, и пајалицу имам, и партиш за паркет... Рекло би се, све на дугме, само...

– Већ слутим чега све ту има за спремање на изволте...

– Требало би кадшто и скувати да се има за тањир и украј тањира. Ја би вам у сат поштено платио. Имам у кући и све те хемијске препарате...

– Не брините, већ како се оно зовете...?! Само да прибележим...

– Милан, Милан Попивода...

– Не брините, лако ћемо с хемијом. Реците ми вашу адресу, ја би дошла код вас колико данас поподне. Видећу од хемије шта све имате, лако ћемо око тих шпеција, чим дођем и одшацујем стан...

– Улица Багремарска, паралелна са Змај Јовином, број тридесет, спрат други, стан једанаест. То вам је у кули, изнад мале цвећаре и поште, имате интерфон. Притисните типку на име Милана Попиводе, и врата ће се већ отворити...

– Хвала, видимо се, до виђења. – Прекинула је даљи телефонски разговор Меланија.

– Хвала. Нису згодна времена. – Врати Милан мобилни телефон молеру. – Мораш пазити ко ти улази у кућу. Ономад у аутобусу гужва. Мени иза леђа господин, лепо одевен, гологлав, сребре му се наочари изнад носа, мирише као покретна парфимерија. Осврће се као да неког у аутобусу познаје. Видим ја, џепарош од прве руке! И таман да завуче шаку у џеп мога капута, ја га одгурнем. А он, ништа. Изиђем

ја код Футошке пијаце и уђем у други аутобус. Кад у аутобусу сличан тип, обучен у боји, мирише за три јоргована унапред. И лепо видим како се рукама разиграва, у гужви, око женске ташне госпође која се распричала са неким бркајлијом. Аутобус застане, он из аутобуса, бркајлија тапка рукама по јакни, госпођа цикне, нема ми новчаника, ташна зинула, аутобус увелико закотрљан ка наредном стајалишту... И ко зна колико још опељешених? Дошло доба фино намирисаних џепароша.

– Лоповска посла, а шта да приповедам, мени су тако три новчаника излетела из џепа. Два су ми, без новца, учтиво враћена на кућну адресу. Ето, има и међу њима часних лопова. Немају људи посла, и шта ће, увежбавају џепарошке вештине. Ја сам, и што се самих лопова тиче, мајстор срећне руке. И шта да причам.

– А ова госпођа Меланија...?! – запиткује Милан.

– Она сама, ви усамљени, а уз спремање како вам се збуде, жена на свом месту. Никад се не зна, господине Попивода...

– Не утрчавам ја тек тако, а нису ми ни године олаке.

– Имате шарма, то је битно, шлиф... Колико видим, стан ћемо уцело моловати, ту и тамо с финим глетовањем. Хоћемо ли фарбати столарију и радијаторе?

– Не, овога пута само кречење. И у левој соби храстово лишће у опадању, онако, са ваљком. Нисам баш при новцу, теглим у наставцима. Не волим да ми се гомилају неплаћени рачуни.

– Разумем, разумем, тесна су нам времена. Времена, како би ви казали, вештих џепароша и улицкано намирисаних сецикеса.

– Да, а полиција нам канда игра билијар и хапси само онда када се пропагандно усликава за телевизију у боји.

– Сликом утерује страву... Мољујем ја и на рате – заобилази молер разговорну тему о полицији. – Морамо једни друге шлепати од јутра до сутра... Јесте, то с Меланијом, шта да приповедам, видећете. Ја сам, верујте ми на реч, господине Попивода, унакрсно молерајски, брачно кумовао више пута... Опростите, распричали се ми нашироко, морам даље, имам још неколико молерајских понуда.

– А када би ви стан моловали?

– Ако не пре, у следећи понедељак засигурно, не брините, за пар дана стан умивен, чист као суза неисплакана.

– Још једном, пуно хвала, мајстор Ацо, и за ту препоруку код госпа Меланије.

– Само да на срећно изиђе. Нећемо сад, господине Попивода...

– Попивода – исправља Милан погрешно изговорено лично му презиме.

– Дабоме, омакне се и магарцу...

– Запишите, ја без оловке и нотеса у цепићу никуд не идем. Никад без нотеса.

– Људи смо, морамо једни с другима у реч на реч, па нашта се збуде. Имам ја нотес, не брините, памтим. Одох ја, господине Попивода, да не окасим, а нешто ми шета и камен у бубрегу. Чим зајесени, мене ушине неки шлајф, стигну летње промаје од кречења, ех...

Хеј године младе, хеј године луде...,¹ трешти хармоника из суседног стана.

– Опет комшија шета грамофонску плочу по сопственим ушима. Врти се с песмом округ. Чим затури слушни апарат он напањи грамофон до даске. Где ли сам оно застао? – Лови Милан Попивода невидљиве птице по плафону. – Прекинуо ме мајстор у пола писма. Уместо да истипкам телефонски број, да зврцнем и убацим коју реченицу у телефонску слушалицу, ја рукописно сину теглим као да је њему у том Минхену, до мога зјакања по самотним данима. И шта има да му пишем, доручак прескочио ручак, а ручку ни до вечере није. Несаницом зајутрим. Осванем као будна сова. Кум Аркадије увежбава здравље, побелео као багрем кад оцвета, од болничке неге, а ни ја нисам бољи рузмарин од њега. Учестале су читуље и пратње. Још увек читам једне те исте новине, и вести су се, сине мој с унуцима заједно, офуцале, крекећу једне те исте стрмоглаве. Много тога отпутовало је без повратне возне карте. Ни путовања нису као што су некада била. Издаље гледано, видим како је оно моје некад отишло у никад и неће ни у сан да ми се врати. Оно није да нема кочоперног света. Наш комшија Лаза Нићин, чим зине да изговори, на реч му налети мува као да је, да простиш... Шах играм почесто сам са собом. У смирај дана протегнем ноге украј Дунава, домишљаам вицеве и смејем се својим будалаштинама. Чим изиђеш на улицу, домишљана колико ти душа иште, све го слуђен до слуђеног, чисти маштари. Из одеа нам излећу сићани лептирићи, и чим сретну нечији капут намирисан нафталином падају ошамућени. Стан ћу моловати, боље и то, него да га будзашто лицитирамо, цене некретнина су никакве. Исцеђени смо до задњег витамина. Истраживача по контејнерима тушта и тма. Ваљда нам је кренула и та индустријска берза секундарних сировина, па се продуцирамо као трговачки путници бициклетима или ме то, можда, нагризла нека пензионерска самоћа из које нагваждам глупости. Ето, докле сам дошао, не видим човечанство даље од контејнера испод терасе спрам цвећаре у којој се комшиница Мара Галикин недељом снабдева белим хризантемама да не иде празних шака на гробље код мужа да му наздрави флашом пива. Каже ми ономад, ем прошетам, комшија мој, ем пугнем на здравом ваздуху који гутљај њему за душу да у повратку подригнем и за моје здравље. И тако, лепо њему, а мило и њеној души око срца. Више мене живот подноси, сине мој, него што ја подносим њега. Исто је ваљда било тако у овој земљи и пре три стотине година, а мање је само ваздух био загађен. Опет, свако доба има неку своју гадост која се обнавља глупостима. Лупам којешта, сине мој, та нећу ти ваљда сад у минут и те глупости записивати да трцам папир у кабадава. – Диктира шапатом Милан речи, ниже реченице оловком по белини зинуле хартије.

Плетиво мисли пресекло је звоно. На прагу отворених врата осмехнуло се женско лице веселих очију Меланије Визић.

¹ Народни фолк. Из певаније Мирослава Илића, естрадног уметника

– Опростите, ја мало раније пристигла, да скратим овај кишни дан.

– Изволите, само изволите, госпођо...

– Да, да, ја сам Меланија Визић, три улице даље од вас, ту, иза угла... И добар дан, господине Попивода.

– Рукољуб. Ах, како се узме, некад климав, кадикад добар, углавном буде, па прође да поново дође. – Кочопери се Милан ситним лирским триком. – Раскомотите се, скините мантил. Јесте ли за чај, кафицу...?!

– Не, не, не кафенишем, радије ћу чај.

– С румом или без рума? – сервилно ће домаћин прихвативши мантил.

– Таман посла, и овако сам припита од живота.

– Који чај извољевате? – примакне Милан столицу. – Ја сам вам као српски Енглеz из Пеште, ево, пун креденац, биљна аптека од чајева.

– Липов, ако може липов чај.

– А што да не би могло, дупли, скуваћу дупли да можете доливати.

– Оставите, очас ћу ја, већ видим да нам је сличан кућни распоред, још ако и вас прати несаница – Меланија је и гласом била треперава, топла у својој благости и цвркутава.

– Баш тако, и мене несаница узела под своје... И ова киша...

– Ала и киши ових дана – повлађује Меланија домаћину.

– Киши, као да неко музе облаке – слеже раменима Милан и шири очи као теле пред шареним вратима веселе штале. – Леп вам је тај џемпер на раскопчавање.

– Лични ручни штрикерај.

– Не волим кишу – наставља Милан своју наоблаку кишног дана.

– Ни облачка, небо смутно да смутније не може бити.

– Јесен згуснула облаке, не прија ми то сивило, пуно је некакве сете. Ни сам не знам који ме ђаво по мислима гађа, нетремице ме некаква страшила салећу.

– Можда тако таманите досаду.

– Ма какви, све ја то из себе удаљим, седнем тако и зурим у прозорску завесу, ишчитавам новине пожутеле од чекања добрих вести.

– А мени по целу ноћ у крај кревета зврнда радио.

– Пратите ли временску прогнозу редовно или у размацима, између...?! – мрси Милан упитне конце уз благи звекет порцелана.

– Не, никако... Чим отворим прозор, у цик зоре, знам какви ће бити дан тачно у кишну кап, а ви?!

– Мени, чим севне у зглобовима, верујте ми на реч, неко невреме се замагли у прозорима... Немојте нагло, чај је врео. Зашећерите по вољи.

– А сањате ли или вас, можда, сан завања у дубоко?

– Рекох, ретко спавам, а још ређе сањам. Ономад сам сањао гвоздени мост у широким луковима, река смутно узаврела, а ја преко

моста десном страном ка другој обали, и с лева, поред мене промину бели коњи у пару. Пун галоп тргне ме из сна. Отворим *Сановник вечитог календара*, читам, бели коњ у сну, брига. Мост, прећи преко њега, ослободићу се брига. Видети реку у сну, означава срећу и жељу која ће се испунити.

– Ја никада нисам сањала коње.

– А сада коња видите уживо.

– Немојте тако, господине Попивода, ако имате коњску нарав то још увек не значи да сте коњ у природној величини.

– Имате духа, Меланија, баш тако, ја без галопа не утрчавам у живот. Моје коњско срце има јагњећу душу.

– Чим сте ми отворили врата видело вам се јагње у очима, господине Попивода.

– Мислите...

– Као што видите, ја не околишим, што ми на језик са мозга падне на уста изиђе.

– Излећу речи као врапци, дама врапчијег срца.

– Могло би се казати, прхнем на најмањи шушањ грубости... Чај, ах липов чај... Мене, знате, опчињава мирис липе. Одмах ми се лепе слике роје пред очима с топлим речима у изговору.

Милан устаје од стола. Саплете се на трен отварајући полицу креденца.

– Ево, погледајте, библиотека цветних биљних чајева. Видите, овај јорговански хеклерај на полици, отац је донео из Крушедола.

– Дивне су вам и порцеланске шоље са цветним детаљима. Уз фини гланц мојих руку све ће синутити, господине Попивода.

– Чим сте ушли, госпа Меланија, синуло је, и ваздух је другачији.

– Ласкате, али нека, прија уху, годи ми... А ове розликасте лимене пиксле и пикслице за зачине?!

– То су наследне реликвије од покојне таште, и овај аван је из њене кухиње. Кувала је недељну говећу супу са резанцима да их у клупко обмотаваш.

– Ја радије кувам супу са гриз кнедлама натруњеним живинском цигерицом на изволте.

– Марим ја и кнедле, није да не марим, али волим резанце, онако, дугачке као пертле дубоких ципела, када сркнеш да ти резанац улети у око. Ти га језиком премотаваш, а у пуном тањиру врелина, мирише на још.

– Супарош на изволте, знате, мени није недеља без кокошије супице натруњене бибером.

– Ни не сркнеш, а уши ти се зарумене с образима заједно спрема те врелине.

– Ал' сте ви, господине Попивода, неко узбудљиво створење.

– Од малих ногу сам на узбудљиво изокренут, а ви...?!

– Шта то...?!

– Колач, мислим, који колач упражњавате? – извукао се Милан наглим питањем уз питање премештајући ногу преко ноге.

– Баклаву уз штрудле са маком. И једном месечно, макош

тесто на сегедински начин. Волим густ мравињак од мака, ту мало више забраздим са шећером и већ после ручка, иза тих колача, заспим на изволте. Мак је заносан за снове.

– А ви, ви сте, опростите што питам, госпа Меланија, усамљено...?! – изокола би Милан да искаже реченицу.

– Не би се рекло срце, ако на то циљате – погађа Меланија – али сам на време разведена, уредно са судским печатом у име народа. Не волим да кажем ту другу реч, распуштеница; иако сам фамилијарно врло уска на изволте са ћерком, зетом и унуком који у Сремској Каменици изучава за полицајца. Знате, стричеви и ујаци са зетове стране су униформни људи. И мени је ономад пристигло решење, скрпило се нешто стажа за пензију. Додатно ћу већ нешто скуцкати, тако некако, спремајући уз пеглање по кућама. А ви, ако смем знати, кад смо већ окренули воденицу на ту страну?

– Ех, некада сам љуштио књиговодство у општинској пореској управи.

– Књижиш паре које лично немаш.

– Баш тако, државни касир, госпа Меланија. Била су то времена када се са пореским рачунима није утрчавало тек онако. Већином су финансије пеглане преко платних спискова.

– Занимација да оглувиш од тишине на радном месту.

– Што би мудри казали, пазио сам да шефу пореске управе не улети мува у уста када зева од досаде у подне. Већ иза поднева пола пореске управе певушило је пијане бећарце. Ја сам се срећно задржао на трезној позицији. Понекад би, недељом, крадомице с попом из наше парохије дрмнуо коју чашицу у варошкој кафаници *Код три овна*.

– Могли сте, да вам се хтело, изучавати астрономију, поред тако убитачно шупљег посла.

– Док су поштански службеници, госпа Меланија, потезали штамбиље иза фино осветљених шалтера, ја сам вам све у шеснајст читао криминалне романе Агате Кристи, а онда би прочитано, иза радног времена, препричавао жени док хекла да не заспи. Јесте ли и ви, можда, којим случајем читали Агату Кристи?

– Не, ја се дуго времена нисам одмицала од Робинсона Крусое. Мени је читав живот, господине Попивода, био и остао пусто острво, а околосталаси. – Растужила се Меланија са укрштеним длановима на колону. – У последње време дане разлиставам по Толстојевим романима. И не знам који ми је враг, причам као да ме је пред вас избацио поплавни талас.

– То вам личи и са моје стране убачено на избачено. – Весело ће Милан. – И делујете ми као начитана дама. И сад би вам још само моја фаца фалила на том таласу?!

– Нисам баш причљива с те таласне стране, али ме сустижу речи и реченице саме од себе, остављају утисак...

– Ех, свашта у самоћи изиђе из човека.

– Да, из некога притајени вулкан – објашњава Меланија – а некога самоћа претвори у кишну глисту као мога комшију у комарца који пецка где год стигне, зауји и пец.

– Ја такве чим видим издалека – открива Милан своју тактику избегавања – спљескам пуним гласом да сам у журби и да ми није до застоја.

– И онда?! – шири руке Меланија.

– Ништа, мимоиђемо се. Тип одзуји, а и шта би друго. Тражи нову жртву којој ће да се расприча за три крвопије унапред.

– Ваљда не мислите да ја...

– Ви сте тица умилног цвркута. Сваки слог вам је на месту, анђели су вам у гласу, свака част, празник за уво и око.

– Боже, развезали сте ми језик, тртељам, како би ви казали, све у шеснајст.

– Рекох, ви сте, знате ону народну песму, *запевала сојка тица*, госпа Меланија, уживам у вашем заносном цвркутању. И ја с вама ћеретам жељан разговора. Не би ја у реч са сваким.

– Не, не, ни ја не траћим време с којекаквим будалама.

– Свуда око нас је мноштво сподоба ускраћене памети – одмахне руком Милан – гомила идиота.

– Смиреност ваших очију делује на мене као мелем на изволте.

– Хвала на комплименту, значи ли то...?! – смешка се Милан у пола реченице.

– Да, значи да смо се срели у право време, да вам опајем прозоре и уштиркам завесе, и ту мало, около шифоњера и креденца. Колико видим, намештај вам је некако старински, демоде, и – зврјање будилника прекине реченицу – ију, ал' сам се препала.

– Будилник. Навијем га да ми напомене време за лек... Мало ишијас и штошта уз године, демоде, уз намештај.

– А ја, ја се препала, помислила на фиксни.

– Имам ја и фиксни, али га ретко користим, нисам телефонски тип.

– А деца, имате ли деце и унучад?!

– Најстарији је мало у Канади, ту и тамо у Америци, а то вам је једно те исто. Средњи грађевински шпарт по Русији, а овај с фотографије на креденцу је у Минхену, лекар... Чим је постао специјализант, отперјао за Немачку, пошаље ми кадикад коју цркавицу у чврстој валути. Каже, ево ти, тата, да се не срамотиш када сретнеш неку женску клетву у позним годинама, да уз криглу пива не глумариш кад ти усамљено срце затрепери. И не жури са женидбом, ако већ не мораш. Можеш мислити, као да ми је двадесет... Сад, не би ја убацивао и неке његове керефеке на мој рачун. Унуци су ми помало Енглези, Немци и Руси, замршено, шта ја знам.

– Деци су наше самоће за спрдњу, чим нам се укаже нека близина они се узјогуне од љубоморе и болесне зависти.

– Да, деца у нама виде гусаре на отвореном животном мору, ако ти слетиш на моју лађу пељешиш мене и супротно, чиста будалаштина. Нека стичу и ја сам стицао и муку и самоћу.

– Глуво доба надоишло... Боље би било да вицирамо, него да се ту около деце запетљавамо.

– Знам ја пуно безобразних вицева, госпа Меланија, али нису ти вицеви за интиму на први поглед. Искрено, помало сам и стидљив.

- И с те стране сам закопчана – дистанцира се Меланија.
- Боље закопчана него раскопчана – игра се Милан речима.
- Има нечег враголастог у вама, видим ја у очима и оно што језик прећути – кокетно ће Меланија.
- То ми је и покојна жема говорила, и још нешто... Убеђивала ме да не самујем, да не останем без женске руке на јастуку, макар ти ја, тако је казивала, једаред недељно навраћала у сан. Богу хвала, ретко ми надође, ал’ увек исто клепеће, шта ћете, таква природа, а можда ни ја нећу бити бољи кад мандркнем.
- Та ви сте окретни за три ватрогасна официра изједаред, имате духа.
- Фахиран човек, постројен за сваку фиоку – шири Милан руке као да је спреман за свако изненађење.
- Осетила сам ја то, чим вас је мајстор Аца препоручио мени лично за спремање стана. Оцени он човека. Пола вароши крчила је његова рука, бар тако приповеда. Нема тог молераја у чијим фарбама се он не би снашао.
- Тим боље по мене – задовољно ће Милан.
- Нисам ја, господине Попивода, лака гардероба за провод на изволте.
- Импонује ми ваша искреност.
- И мени, верујте, годи липов чај. Напољу киши, а код вас ми је све некако умилно, ушушкано.
- Кад липа замирише и ледена машта се открави.
- И капље из памети.
- Цветни мириси и духове призивају, госпа Меланија.
- Усред јесени пролеће.
- И мени око срца, верујте, чим сам вас угледао, сванула осама с којом нисам знао куда би.
- Исто мислимо, само што сте ви у речитом плетиву вештији.
- Хоћете казати, ви и ја, једно подне у исти дан.
- Ја изокола шахирам, а ви већ у мату, паф, немојте журити.
- Нисмо ни кренули, госпа Меланија. Знате, имам и резервну веш машину, син ми донео из Минхена. И никловану машину за резанце из Аустрије, па би могли заједно...
- Месити и продавати резанце, баш ту, испред ваше зграде.
- Недељом, када цео кварт замирише на живинску супу, ја се растужим, навру сећања... Ево, само да је упакујем – тражи кутију по креденцу – можете је и понети, ако желите, иначе не месим.
- Могу ја и ту, још ако имате мушему, ванглу, даску за тесто, брашно с јајима, и резанци очас.
- И не завршим мисао, а ви већ готови, смислили, као да смо од јуче, ево, у шта нас је мајстор Аца упетљао.
- А не, не, ја се још увек нисам упетљала. То ви, као нешто, упетљавате на бланко.
- Нисам, госпа Меланија, ни помислио на куршлус.
- Кратак спој, па цврц, не припадам таквој фамилијарној фели. Нисам на изволте за куршлусирање.

– Немојте ме само погрешно тумачити, ако ми која реч омакне у журби да вам се искрено кажем.

– Било би ми жао да ме у погрешном смеру разумевате, господине Попивода, како би казала моја покојна тетка, никад се не зна шта ће коме са језика пасти. Зна мене мајстор Аца, није он тек тако вама за мене набацио телефонску везу.

– Види се, поуздан мајстор по кућама, схватио је, чим сам му рекао, како избегавам комшиницу Мару, намигушу. Не би ја с њом ноћ у дан саставио. Тек по себи налегла црнину за мужем, а овамо по читав дан ландара по жицама гитаре.

И као да је именом призвана, зачује се гитара.

– Нека весела удовица на изволте. Знам ја њу, шета по гробљу беле хризантеме. Цео квартал отрцава ту њену шетњу са белим хризантемама.

– Три мужа сахранила, понешто и наследила, са овим последњим измакло јој венчање.

– А шта да вам кажем, смућана времена. И ја сам имала два неуспешна брака с једним успешним разводом – правда се Меланија. – Догодило се, па шта, мени крене на вољу, ал’ се предомислим. Не можеш се ти тек тако уклопити у нечије навике, свашта се изблиза догађа, ни не сањаш каквих све ту има зачкољица.

– Није баш, па шта, и на онако... Први брак је био дивљи из његовог прорачуна, али сам се изнова измакла на погрешну страну. Зато ћу триред размислити док ме не уциља права мера. А код ове ваше комшинице Маре могли сте бити као Милан Попивода Четврти са гитаром на изволте, тумба, тумба, цанге, цанге – смеје се Меланија да прикрије ненадану љубомору.

– Ни случајно, не залећем се ја тек тако. Распитивала се она код мене за мога кума Аркадија, види га како се болнички раскашљава, па као вели, да му весело растегли хармоникашка плућа. Начула да има неку подебелу уштеђевину у Војвођанској банци. Знате га, сигурно га знате, свирао је он једно време прим у Тамбурашком оркестру Радио Новог Сада. Фин инструментални господин, тај вам је многе свадбе по Банату просвирао.

– Не разумем се ја у свирце, шта ће мени свирац, господине Попивода, таман посла. Мој бивши разведени муж Илија је важио као врстан тапетар. Тај кад федере затегне, чим нагло залегнеш још наглије одскочиш. И нема отоман да ти цвркуће, да простите, био је вештији мајстор од самога заната.

– И где вам је шкрипнуло с брачне стране?

– Швалер. С три одједаред у швалерском маневру затечен.

– Чист курмахерај – са разумевањем узвраћа Милан.

– Него шта. Затегнуте федере је проверавао са гаранцијом. Од њега ми остало само презиме. С првим наредним венчањем, ако се збуде, бришем га из личне карте.

– Илија Визић, ах, да, да... – присећа се Милан. – Тај отоман лево, до прозора, то је он тапетарски федерисао. Имам ту, у фиоци, чини ми се и његову визитку. Свет је мали, очас се тесно нађе у широкој причи.

– А ко зна где је он сад. Мења адресе као Циганин коње. Тегли и руке и мозак на црно. Одради, заради, одброји... Чим усфали од моје плате, он ускаче с раширеним новчаником, центлмен. Тако је било. Ја сам сатарисала крменадле по варошким месарама и од муке тренирала карате.

– Видим, здравствено се држите и контролишете уздах са јасним осмехом на лицу.

– Шта ћу, стиснем зубе и трпим. Не да су ми бубрези с венама на ногама пропиштали. Више ни не гасим жеђ водом него се напијам увиним чајем.

– Танко стојим са анатомијом, али слутим да је код вас, госпа Меланија, све на изволте, шалтер женска?! – неспретно шармира Милан.

– Није баш тако, узречица ми успутно склизне с језика на изволте, што би се могло изокренути на извините... – Загледала се у порцелански тањир, кашику и комад хлеба на белој салвети. – Ви поставили сто, а ја таман наишла.

– Изволите, подгрејан пасуљ са ребарцима, од јуче.

– Јесте ли бар вешти у кувању?

– Како кад, супу недељну скувам очас. Ћувеч, прсте да полижете. Парадајз сос, што би ви казали, на изволте. Пасуљ уз тесто са сиром или кромпиром, успешно. Тесто не месим, невешт сам за палачинке, месо ми загори. Обиђем гдекоји ресторан једном недељно. Прање посуђа ми иде на живце, ал' шта ћу, мора се. Принећу и вама тањир.

– Само ви ручајте док ја сачиним списак хигијенских шпеција за велико спремање.

– Опростите, мало је више него што би требало... – хтео је казати *запуштено*. – Нисам шљампав, али на тако ми изиђе.

– Не брините, прво ћу морати задана прозоре, ноћ није за прање стакла. Окна су поприлично умузгана.

– Две године прозори ишту мокру крпу, јуче одложим за сутра, сутра ћу прекосутра – слеже раменима Милан.

– Имате и око и реч, само да знам, извлачите се из сваке кривине.

– Споља што је киша спрала, ту и тамо је некако испрано. Оно јест, ја само проветравам.

– Код вас је још и уредно, не баш запуштено. Кроз какве сам станове спремајући пролазила, боље да вам и не причам.

– Верујем, а купио сам ја и лимене мердевине, али никако да их расклопим.

– Када нисте мушко за расклапање.

– Не климатам, госпа Меланија, кад већ не морам.

– А ако сијалица прегори, шта онда чините?

– Узмем столицу, заменим сијалицу или тако, шетам стону лампу. Ономад ми је последња сијалица у овом лустеру прегорела... А зашто ви не би ручали са мном, онако, друштва ради?!

– Није ми до ручка, таман сам смањила килограме. Доручкујем редовно, а ручак са вечером прескачем. Лажем, за ручак ољуштим

јабуку и вечерам барен кромпир, јасно, без хлеба.

– Ја без чаше јогурта и три јајета на око не лежем у кревет. То са јогуртом и са јајима иза једносатне шетње ми дође као лака гимнастика.

– Вежбач са погрешне стране – прекорева Меланија.

– Ружна навика, могло би се казати. Е, ја доручак прескачем, што не ваља. Са ручковима ту и тамо маневришем. Колаче не упражњавам, а од свих торти, зими нарочито, упражњавам шварглу и сланину – шали се Милан на сопствени рачун.

– Видим ја да је шваргла за вас филм у боји за поткожна ткива.

– Имам ја неки свој режим исхране. Себи самом сам и лекар и медицина уцело. Ево, да вам покажем, јен, два, три... – заређа Милан неколико склекова.

– Свака част, невероватно, склек пензионер.

– Десет... Све до прошлог месеца, одржавао сам мишиће на рукама и трбуху за двадесет склекова у цугу! – хукти Милан као локомотива теретног воза.

– Боље бити мишићав него мушичав човек.

– А тај вашразведеник, тапетар Илија, мислим, контактирате...?!

– Приженио се са неком Илдицом из Суботице. Кажу, свира бас гитару у неком хотелском ансамблу. Он је увек нагињао ка женским музикалијама, просвира и оде.

– Шта се ту и могло када му са те стране нисте били нотални.

– Баш и нисам, ја се ни као девојка нисам на мушке звиждуке освртала, а било их је ихахај. Не би се ја ни разводила с њим да није био пасје љубоморан. Дозлогрдило ми, те била сам са овим, те била си са оним, а ја се ни у сну швалерала нисам. За те ствари сам остала невешта.

– Само несигурног мушкарца разједа љубомора.

Гитара, чује се гитара.

– Исто мислимо, исто; ала и жицира по гитари ова ваша комшиница.

– Жицира, него шта. Свакодневни концерт.

– Спомињали смо децу... Ономад, ћерка ме довезла аутомобилом до продавнице, одјурила до банке, ја напазарила пуне торбе и чекам, чекам... А она, и заборавила да ме оставила испред продавнице.

– Мислите да су моји синови бољи од ваше цењене ћерке?!

– Да се није и вама нешто слично догодило?

– Одлетео ја авионом до сина, додуше, платио он мени авионску карту. – Шири Милан своју породичну причу. – Зјакам ја читав дан на аеродрому, загледам кроз та аеродромска стакла не би ли га угледао, а њега нема, нема. Мој новчаник и без конфете, празан да празнији не може бити. Сетио се он сутрадан да га отац чека на аеродрому са испражњеном батеријом мобилног телефона.

– И коначно?! – закрешти питањем Меланија као да је сама у пустињи без хеликоптера.

– Стигао је. Враг зна, каквим су све то теретима опхрвана та наша деца. Сулудим темпом се живи данас. А ми, ми самоћом огрнути,

па како нам се збуде.

– Нисте у праву, без трунке поштовања нема нам живота.

– У праву сте. А смем ли ја вас, госпа Меланија, нешто изблиза и искрено приупитати, мислим, ви сами, ја овако усамљен...? Знате, сигурно знате на шта мислим...?!

– Не знам на шта циљате – директно ће Меланија. – А да ли ви ноћу хрчете?

– Како кад – снебива се Милан, помало и затечен – ретко, врло ретко.

– Мени недостаје муж у хркању. Илија је био у хркању пригушени контрабас. Он је просто оркестрирао у хркању, нарочито у зимским ноћима. Иза њега су ми остале страобалне ноћне тишине.

– Чини ми се, госпа Меланија, да је код вас кућно збивање изокренуто наглавачке. Врло сте захтевни у штимунгу.

– Када људи склупчају дане и ноћи, знате, то животно предиво изведе удвојено једнак џемпер за сваку зиму. – Зацаклиле су очи, блеснула је сузна кап топло и осмехнуто. – Ево, ми се једва познајемо, а благост ваших речи ме подсећа на неке веселости радосног детињства, пчела зуј, а окол причају комшије са устима пуним сунца у отвореним прозорима.

Нека даљина распевала се у женској речитости.

– Баш се и види у вашим очима да отворено и осећајно живите, ваше реченице су тако проветрене – штимује Милан.

– Пазим само да се у животној промаји не загубим као конфета поцепане хартије.

– Ви мене, госпа Меланија, разговорно зачикавате.

– Има нас таквих, верујте ми на реч, у чијим се гласовима нађу и тешки мириси усамљених ружа.

– Туширам се у светлости триред на дан, парфем не упражњавам, ако већ не морам.

– Колико слутим, господине Попивода, нама се разговор изокреће на директно завијено са одрешеном руменом машинцом.

– На моменте ме неко узбуђење спопадава као да трчим узбрдо.

– Осећа се у ваздуху – кокетира Меланија.

– А шта то? Кажите отворено, само ви кажите.

– Да сте добро намирисани после бријања, види се да држите до себе и до личног шарма. Имате фазон.

– Искрено речено, једва сам постао Ја од себе самога, шлифујем се из ноћи у ноћ. А то, са мирисима, баш и није олака ствар, а богме и ово са бријањем.

– Мириси су некаква животна дресура. Није нам нос изван тела као ни око што није изван увета. Мирис је слатка тајна, ах.

– Оно јест, има финих натрунки у вашем гласу. На моменте ми се учини како ме рођена покојница ословљава као да се никад од мене растављала није.

– Можда је дух ваше покојне жене у мом телу. Ко зна, ништа се не догађа случајно у животу, све слути на неку лепу намеру.

– Не уклапам се у те теорије, али да ту нечега има, засигурно има, није да нема, има, има.

– Него шта. Сад ћете још и помислити да се помало залећем. Ах не, не, ја само констатујем на којој смо релацији, да знам колико ћу задовољити у спремању стана.

– Импонује ми тај ваш фини шмекерај. Има ту и нечег умиљатог. Нисам голицљив спрам спретних констатација с ваше стране.

Хеј године младе, хеј године луде, трешти оркестар уз песму, луцкаста си ти, такав сам и ја, зато сам те, душо, заволео ја... Скоро да су забридела прозорска стакла.

– Код вас, господине Попивода, као на вашару. Нема на увце, него бум на трас.

– Комшија мало наглув и стално исту грамофонску плочу набаци, па утихне да се смири. Некад ме и ноћу препадне с тим истим ансамблом.

Музика зађе у тишину као да је с песмом није ни било.

– Биће да је тај ваш комшија наглуво уврнут.

– Редовно, госпа Меланија, губи кишобране и слушне апарате.

– Баш ме брига. Не би ја код њега спремала стан ни пет минута... Ево, овај креденац, да мене питате, ја би га ставила до овога зида, баш ту, корак лево. – Премерава Меланија кухињу комотно као да се већ уселила. – Шпорет електрични је на добром месту, то не треба дирати. С преке стране поставити комоду с фиокама на изволте. Округли сто би више одговарао од овог ћошкастог.

Откуцава зидни сат.

– А куда би са зидним сатом?

– Нека га, на добром је месту, важно да откуцава, видљив је са свију страна.

– Госпа Меланија, колико слутим, ви се са мношћем намештајски, да се не увредите, помало наштимавате.

– Имам ја стан, додуше, није ваше квадратуре, мени је он ан пасан за сваку фиоку на изволте и за веш, и за скувати, и за сневати, ушушкано. Знате, стамбено сам збринута, нема ту шта да се крије.

– А поред спремања ви би могли и кувати.

– Очас ћу, уз спремање, само вама за угођај, иначе, не кувам сваком на изволте.

– Можемо заједно и ручавати, ту где је један тањир, ту је и други есцајг у пару. Са мношћем и не морате баш самовати.

– А ви, господине Попивода, као да на нешто циљате?

– Видим колико је сати, не би да се снебивам, осећам да ми срце наскоче на уста.

– Ха, рачунате када сам већ ту на изволте, па што да ми се не кажете?

– Казивам се ја, али ви некако заобилазно, те креденац, те фиоке, те вешерај, не ћошкасто него округло, сад само да знамо где коју столицу сместити и којом чипком беле јастуке општити.

– И да се животно ушушкамо у јесен за зиму, јесте ли то хтели казати?

– Отприлике на такву прилику.

– Нисам очекивала тако директно као да је, опростите, јаје на

око у масном тигању на изволте.

– Тако ми се од срца наврнуло.

– Не знам колико је од мене ишло около, али ову брзину нисам очекивала, попречке. Ах, тако је лепо бити слободан, па макар и у туђем гнезду.

– Како се ви мудро исказивате, госпа Меланија.

– А шта би на све то ваши синови казали?

– Отац се пита, а синови нека схватају. Ко није о сличном питан ни о различитом се не пита.

– С вама време пролази као да смо у вагону брзог воза, очас станица с јасним погледом на сопствени животни колосек, на живот који удишем, трајем и снивам.

– Наш живот није ни ситно словце спрам постављених питања, ни не упишеш га, а оно већ избледи.

– Ах, како сте се лепо одразили. И делујете када кажете. Жмарци ме подишли. Личите ми на локомотиву која не застаје у пуној брзини, ако већ не мора.

– Не могу казати да сам пуно теглио кроз животне кривине. Није ми ни срећа, Бог зна како, била наклоњена.

– Зависи шта иштеш од живота.

– Пре ће бити оно друго, шта животу од памети даш.

– Никада од живота ништа нисам тражила, а све ме је у давању снашло.

– Наиђе просветљење кад надође густа помрчина.

– И онда?

– Ништа, прогуташ мрак и свариш га да на светло изиђе.

– Исто му на слично дође – слеже раменима Меланија загледана у кишне капи на прозорским окнима.

– Пуно пута, мени тако, падне на ум како би било лепо имати, пре сна, са неким испити, ево, липов чај. И пре несанице, уз шољу истог чаја попричати о неком догађању и са оне тужне и са оне смешне стране, тек тако, тек тако да се не смејемо и не плачемо усамо.

– А ја, слично вама, у осами, припалим свећу и са својом сенком на собном зиду распричавам успомене на минуле године. Када би ме неко гледао из прикрајка, помислио би, слуђена жена, а није тако. Не може прошлост да не буде жива у нама.

– Да, ми смо је таквом учинили, у њу натраг не можеш, а опет, ко би ти био у животу да те та иста прошлост нема. Ја замишљам како живот јесте чудо које те сања.

– Баш тако нам је свезано у исти чвор на изволте.

– Ех, никад не знаш кога ће ти живот призвати на вратима. Отвориш врата широм и останеш већ на самом прагу затечен. Ни не слутиш, а нешто ти животно бане у вратима. И врата су, као и наши животи, очаравајућа чуда над чудима.

– Не, не бојим се ја отворених врата, ни иза, ни испред кућног прага.

– Него...?!

– Мисли нам могу бити жедни кишне жудње, али киша не спира мисли ма колико дивља у потоку била. Гледам те кишне капи

на окнима и питам се за чијим то стакленим образима небо плаче. Да, прозирни и крхки смо као стакло.

– Их, госпа Меланија, ви би могли састављати књиге, говорите као она Ана из романа.

– Ја сам ту Ану, ако исто мислимо, упознала у шеснаестој години код покојне тетке у Београду, и Ану и Аксињу.

– Толстојеву Ану Карењину и Вронског сам описно обрађивао у школској лектири. И данас памтим школску другарицу Даринку Томин како горко плаче над узбудљиво сроченим реченицама. То је онај тренутак када се Ана баца под точкове захукталог воза.

– Страшно, ја би патила, али тако нешто никада не би учинила.

– Ето, да је Толстој воз скренуо неком другом пругом, не би се, можда, ни њен живот тако збрзио. А одакле вам ова друга дама?

– Шолохов, *Тихи Дон*...

– А јест, јест – присећа се Милан – код Нушића би то све било изокренуто на смешно.

– Знате, ја и данас плачем када читам романе руских писаца. Ево, видите ли ову марамицу у левом рукаву блузе. Остала ми од јутрос у рукаву иза читаног романа.

– Госпа Меланија, ви сте много сентиментални.

– Шта ја знам, нисам баш Бог зна колико начитана.

– Не би се баш тако дало казати, реченице су вам вредне као да сте гласом изишли из радијске кутије.

– Ретко сам ишла у биоскоп, али варошку библиотеку нисам заобилазила. У школи сам, на бини, изигравала Јулију.

– Види се и начитаност и покрет руке уз реченицу. Нема код вас ћошкатастих речи, све је у тонски милиметар срачунато.

– Догоди ми се тако, док месим резанце за супу, које продајем недељом на пијаци, док мутим јаја у брашно, да ми пред очима блесне неки детаљ из прочитане књиге, и суза ми изједаред кане у тесто.

– А када би нашли неког, онако, за уз срце и душу?!

– Не знам, нисам баш пуно о томе размишљала... Ах, уме суза да накваси самоћу.

– И живот је пун патетике, нису сузе само у књигама патетичне, госпа Меланија.

– Мислила сам – застала је Меланији реченица у полуотвореним устима, загубила се у мислима.

– Их, осећам ја, то што приповедате, види се све то у вашим очима. Око не уме да вара.

– Ништа није случајно – синило је летње подне у Меланијиним очима – чак ни ове ствари о којима ми причамо, има у томе широке истине.

– Коцкари се картају. Неке, опет, занима фудбал. Пецароши лажу о величинама упецаних риба, а ја ни кафане не бројим. И не могу казати да сам трезан од живота.

– Тја, некеме је живот весели циркус, а некеме је од рођења суза неиспакана, како нам се заломе.

– Мени ће живот бити леп, ако ви, госпођо Меланија, – ускипи се Милан – узмете ово мало сиротиње, да спремамо заједно у четири руке.

– Ко зна, можда би нам и било потаман. Причао је мени мајстор Аца о вама, није вас кудио. Каже он мени, господин чији сам стан кречио ономлане делимично, сад треба да молујем уцело, некако је сличне душе, и ваљала би му женска рука, тако некако, спрам ваше.

– Не верујем ја да је он то вама баш о мени говорио, на пуно места је он ономлане кречио, нисмо ви и ја једини усамљеници у овој вароши.

– Јесте, није да није, али реч уз реч, на исто изиђе.

– И како вам се чини, онако, уцело?! – упоран је Милан.

– Није да ми се не чини, знам ја вас издалека.

– Сећам се, понекад сам куповао код вас резанце.

– И остављали сте ми кусур. Ја узвраћам, а ви одмахнете руком. И ружу, памтим румену ружу, мени од ваше руке, кишило је као данас, и било је подне, кишно подне.

– Ја тако, док се има... И шта сад да вам на то отповрнем?

– Размислићемо, пре зоре сванути неће. Ја ћу сутра доћи израна, па ћу, док спремам, приставити ручак.

– А зашто то сутра не би било већ данас за вечеру?

– Кад боље размислим, а што да не би могло.

– Све је ту, уз креденац и фрижидер, а ни корпа на тераси није празна.

– Имате ли радио, господине Попивода?

– Како да не, само изволите, на креденцу је, иза ваших леђа.

Меланија устане од стола, помери столицу, укључи радио.

Осветљена скала застане удесно.

Веселом белином музика боји простор.

– Гле – усхићено ће Меланија – утрефило се, баш танго, ах, не памтим када сам плесала.

Милан уз благи наклон замоли гошћу за плес.

Напољу киша.

Киша и кишне капи на прозорским окнима.

Ђорђе ПИСАРЕВ

КАО УСПАВАНЕ ПРИНЦЕЗЕ ОПКОЉЕНЕ
ТРЊЕМ ОД ЛЕДА

*Ритам бродских машина заиста је прогонио човека.
Није давао мира, ишао је за човеком пратећи га као Небески пас,
терао га напоље у пространство и преко Млечног пута, а онда
натраг кући поред Бетелгезе. Тако је, исто тако, било хладно.
Направивши кружно путовање поред Бетелгезе и звезде Поларис,
господин Аркуларис се искрио од мраза.*

Конрад Ајкен, „Господин Аркуларис”

1.

Милена тог дана није прилазила прозорима. Поготово не оном великом окну које је отварало поглед ка југу и са кога је, годинама уназад, осматрала свакодневно, преко Беле пустоши, хоће ли се појавити Неко или Нешто. Није се то десило зато што је изгубила наду или зато што је заборавила: једноставно, лед је толико окувао зграду да ју је заправо коначно и заувек зацементирао, чинећи од спољних зидова провидну, белу кошуљицу сувише дебелу да би се могла и чекићем начети, па ни окрњити. Тескоба коју је осећала није била само њена, била је сигурна, и делила ју је са свим становницима Беле престонице. Осећала је само, са неспокојем слушајући бруј бродских машина које су се презнојавале дубоко, доле, у подземним депоима, нагавештај ужаса који би загосподарио срцима ње и њених суграђана, када би се, дефинитивно, суочили са коначношћу онога што је, можда, и било извесно, али још увек и недоказано: смисао, последњи од врсте, и никада нико више неће стићи, ни у овим ни у будућим временима.

Предати се безнађу није била одлика становника Беле престонице, и зато је покупила опрему и дугим ходницима, металним катакомбама, упутила се у Салу за Игру.

Фина, стогодишња графитна прашина тихо је каптала са металних сводова. Нејасни шрафови, остареле полуге, зарђали

вентили, стопљени са челичним зидовима, одисали су, и даље, толико година касније, магловитим, непознатим мирисима носталгије технолошке прошлости. Голе сијалице, заштићене жицом крупних решетки, бацале су плаву, титраву светлост уских трака у којима је играла вештачка прашина ухваћена стогодишњим трајањем, као огромни мутни каледиоскоп, као шушкава, играјућа светлуцава песма целулоидне траке што је истекла са котура пројектора и оставила плес скакутавих мрљица, тачкица и шкрипатавих шума на празном платну које више неће приказивати призоре из породичног живота било ког људског бића.

Километрима касније, тек тихо задихана, са тек понеком фином капљицом зноја на челу, зграбила је огромну кваку и снажно повукла велика челична врата, закорачила у свет Игре.

Врата су се, уз тешки метални шкљоцај, затворила за њом. Нашла се у потпуној тами, сачекала пар тренутака, да се привикне на (не)очекивану атмосферу, да се, још једном, навикне на чудо које ће уследити. А затим, на слепо, руком која је знала, и у тмини, шта чини, зграбила је склопку, повукла је према доле. Истог трена снажно и равномерно флуоросцентно светло обасјало је огромну халу, а непомична тродимензионална обличја оживела су и наставила живот тако напрасно прекинут у време претходног напуштања Игре: удахнула је привид свежег пролетњег континенталног зрака и са задовољством се убацила у свој алтер его, лепу Дафне...

2.

Гледала га је како, стамено, са лицем које је одисало задовољством, стоји у барци препуној улова, а поред њега је чучала Ми-а, ратница бронзане пути, док су се примицали Поларису. Знала је да му се свиђа, да би могла, када би то пожелела, да га заврти око малог прста, да га заврти као савршену чигру која више и не уме да се застави. Али...

Не би то било довољно. Дафне је желела да јој ствари и људи припадају без остатка, заувек и без поговора али, знала је, није било ни говора да би то са њим, бар не засада, било могуће. Било је у њему нешто што није могла да дефинише, нека страст, чежња коју није могла да докучи, а док не расплете чвор те тајне он јој, била је сигурна, неће припадати до краја.

Морала је да чека. Да буде стрпљива. Да буде добар посматрач и још бољи ловац. Када открије његову тајну, када је оголи и исецка на комадиће, зграбиће га таквог, без заштите и неће га више никада испустити.

Дафне је волела те мале игре. Поглед, па спуштање главе, дашак ветра који оголи, на трен, дојку, ипак сигурну у колебљивом деколтеу, пропламсај бутине када смешта своје заносно тело на незграпну столицу, уочи вечере.

А плен, ти јадни мушкарци, данима и недељама, месецима, пратили су је, надзирали, посматрали, зурили без краја жељни да је, бар још једном, виде, бар на трен, да имају о чему да сањају у

преосталом им животу. Њихова страст, њихова чежња, ма колико била залудна и безнадна, којој је служила као храна, као предјело, често толико интензивно, богато и учестало да је знала, неконтролисано, препуњена, да се наслони на ограду палубе Полариса и да врисне, у незауостављивом усхићењу: вооов!

Још једно вече. На Палуби 9, у великој плесној дворани, капетан је најавио Прославу Дана Водолије.

Забљеснути. Још једном. Тако да осети како је центар света, оса и смисао њихових малих живота. Седела је, док је сунце хватало сутон, испред великог огледала у својој кабини. Сто потеза чешљем од белокости који као слатки лахор клизи кроз раскошну, дугу плаву косу. Очи – језера, тело савршених дојки, бокова, дугих ногу.

Најлепша.

Говорило је огледало.

На поду – огледалу плесне дворане клизила је у сребрним ципелицама, савршена. Најлепша. А погледи јадних мушкараца, сада само мужјака које воде примални нагони и који су, бар на тај трен, успели да забораве на бубуљице својих девојака и жена, на наслаге сала, велике носеве и масну пут, говорили су: Дафне је центар света, смисао живота.

Краљица.

Суштина постојања.

Господин Аркуларис је, наслоњен на шанк, испијао виски. Ха, помислила је Дафне, дивљакушу је оставио у кабини.

Долебдела је до њега, заносна. Погледао је, и видела је чежњу која је светлוצала у његовим очима. Био је уловљен, реш печен – недопечен, али Дафне није желела мале победе. Аркуларис је морао бити њен без остатка.

Сломљен.

Роб страсти.

Дафне је видела да је његова чежња дубља, да иде и даље: чежња за Неким или Нечим, другим.

Врата њене кабине била су дрвена, дискретна. Пригушена? Обична? Али, унутар њеног животног простора, у кабини, као да је текло другачије време. Обећавајуће и рафинирано. Суптилно.

Полица са парфемима.

Полица са шеширима.

Огледало.

Мини бар.

Огромна постеља.

Балдахин.

Полица са књигама: Де Сад и Апулеј, Аполинер, Хенри Милер.

Ковчежић из кога се прелива сребрни и златни накит, перле и драгуљи...

3.

Те ноћи, уочи очевог одласка, Милена ока није склопила. Било је то пре... пре колико година?

Не можемо више овако живети, рекао је отац. Не можемо седети и чекати да се неко појави само зато што то нама тако одговара. Само зато што смо ми осетили жељу, па ће је сада неко или нешто испунити.

Морамо покушати да пронађемо друге.

Неког.

Нешто.

Лежала је, трудећи се да дише равномерно, тако да он мисли да спава, да се бар мање брине, и грчевито звуке које је чула претварала у могуће, вероватне слике: откопчавање ранца, убацивање витаминских пилула, табла чоколаде, сендвичи, термос са водом, сигнални револвер, аутоматска пушка, фотоосетљиве наочаре...

Вратићу се, рекао је.

Али, знала је већ тада, окренута према зиду, правећи се да спава док су јој се сузе сливале низ образе, нико од оних који су изашли није се вратио. Јесте, сада је дошао ред на њега.

Али, сада је све другачије. После његовог одласка, она је остала сама: последња!

У Леденој пећини.

У Зимском дворцу.

У првим данима, док се јутром будила с надом да ће чути потмули одјек који најављује његов повратак, лежала би у то невидљиво и нечујно праскзорје за које је знала да је најави јутра тек по бројчанику сата који се трудио да је увери да дан ипак стиже, на шта су упућивале казаљке, али не и константно укључено вештачко осветљење које је сваку могућу ноћ још давно претворило у дуги, дуги дан без краја. Уосталом, и напољу, у леденом бескрају, трајао је дан без краја и само би унутрашњи, биолошки часовник могао да увери човека када је време за дан, а када за ноћ.

У првим данима, дакле, постојала је нада, јер је то увек оно последње што преостаје очајницима, мада је, временом, схватила да се не дешава баш ништа, да је дефинитивно остала сама у леденој вештачкој, металној одаји, и преостало јој је само да изгради нови живот, примерен околностима и могућностима, или да легне и умре.

Одабрала је оно прво.

И њен је живот стекао нови ритам, а њено снажно, витално, младо тело једва је дочекало да му пружи могућност да се доказује и одговара правовремено на изазове и искушења.

Било је то у реду.

Мислила је – док траје, има наде.

Нешто ће се већ десити.

А дотле, Сала за Игру и одабрани алтернативни живот у холодеку мораће да јој послужи, бар као утеха.

Влага је продирала у кајиту и лепљивим прстима стезала за врат изневерене бродске спаваче, док су се капи смоле сливале низ зидове луксузних салона нападајући дебеле тепихе или претећи рђом моћним бродским машинама. Ослоњени на ограду, Дафне и Аркуларис посматрали су дивљу обалу која је промицала поред њих. Тек, понекад, зачула би се далека рика моржева или би до њих допрло ситно трупкање јата пингвина.

Вода реке Ко на томе је месту била ледена и дубока, али и толико прозирна да су могли да виде наносе речне траве која се лелујала испод корита брода, ти непрекидни, бескрајни пашњаци и ливаде њима недоступни, а пловидба огромног Полариса их је повијала и таласала, баш попут дискретног, али истовремено и снажног ветра, док су травке играле, преплићући се, своју игру, свој чаробни плес за посаду Полариса и имали су осећај да се и сама вода могла чути како студено жубори, пратећи ритам снене подводне смене плиме и осеке: плиме и осеке најбрже на Новом, односно једином преосталом свету. Стјуарт им је доручак послужио на палуби. Донео је врелу чорбу, вруће, мирисне, тек печене кукурузне плочице зачињене шафраном и рузарином, комаде врућег хрсковог хлеба од брашна касаве и пастрмке, посуте ситним коцкицама свеже исецканог белог лука, крупним зрнима црног и зеленог бибера, са златном, танком кожицом за којом су умирала непца сладокусаца попут њих, путника брода Поларис који је истрајно истраживао пределе, становнике, насеља, флору и фауну Новог света.

– Ти се бојиш змајева, господине Аркуларис – рекла му је тихо Дафне док је варјачом мешала запршку, покушавајући да поправи укус чорбе од комадића неког чудног, љубичастог кактуса коју им је донео стјуарт, иако је она и овако била укусна. Запршка је весело цврчала, све усхићенија и веселија, све црвенија од fine, млевене црвене паприке, коју је лагано посипала, из руке, и која је прштала као ватромет у ерупцији изазваној њеним жустрим мешањем. – Зато идеш около, дивљаш и урлаш на ове јадне људе.

Дафне је сматрала да је равнотежа између фикције и стварности веома измењена током протеклих деценија, баш као што је то приметио и један од писаца из неке баш давне, неке готово имагинарне године која је припадала древној Земаљској епохи:

„Оне све више замењују места. Живимо у свету којим владају фикције свих врста... Ми живимо унутар једног романа огромних размера.”

Дафне није имала ништа против оваког одређења живота, али знала је да се тиме суочава са (новим) зачараним светом у коме се прекорачује граница између унутрашњег и спољашњег, између материје и духа, фацтиона и фицтиона. А управо је то, некада, док су се људи још бавили наукама какве су естетика и теорија књижевности, била једна од фундаменталних тема фантастичне литературе. Парадокс настаје када се постави питање како нешто, што би морало да се бави светом и појавама, може да буде фантастично у стварности

која, својим манифестацијама, већ јесте фантастична?

Не треба претеривати и ову дилему узимати као стварно кључну, радо је говорила Дафне онима који су желели да је слушају: узуси ипак постоје, само се треба договорити који су и докле сежу.

Господин Аркуларис засигурно, и на жалост, сигурно никада није чуо за такве ствари, нити је икада размишљао у том правцу.

– Драги мој господине Аркуларис, тренутак у коме живимо зна да буде ужасавајући у бесмислу ситног таворења – говорила му је Дафне. – Када говорим о осећању импотенције у колективној психи, говорем о стању овде, код нас, на Поларису. За разлику од ваше наде да ће стари, добро романи из наше Библиотеке, романи писани давно, давно, романи у које су тадашњи писци уграђивали оно што се звало „тенденција“, с вером да ће нешто изменити, „пружити наду“ изгубљеном човеку, ми се суочавамо с извесношћу да је таква вера у литературу и даље помало дечачки свежа, али и неуверљиво лажна.

– Спадам у оне скромне, обичне читаоце - хладно је приметио господин Аркуларис - који се одлучују да дају предност делима која се баве голом стварношћу или историјом, па тиме, опет, голом стварношћу времена које је истекло!

– О томе вам и причам – једва је дочекала шлагворт Дафне. – Зато што нити знате, нити желите, да отворите врата за бекство у фантастику, као бекство, и да се одморите бар на трен!

– Глупости! – Само је узвикнуо господин Аркуларис – нећу о томе више ни да причам. То је губљење времена и енергије! Пазите тамо да вам запршка не загори!

Лепа Дафне је заћутала. Моја запршка никад није загорела, помислила је бесно. А Аркуларис је конзервативан, тврд, баш мушки тврдоглав, то јест – глуп! Не би ту помогао ни Борг са „resistance is futile“, а не би, богами, помогла ни пикаровска (божанска) визија која би могла да каже: „Literature – The Final Frontier“, у тишини своје лепе главице заврши Дафне овај залудни дијалог.

То јест, монолог?

5.

Милена је напустила холодек – халу. Запутила се у магацин, одабрала дебелу бунду, капу са крзненим ушима, рукавице. Јер, доле, у подземним ходницима и пролазима, било је заиста хладно, и биће све хладније како буде силазила на ниже и ниже нивое. Мислила је, заправо, да је крајње време да испита шта се крије у подземљу, на крају механичког, машинског амбиса на који је сада само она полагала право. Уосталом, мислила је, сви су, баш као и њен отац, спас и сазнање тражили Напољу. А шта ако се спас, бар наговештај наде, или прави пут крије – Унутра? Отуд и њена потрага.

За Гралом.

За паклом или изгубљеним Рајем?

А од оружја, за сваки случај, понела је опаки „парамов“...

Конструктор Параманов је пошао од једноставне идеје, ловачке троцевне „преламаче“, тј. трилинга. Пиштољ има цев дужине

300mm, габарита 360x42x150 mm и масу од 1,6 килограма. Горње цеви, калибра 12,5mm, са сужењем од 0,3mm, слично „чоку”, глатке су, а доња, калибра 5,45mm, има жлебове. Из горњих цеви се испаљују патроне са сачмом СН-Ди сигнални метак СН-С са сигналним ефектом који је бољи од стандарног. Доња цев се пуни метком 5,45mm СН-П са експанзивним зрном чија је зауставна моћ осам до десет пута већа од зауставне моћи стандардног војног метка 5,45mm 7Н6. Сачма има ефикасан домет до 35 метара, зрно 5,45mm до 200 метара, а испалена сигнална ракета достиже висину до 165 метара где 11 секунди сагорева црвеним пламеном видљивим и до девет километара. У подземном лавиринту са ограниченим, контролисаним пролазима и ходницима, ни дужина ни висина неће бити од пресудног значаја.

Метални зидови премрежени дебелим силиконским цевима са сопственим извором топлотне енергије која их је чувала од замрзавања плакали су леденим сузама које су се скупљале у тихе, нечујне поточиће. Сваки следећи ниво подземних ходника отварао је све израженију слику вештачких сталактита и сталагмита.

И поред гојзерица са оштрим крампонима, Милена је ходала опрезно јер је количина леда која се сакупљала на челичном поду била све већа, претварајући се у стамену, коначну целину која ће трајати бар онолико дуго колико буде трајао и универзум.

Када је ходала већ толико дуго да више није имала представу о времену које тече (или не?), Милена се само препустила стази која је тако јасно била обележена сувом шкрипом смрзнутих кристала.

Није, заправо, могла да поверује да је камерни пејзаж унутрашње, заувек заробљене природе био једнак мотивима сладуњавих, јефтиних новогодишњих честитки које је видела у једној од књига сачуваних у Библиотеци: стилизоване јелке посуте златним или сребрним прахом, грубе на додир, инфантилни Деда Мразеви јарко црвени, што пламте попут нестварне ватре, висеће кугле у свим дугиним бојама...

Фина, стогодишња графитна прашина тихо је каптала са металних сводова. Нејасни шрафови изгубљени у измаглици, остареле полуге, зарђали вентили стопљени са челичним зидовима, одисали су, и даље, толико година касније, магловитим, непознатим мирисима носталгије технолошке прошлости. Голе сијалице, прекривене жицом крупних решетки, бацале су плаву, титраву светлост уских трака у којима је играла вештачка прашина ухваћена стогодишњим трајањем, као огромни мутни калеидоскоп, као шушкава, играјућа светлуцава песма целулоидне траке што је истекла са котура пројектора и оставила плес скакутавих мрљица, тачкица и шкрипутавих шума на празном платну које више неће приказивати призоре из породичног живота било ког, ма нити једног људског бића.

А на крају ходника чекао ју је огромни бели медвед са очима великим попут крупних златника. Претећи је режао, истурених канци и разјапљених чељусти. Сачма из цеви „парамова” разнела му је широке груди, а Милена је грдне сузе пролила посматрајући леш моћне, горде звери чију је смрт изазвала.

Фина, стогодишња графитна прашина тихо је каптала са металних сводова. Нејасни шрафови изгубљени у измаглици, остареле полуге, зарђали вентили, стопљени са челичним зидовима, одисали су, и даље, толико година касније, магловитим, непознатим мирисима носталгије технолошке прошлости. Голе сијалице, прекривене жицом крупних решетки, бацале су плаву, титраву светлост уских трака у којима је играла вештачка прашина ухваћена стогодишњим трајањем, као огромни мутни калеидоскоп, као шушкава, играјућа светлуцава песма целулоидне траке што је истекла са котура пројектора и оставила плес скакутавих мрљица, тачкица и шкрипутавих шума на празном платну које више неће приказивати призоре из породичног живота било ког људског бића.

А на крају ходника чекао ју је огромни бели медвед са очима великим попут порцуланских тањира. Претећи је режао, истурених канци и разјапљених чељусти. Зрно од 5,45mm из цеви „парамова” разнело му је широке груди, а Милена је грдне сузе пролила посматрајући леш моћне, горде звери чију је смрт изазвала.

Фина, стогодишња графитна прашина тихо је каптала са металних сводова. Нејасни шрафови изгубљени у измаглици, остареле полуге, зарђали вентили, стопљени са челичним зидовима, одисали су, и даље, толико година касније, магловитим, непознатим мирисима носталгије технолошке прошлости. Голе сијалице, прекривене жицом крупних решетки, бацале су плаву, титраву светлост уских трака у којима је играла вештачка прашина ухваћена стогодишњим трајањем, као огромни мутни калеидоскоп, као шушкава, играјућа светлуцава песма целулоидне траке што је истекла са котура пројектора и оставила плес скакутавих мрљица, тачкица и шкрипутавих шума на празном платну које више неће приказивати призоре из породичног живота било ког људског бића.

А на крају ходника чекао ју је огромни бели медвед са очима великим попут точкова теренског возила. Претећи је режао, истурених канци и разјапљених чељусти. Сигнална ракета испалена из цеви „парамова” запалила му је широке груди, а Милена је грдне сузе пролила посматрајући леш горде звери чију је смрт изазвала.

И, најзад, и Последња одаја. Осећала је како јој се неки непознати, никад искушани страх увлачи у сваки делић тела, осетила је неспокој који готово да није могла да контролише. Ипак, била је она последња становница Беле престонице и пред њом је био задатак који се морао обавити.

Отворила је врата и...

6.

А шта је то што је, на крају, нагнало Дафне да силази доле, дубоко у утробу Полариса?

Није знала.

Све док једне звездане ноћи није стигла до последње одаје и секиром, сигурном руком и увежбаним ударцем, разбила масивни локот и сломила челичне шарке. Ушла у тамну кајиту и – нашла се у

књизи „Господин Аркуларис”, а тамо је, наравно, чекала и Милена. Заувек ухваћене, могле су само да слушају потмули звук и прате ритам бродских машина, ритам који ће их прогонити заувек и неће им дати мира, идући за њима и пратећи их као Небески пас, као да их тера напоље у пространство и преко Млечног пута, а онда натраг кући поред Бетелгезе. Тако је, исто тако, било хладно. Направивши кружно путовање поред Бетелгезе и звезде Поларис, Милена и Дафне искриле су се од мраза.

Као ледене краљице уловљене у мраз сопственог дома, у белом оклопу који је уједао хладноћом и на коме се сломило оштро сечиво секире.

Као успаване принцезе, опкољене трњем од леда и снежних пахуља, ухваћене заувек, обе лепе и прекрасне, а само сени исткане од речи, утамничене између меких корица књиге, заробљене са свим својим белим сновима и страстима, жељама и сећањима.

И никад више, док неко не пронађе, авај, у давно, давно заборављеној Библиотеци огромног брода Поларис, можда и коначно изгубљену књигу која се звала „Господин Аркуларис”, писца који се звао Конрад Ајкен, а затим и ову причу коју сада читате, и зароните у њу не плашећи се ни зиме ни мраза, ни сенке виртуелне игре ни симулације живота, не плашећи се јер знате да сте и ви већ изгубљени, заувек.

Јер, када писац нешто пожели, он то и добије.

Јовица ЂУРЋИЋ

СЕСТРЕ

Испред њега, када је изашао из шуме, као на длану, у подножју брега на који се с муком испео, налазило се љупко сеоце са десетак кућа пореданих око уске реке. Свитало је и сунце се тек у наговештају назирало иза високе планине, у даљини. Није знао које је то ни чије село, зато се опрезно спусти у високу траву иза омањег грма. Цветни полен терао га је да кихне, али он стави руку на уста и пригуши звук који готово да је био нечујан. Ране су га несносно болеле, мутило му се у глави, па одлучи да легне и боље осмотри ту нестварну лепоту која му се одједном указала. Привукао је пушку ближе себи и опипао пиштољ. Знао је да има још мало метака, али се помирио са свим, мислећи како су му ово последњи сати.

Окруживала су га висока брда, купаста, као дојке девојке док лежи, а иза њега налазила се висока шума из које је дошао. Дрхтурио је од хладноће и росе која му је навасила одећу. Било је касно пролеће и у крошњама су певале птице, као да се такмиче која ће лепше и гласније.

Очи, згасле од умора, саме су му се затварале и покушавао је по сваку цену да не заспи, стално се трзајући. Био је толико онемоћао и исцрпљен да му је за све било свеједно, чекајући да се те његове муке коначно окончају и све сврши, на било који начин. Тренутак згушњавања свести, а онда је ипак утонуо у сан или несвестицу.

Када је у једном тренутку напола отворио очи, заплуснула га је јака светлост. Схватио је да се био онесвестио или заспао и да је увелико дан, сунчан и топао. Колико је дуго провео у таквом стању није знао. Нешто га је пробудило. Као у бунилу видео је да изнад њега стоји девојка светле косе, девојчица још. Насмешила му се очима пуним посебног сјаја; нежна, танких руку и малих груди, напућених усана, у дивној краткој хаљини, имала је у изгледу нечег божанског, анђеоског.

Није могао да се помери. Говор му се одузео. Ни реч није успевао да изусте. Уста су му била сува и полуотворена. Као да му је цело тело одумрло, само је лежећи изнад њене главе видео бистро небо, без иједног облачка, мирно као море на јутарњој бонаци. Очи су

му се саме затвориле, без његове воље. Нестала је слика лепе девојке и није знао да ли сања или је она стварно ту уз њега.

Након неколико тренутака, да ли из страха или жеље да види причињава ли се то њему, или је неко стварно изнад његовог тела, поново је с великим напором отворио очи и видео да она још стоји ту. Није могао да верује да је то што се дешава стварно, можда су само халуцинације од ватре и грознице која га је тресла, сан. Њена необуздана лепота, та блистава бела пут, однекуд као да му се чинила позната.

Опет је настао мрак. Очни капци су му се затворили сами од себе.

– Он је тешко рањен – чуо је потом као у полусну глас изнад себе.

– Леп је – одговорио је неки такође женски глас.

– Треба му помоћи. Не можемо га оставити овде.

– Да, али како? Шта би рекли наши?

– Баш нас брига. Људски је да му помогнемо.

Да ли од страха или жеље да види ко је то други поред ње, успео је опет накратко да отвори овлажене очи и види још једну девојку, старију, тако му се чинило, која је и сама више била девојчица него жена, девичански румених усана, црне косе која јој се разливала у таласе, тамноплавих очију, која је имала пуноћу женског тела, зрелост која је одавала искуство.

– Учинимо то – рекла је вероватно та која је можда била старија. – Ово ионако није наш рат. Баш нас брига за све.

Ничега се више није сећао, тек након дужег времена, када је успео да поново отвори очи, осетио је да је на лежају, у некој соби с прозором на коме су били дрвени капци. Један зрак сунца укосо је продирао кроз пукотину и зрнца прашине су се у његовом снопу ковитлала. Схватио је да више није у униформи, да је на њему плава пиџама, а ноге и раме у завојима. Опицао је лице и осетио како му је брада порасла. Зачудо, вратила му се и глад и веома се обрадовао када је на сточићу поред себе угледао два сендвича. Дохватио је први и халапљиво стао да једе. Убрзо је појео и други. Приметио је поред кревета крчаг са лепим шарамима и посегнуо руком да га дохвати. Хладна вода му је сквасила осушено грло јер је дуго спавао отворених уста. Осетио је неко необјашњиво олакшање и помислио како му се, напokon, насмешила срећа и да ће, барем за неко време, живети и дисати. Веома се изненадио када је видео да је и пушка ту, а и пиштољ на дохват руке.

– Чуда се дешавају, ето – прозбори готово гласно. – Мени се десило.

Покушао је да се придигне, али је уз јаке болове схватио да то и неће бити баш лако. Док је корачао шумом то је и ишло некако, али сада као да је изгубио сву снагу. Јаки болови су га приковали за кревет. Покушао је још једном и на крају одустао, зурећи у ону пукотину кроз коју се пробијао сунчев зрак преламајући се сада на његовом лицу.

Онда је заспао. У неко доба, пробудивши се, схватио је да је ноћ и да је сам. Никаког шума около, само птице вани у гранама

певају своје хорске песме. Нема пуцњаве, нема рата. Као да је све оно што је преживео био само ружни сан. Као да нису изгинули његови другови, као да није успео да се спасе нико осим њега. А можда и јесте. Ако је он, зашто не би и неко други? Па зар није видео како се неколицина повлачи према шуми?

Када се ујутро пробудио, одмах је приметио да је једно крило капка на прозору отворено и да сунце обасјава собу. Бацивши поглед угледао их је. Беху то њих две. Насмејане, стајале су у доворотку и гледале га.

Покушавши да се подигне, померио је десну ногу, али одмах и зајечао.

– Подигнимо га, Емина! – притрчала је црнокоса девојка. – Он је тако немоћан.

Осећа затим нежност њихових руку које га подижу у седећи положај, јастук који му подмећу под леђа, а од болова готово да се онесвешћује. Стиска зубе, али не може да не зајауче, стидећи се као дете.

– Изгубили сте много крви и морате да мирујете – каже светлокоса, млађа, Емина како је схватио.

– Остаћете овде неко време. Нико не зна за вас осим нас две – говори старија. – Зовем се Алма. Ова кућица је подаље од села, у нашем воћњаку, и од када је рат у њу нико не долази.

– А како се ви зовете? – упита Емина.

– Динић. Јован Динић – одговори с nelaгодом.

– Један Јован Динић је ишао са мном у разред, али то очито нисте ви – добродушно се насмеја она.

Доброта људског срца огледа се у очима, помисли. Од њих две ми очито не прети никаква опасност. Осим тога, сакриле су ме, чак и оружје оставиле. Невероватно.

– Ви сте сестре? – упита гледајући их са захвалношћу.

– Јесмо – потврди Алма. – И ништа не брините. И ми имамо брата у војсци. Ко зна да ли је жив.

Тужно оборивши главе, седећи, гледају у своја колена, обе.

И Јован ћути. Не зна шта би рекао у том тренутку. Мука му је од свега, од болова, рата, глупости. Па оне су тако драге и лепе. И доброћудне, осећајне... једноставно не налази речи за њих, али ћути.

– Долазићемо скупа или појединачно, како када – рече Алма. – Како нам време дозволи и да нико не примети. Доносићемо вам храну и све што треба, ништа не брините.

– О, баш вам хвала! – промуца Јован. – Бог се смиловао.

– Он је један за све нас – скрушено рече Емина. – Нека нас све спаси.

Отишле су закључавајући врата извана и остављајући му храну и воду. Њему се свиђа крчаг извијеног пипка из кога пије хладну изворску воду, стално мислећи на своја два анђела. Још не верујући шта му се догодило и размишљајући на који су га начин донеле овде.

Отворивши очи ујутро, видео је како су њене усне побожно мрмљале док је клечала крај његовог кревета и он, с муком, успе да јој се осмехне, од чега јој се лице озари. Пред њим је била Алма. Као да се

застидела свог положаја, подигла се и села на сточицу крај његовог кревета намештајући косу. Тамноплава језерца у њеним очима засјала су најлепшим сјајем који је видео.

– Донела сам вам храну – рекла је помало постиђено. – И нову кошуљу.

Пролазили су дани и оне су наставиле да га стално обилазе. Некада скупа, чешће одвојено. Трудиле су се да му донесу све што треба. Обријан и чист лагано се опорављао осећајући како му се снага враћа у тело. Почео је да се диже из кревета, да добауља до прозора и гледа доле у долину и поља, зелена, цветна и мирна.

Та светлост што ће се ускоро згуснути у мрклу ноћ, након што би га једна од њих оставила самог, није га радовала. Знао је да ће опет дуго бити сам, све док њих две, или само једна, поново не дођу да га обиђу.

Ноћу је сањао своје родно место, светло, окупано сунцем. И мајку на кућном прагу која га стиснутих руку, у сузама, испраћа. И њу, Валерију, девојку из куће подаље од његове, у трећем месецу трудноће за коју нико није знао. Оца који намргођен ћути и не проговара ни реч. Затим нека места кроз која је пролазио са својом јединицом, спаљена, са кућама без кровова из којих као костури штрче димњаци, само они увек остају нетакнути.

Буди га шкрипа врата. Види да је данас дошла Емина.

Када је седајући на сточицу сасвим открила своје лепе, складно обликоване ноге, нежне и благо заобљене малене дојке, тек пропушале, схватио је да је она ипак још дете у бујању. Њено тело имало је расцветану лепоту. Он је, гледајући је тако лепу, мислио да је заљубљен у њу. Мало се и постидео, али му је пријало њено присуство од кога се осећао боље. Нека необјашњива струја журнула би му кроз тело док му је нежним и бескрвним прстима прала ране, превијала, намештала јастук. Желео је да јој толико тога каже, па, ипак, остајао је нем дивећи се тој чаробној лепоти у зрењу.

Једне ноћи ветар је почео да се ковитла око куће. Падала је велика киша, севало, грмело од чега није могао да заспи. Заспати је и иначе тешко могао, јер је стално био у кућици, тек повремено, откључавајући врата кључем који су му оставиле, излазио је до пољског тоалета склепаног од дасака, након чега би накратко опрезно поседео на клупици уз зелену високу живицу. После је улазио у кућицу, закључавао врата и читао књиге које су му њих две доносиле, па заспивао у сваком тренутку, потом се будио, опет читао и све тако укруг.

У рано јутро, далеко у расцветалом пољу, видео је кроз прозор њих две како одмерено корачају и постепено, пењући се уз брег, примичу кућици. Није могао да се надиви њиховој лепоти и с нестрпљењем је чекао да зачује кључ у брави.

Ја сам, ваљда заљубљен у њих обе – мислио је. – Волеле су ме две сестре скупа, сетио се стихова Милана Милишића и почео да рецитије песму из невелике књижице коју је оставио код куће, сећајући се чак и изгледа корице.

– Донеле смо вам питу од јабука – смешећи се каже Алма

након што је кључ шкљоцнуо у брави и обе ушле у собу истовремено.
– Надамо се да је волите.

– Мени најдража. Као да сте знале.

После дуго седе и разговарају, оне на две столице, а он на кревету.

У једном тренутку, примећује то, пре него што ће Емина заустити да нешто каже, види како јој се уста спајају у тајанствени грч. Онда јој крупна суза клизне низ лице.

– Наш брат Тарик... – загрцнувши се од суза не успе да доврши реченицу.

– Рањен је и у заробљеништву српске војске – допуни је Алма.
– Стигла нам је вест синоћ преко једног пријатеља Србина.

Није знао шта да каже, само је осетио како га нешто стеже у грудима док их гледа тако немоћне и лепе, па спусти руке на њихова рамена.

Ћутали су тако једно време, у нелагоди, као кривци без кривње.

– Он ће се вратити – ипак прозбори на крају, говорећи како су размене честе.

Говорио је потом неповезано, тражећи најбоље речи утехе, лагано прелазећи рукама преко њихових рамена.

У једном тренутку, као по договору, устале су обе и загрлиле га. Устао је и сам и тако загрљени дуго су стајали, не одвајајући се, као да су сви подједнако желели да то траје што дуже.

Он их затим дуго гледа кроз прозор док одлазе лаганим кораком, спуштених глава, једна поред друге, као две нежне грлице.

Следећи дан, стојећи на прозору и гледајући у долину, примећује како Емина убрзано корача узбрдо. И док тако хода изгледа као да се ломи у струку.

Сва лепота овог света скупила се у њеном телу, мисли Јован и једва чека да стигне до кућице. Сам отвара врата, смеши јој се и одмах види да нешто није како ваља.

– Она је отишла – прогрта.

– Куда? – збрза Јован. – Куда је отишла?

– У српску команду да тражи брата. Никома ништа није рекла, само је написала на папирићу. Родитељи су очајни.

Грли је и осећа како се сва тресе од плача.

Који је ово глупи свет, мисли Јован држећи је чврсто објема рукама. Боже, има ли те?

Отишао је пред зору, без поздрава, само с кратком поруком да жури својима, надајући се да ће тамо затећи и Алму и Тарика.

Улазећи поново у високу шуму осетио је како му се снага савим вратила и корачао је брзо.

Марко ГАЛИЋ

О ПРОКЛЕТСТВИМА И БЛАГОСЛОВИМА ЧОВЕКА

Уколико бисте посматрали Ратомиров анфас, опазили бисте бразду неспокоја у простору између жбунастих обрва. Беше језиво дубока и чинило се да скрива обиље тајни чија тежина не треба бити поверена обичном смртнику, попут њега.

Призор, претходно описан, може се сместити у неколико минута потребних да јутарња светлост опточи уснуло лице. Дан започиње у пет часова и тридесет минута, без изузетка. Ратомирова стопала протежу се на кухињским плочицама, а ножни прсти мигоље у ритму кључале воде која се клобучи у ишчекивању мирисног праха. Три кашичице кафе и седам цигарета јесу порочна доза овог обичног човека.

Разгнурвши дневну штампу допушта да се у његов кортекс настане метастазе. Понуде за посао, црнобели портрети из читуља, рекламирање производа против опадање косе и ефикасни лекови за савладавање еректилне дисфункције. Повлачи дим, узима гутљај, преврће страницу.

Наизглед пролазне, свакодневне, радње чине пуку егзистенцију подношљивом.

Одлази у тоалет и покушава честито да се олакша, али старост мушкарцу доноси бројне препреке у извршавању једноставних чинова исконског задовољства.

Посматра сопствени одраз у огледалу и постаје опчињен браздом која чучи између обрва попут ненаметљивог хиндуистичког обележја. Осмехује се саркастично.

Јуче је резервисао карте за драму у аматерском позоришту у Ђуре Јакшића 7. Одустао је од културне институције на платоу новосадског трга како је престао да ради на билетарници исте, а кажу због тупости наметнуте годинама. Ратомир се дрчно противи изреченој клевети решавајући судоку и ишчитавајући Муракамијева књижевна остварења.

Јуче је сазнао да је преминула професорка књижевности из гимназије, али није допуштао да због тога заплаче, веровао је да су сузе непоколебљив доказ човечије слабости. Није ни слутио грешку у

својој идеологији. Удахнула му је љубав према читању и нетрпељивост према ларпурлартизму. Оно што је радио, морало је нужно имати смисао. Представа је заказана за девет часова и са собом, крајње решено, води Вишњу. Дотична госпођа ради као касирка у маркету на Житном тргу и понудила му је своје друштво.

Проседа грива покупљена у неуредну пунђу штрчала је са њеног потиљка.

Зелене очи предмет су Ратомирове фасцинације.

Читао јој је Харукијеве романе на полуосветљеним клупама, а у неколико наврата поделили су картон кокица у Дунавском парку, слушајући кикот младежи и сиктање фонтане на језерцету. Уживали су друштво и ванвремене разговоре о проклетствима и благословима човека. Вишња је била једина особа која је разумела његову отуђеност и незадовољство околином. Након вечерашње представе желео је да јој предочи ситуацију и најави своје самоубиство, а она би се ослонила на његово раме и у тишини размишљала о смрти. Повремено би бадио поглед на њену дрхтаву усну која се надмеће са сузама, али стоички би поднео сентименталности примивши је у загрљај. Ратомир је чврсто веровао да је његов живот изгубио смисао и нико га није могао убедити у супротно.

Нестрпљиво је ишчекује на Тргу Марије Трандафил, заједно пешаче до Позоришта Промена и заузимају седишта у аудиторијуму. Посматра гримасе на лицима младих глумаца, закупљен искром њиховог позива. Крајичком ока опажа Вишњу како нервозно масира дланове у крилу. Суза напушта руб доњег капка и котрља се низ лице, а она је уклања језиком, попут дивног даждевњака.

Просторијом се разлеже аплауз.

Ратомир осећа... Недефинисана, невидљива, сирова емоција, попут оне коју покушава да осети годинама уназад, преплављује његово тело, пулсира у трбуху, шири се навише и наниже. Уплиће прсте у Вишњине и покушава да је обавести о одлуци, али нешто му ипак не дозвољава. Осећа препреку, попут лошег залогаја у грлу. Вишња разуме неизречено и спушта парче хартије у његов џеп, полажући усне на бразду између обрва.

Растају се, а он остаје у месту и посматра како њена силуэта тоне у гадску вреву.

На путу до солитера разгрће парче хартије и почиње да плаче.

Танким гласом ишчитава Муракамијеве речи: „Смрт није супротност животу, већ његов саставни део.“

Исте вечери подиже поглед изнад лавабоа и опажа да је бразда некако мања. Осмехнувши се, излази из тоалета, под мишку ставља Муракамија, а његова силуэта губи се у градској вреви.

Негде у њој, проналази Вишњу.

Vous n'êtes pas seul.

КОМОРЕБИ

Инспирација у мени је мртва.

Трулеж једног писца нагриза здраво ткиво и шири се попут гангрене, плени и осваја, претвара тело у воштано црнило. Облећем скучени дневни боравак, повремено бацајући поглед на трг католичке порте. Испуњен је грајом, познатом, белом буком.

На ноћном сточићу, Достојевски и порцеланска шољица из које је недавно испијен чај од кантариона. Још увек осећам горчину на језику.

Размичем драперије и посматрам канделабре како отужно висе са зидова зграда. Њихова стаклена тела, једно по једно, постају власници сићушних извора светлости. Сенке замењују људе од крви и меса, протежући се попут витких прстију на бетону; задиркују.

Нисам написао ниједну страницу у протеклих пет месеци, моја мисао лежи попут пастрмке заборављене на дну рибарског чамца.

Отвара уста у грчевитом напору, али удише смртоносни ваздух. Гуши се, умире.

Како сам доспео овде?

Како сам изгубио једини део себе који сам истински волео?

Лавез желуца покушавам да умирим заривањем песница у трбух, али напослетку повраћам. Посматрам како пенушава зуч напушта моје грло и изнова наступа горчина.

Опажам сопствени одраз у огледалу, аличовек који узвраћа мршти се и негодује.

Странац, два странца и ништа више од тога.

Посматра ме, подсмева се, тресе, хистерично скичи, попут свиње.

Уколико размишљате у маниру старих уметника, познато вам је да једини излаз из гореописане ситуације лежи у омчи квалитетног канапа.

Један крај вежете за кристални лустер, а други навлачите преко главе и надате се да ће стисак бити довољно чврст да прекине чвор живота.

Господска смрт, зар не?

Пролази чак недељу дана, а затим проналазе ваше тело како се клати и описује кружнице у ваздуху са прстима надамак бродског паркета.

Сфинктери губе тонус и испуњавају просторију очаравајућим мирисима последњег измета, а руља прославља вашу неизречену генијалност и сахрањује вас у алејама почасних, са осталима *испред свог времена*. Постајете постхумно слављени, иако живот проводите у очајању и комичној незадовољности.

Иако крајње примамљива, наизглед ритуална помисао, бирам линију мањег отпора попут бескарактерног слабића, какав јесам. Цинизам претходно написаног ме узнемирава. Признајем. Навлачим капут и излазим на свеж ваздух са намером да разбистрим сопствену, покојну, мисао. Удишем родни град и питам се колико је других попут мене, неостварених, прогоњених?

Одлазим у оближњу кафетерију и заузимам уобичајено место, довољно удаљено од свих, али ипак близу.

Посматрам плес кафених шољица на негованим длановима, титрање ружичастих језика у ишчекивању топле течности, гестикулацију, невербалне феномене.

Дама за столом број два провлачи прсте кроз косу и масира теме, док господин наспрам ње наставља солилоквиј о успеху на радном месту. Уплиће потколенице попут две винове лозе и штиклом производи звук који би је анимирао.

Клима главом у одобравању, потом спушта поглед на шаке које леже на њеним бутинама, окренуте према плафону. Као да чекају, нешто или некога.

Наставила је даље, живот је за њу предодредио толико тога, а његов осмех више јој не доноси радост. Он још увек не зна, али ипак осећа.

Мајка троје деце за столом број седам покушава да нахрани младунче, алићерка је вуче за косу, носећи епитет занемареног детета. Првенац лежи код куће у замраченој просторији и тражи сопствени идентитет. Кафетерија је место где се осећа слободно, иако наизглед није. Брише сузе, али овај чин примећује само писац за столом број тринаест. Он плаче са њом.

Уштогљени младић доноси уобичајено; *робуста*, напитака од биљке *Coffea senephora*.

Сркућем течност и осећам топлину како се слива низ моју срж. Младић ми пружа папирну марамицу, наговестивши да обришем очи. Да ли су мокре?

Старији господин за шанком утапа тугу у чаши вискија. Његови капци склапају се под тежином мисли, али он је мушкарац и неће заплакати. Он је снажан, стамен и груб, али супруга је попустила пред болестима и оставила га самог.

Мрзи је, проклиње, али он је мушкарац и не познаје привилегију плакања. Загледан у дно чаше, покушава у истој да пронађе Маргит, упути јој још један поглед и положи усне на њене; овог пута опоре. Кафетерију прва напушта мајка, потом млади пар и на самом крају господин за шанком. Свако од њих упутио ми је поглед и крајње неприметан, охрабрујући, осмех. Били су ту да ме опомену.

Младић прилази и односи остатке моје робусте, бришући мокри траг који за њом остаје на дрвенарији.

„Још нешто за вас?“

„Папир, оловку и још једну шољицу.“

Прогунђао је „одмах стиже“, осмехујући се загонетно.

Зазвиждавши мелодију неке познате песме, нестаје иза шанка.

Нисам га видео поново.

ЕЛЕМЕНТАРНА СУШТИНА

Лењо децембарско јутро котрља се низ железнички перон.

Смеђокоса дама ишчекује неотесано шиштање локомотиве, док нестрпљиво привија путну ташну на груди. Пропиње се на ножне прсте и покушава да осмотри хоризонт у измаглици. Шаку нехајно позиционира изнад густих обрва. Јутарње светло пада на њене капке и открива модрикасту паучину крвних судова.

Посматрам је.

Незаинтересовано је кренула према киоску. Можда жели јучерашње новине или ипак магазин који ће посведочити о неухватљивости модерне лепоте. Делује као жена која има сређен живот. Мужа и једно дете, разиграног дечкића. Савија прсте и зглобовима добује по штанду. Време је да отворим.

„Добро јутро. Марлборо, молим вас.“

Спустио је кутију на мој длан, осмехујући се.

Изгледа као сподоба са тупавим осмехом између образа.

Подочњаци обешени испод доњих капака спуштали су се колико и позоришна кулиса. Шта он сада жели од мене? Прстима истражујем џеп капута и избацујем две згужване новчанице. Теслина глава налази се негде у браздама штампане метастазе. Изговара, војвођански отегнуто, „довиђења“ и губи се у унутрашњости киоска, препустивши ме окрутної тишини равнице. Никада нисам веровала да ћу отићи из Новог Сада.

Време је да пронађем живот – живот није пронашао мене.

Воз је напokon пристао.

На перону опајам три путника, два мушкарца и једну жену. Посао кондуктера није нарочито захтеван, али три празнине које треба да оставим на њиховим картама чиниле су да уздишем попут старца на самртној постељи.

Прилази први мушкарац, огрнут сивом ешарпом из које израња њушка у потрази за свежом порцијом ваздуха.

Чује се оштро шкљоц-шкљоц и савршен геометријски облик од папира завршава крај стопала. Метална чељуст обележивача изнова је празна и спремна да загризе.

Други мушкарац прилази несигурним кораком. Вади слушалицу из десног уха. Пригушени Битлси осцилирају са његовог длана попут Фукоовог клатна.

Ваздух пресеца наредно шкљоц-шкљоц и геометријско савршенство ковитла ваздух својим, наизглед, бестежинским плесом. Путница увлачи последњи дим у плућа, кажипрстом одашиљући опушак у даљину. Прелази преко задимљеног смотуљка и прикрива његов жар лакованом ципелом. Упутила ми је незаинтересован поглед, фркнувши попут ждребице.

Последње, наредбодавно, шкљоц-шкљоц распаљује јетку тишину, а три усамљена геометријска облика почивају у прашини перона.

Времешни брачни пар у купеу чита књижуру о елементарној суштини. Старац преврће страницу стотину двадесет и пету, а старица хрли пут првог параграфа. Чини се да познају концепт среће. Постали су једно, оперважени благостима спознаје. Старичина ушна шкољка належа на старчево лево раме, речи се нечујно отржу са њених усана и ја успевам да их наслутим.

Салва вокала и консонаната шушти са њених усана, попут бронзаног јесењег лишћа. Трепери осмејак витопери кожу крај очију у којима колутају зенице острашћеног путника. Старчев поглед, међутим, лови равничарске пределе који лагано попримају рељефне питеореске. Упознао је Маргит на симпозијуму филозофа, где су жучно расправљали о поетици холандског мислиоца Спинозе. Његову жељу распламсало је Маргитино чудесно поимање метафизике. Питате се како сам то сазнао? Разговарали смо, разуме се.

Наглабали су о елементарној суштини од станице у Келебији.

Прозор нашег купеа осликавао је пероне у магли, а ја сам слушао, слушао, слушао...

НОЋИ У МАРЦИПАНУ

Не личиш на себе.

Покушала је да разубери одраз у огледалу.

Посматрала је младу девојку са отиском мушкарчеве шаке на образу. Њене безизражајне очи беху чудесне испод слоја слане копрене. Византијско плаветнило лелујало је на мраморним беоначама лагано, попут јутарњег поветарца. Биле су то сетне очи, заокупљене окрутним призором његове слинаве њушке. Прамен косе увија око кажипрста и повлачи га иза уха.

Не личиш на себе, понавља.

Јагодицом прста клизи дуж неправилне пукотине на огледалу. Бразда на стаклу чини да младалачко лице изгуби природну симетрију, сачињену божанском вољом. Крвари, црвени течни пупољак избија на површину коже и она га уклања горњом усном, мрштећи се на призор посекотине.

Храпаво дисање било је попут мантре, догме које није умела да се отараси. Користила је шаке, зубе, нокте, парала је његову кожу, лизала зној сладећи се његовим болом.

Желела је да га распори, пребира по његовим изнутрицама и оскрнави.

Мрзела је. Зар је способна да мрзи? То је ужасава.

Екстатички грч преплављује међуножје мушкарца. Опажа уштогљену гримасу на његовом лицу, али она недуго потом

ишчежава. Био је средовечан. Мирисао је на сандаловину и јефтине марлборо цигарете. Неколицина седих власи избија на ободима усијане поглавине. Време око њих тече споро... Уколико би додатно успорило, постоји могућност да се материјализује и осуди их на непрекидни плес сладострашћа.

Оглашавање рањене животиње изазивало је у њој мучнину. Сећа се тога сасвим јасно. Стровалио се са прозирног тела, осврнувши се изнова. Мирис њене коже био је проклето примамљив. Недостајао му је укус крви са њених усана. Презрели нар или можда поморанца? Место на ком се спајају врат и торзо испуњавало је језеро упрљаних суза. Њене груди желео је да додирује језиком, да уснама опколи два ружичаста узвишења.

Још једном, изговара.

Посеже за беж панталонама и извлачи свежањ новчаница. Прихвата их и мрзи, снажније. Чин се понавља три пута и она осећа како пожуда напушта његово спарушено тело. Одваја се са мокрих леђа попут балона од сапунице и прелази у просторију друге девојке коју управо неко испробава. Саживела је са њиховом судбином, заробљена у осећању перпетуалне катарзе. Осећа додире на њиховим бедрима, мирис груди у ноздрвама опчињених мушкараца. Поглед у страну и завршни издах.

Продире у његове зенице и покушава да види нешто више од пуког гађења.

„Како си постао ово?“, поставила је питање опрезно.

„Могао бих да те питам исто то, зар не?“, узвратио је презриво.

„Ти си обично ђубре, ништа више од тога.“

„Ти си обична курва! Како ти се то допада?“

Положио је шаке на њено лице, обумивши главу мршавим прстима. Осетила је његов дах на својим уснама, желела је да се одупре. Њена плувачка била је на његовом челу, а он је оставио белег на њеном образу. Била је понижена.

Исте вечери напустила је *хотел љубави* у оронулој градској четврти. Лажни моралисти називају жене попут ње проституткама, а тако их је ословљавала и *Мадам С*, конференсије бордела *Ноћи у марципану*. Шездесеттрогодишња госпођа љупког гласа бринула се о њој када је затруднела са инжењером паробродарства из распалог брака. Био је њена прва муштерија, а Мадам С једина мајка. Изгубила је чедност, оперважена неонским црвенилом чији снопови клизе кроз подерани венецијанер.

Прича се да је курва родила сина – мушког бедника.

Одлази у оближњу патисерију и бира торту.

Упутила је неприметан осмех посластичару, положивши у његове дланове свежањ зарађеног новца. Приметио је модрицу, али није рекао ништа.

Лепљиви мирис шећера и бадема успиње се њеним ноздрвама на путу до куће. Градски превоз користила је када је њено тело било исувише слабо да понесе тежину озледа и мисли. Заузима седиште тик уз прозор како би осмотрила разливање сутона у даљини.

Улази у дневни боравак сићушне гарсоњере са широким осмехом између образа. Малени дечак јој скаче у наручје и она га обасипа пољупцима.

На данашњи дан, читаву деценију уназад, њено чудо се родило.

Ове године добио је торту.

ПРСТИ ОД ПОМОРАНЦЕ

Били Џин одзвања у скученој утроби породичног аутомобила. Шака на летњем поветарцу изводи пируете, ослоњена на спуштени прозор. Посматрам како дневна светлост цури низ крошње разиграних бреза, милује стабла и понире у пепељастосиву земљу. Трепераве сенке котрљају се низ цесту. Бројим правилне размаке између њиховог појављивања и ишчежавања. Ветар добује по образима шестогодишњег детета, чије се усне извијају у невином покушају певања.

Био сам срећан, безбрижан, како само дете може бити.

Опажам профиле мајке и оца током жучне расправе о стању у држави и са дозом детиње уздржаности посматрам дивове који су ме родили. Кукасти нос и танке обрве уоквирују алабастерско лице, а очево је без бразди осликаних годинама и бригом. Његова избријана брада поскакује, а набори крај њених очију постају израженији. Смеју се. Звонки гласови комешају се у остарелој каросерији и ја им се придружујем, иако несигуран којим поводом. Сестра спава и верујем да бих наудио свакоме ко би покушао да је прене из стања спокоја. Дугачке трепавице штрче са рубова њених капака, замршене у нежни сан. Волео сам је, како само брат волети може. Дише нечујно, а ја стрепим да се то малено створење може винути у васиону, без претходног упозорења. Обећавам себи да ћу је штитити док сам жив. Спущам поглед на кошчата колена прошарана модрицама и узимам металну касету у дланове. Унутра, на парчету тканине, величанственог распона крила, лежи лептир. Један од оних, монарха, што поживе чак недељама. Украо сам га из дединог инсектаријума и због тога ме је пекла савест, како га је његов нестанак начисто поразио. Опчињен крхком лепотом, веровао сам да изванредне ствари постају из чауре, попут монарха у металној касети.

Дозивам мајку и разазнајем смарагднозелене очи, дубоке и сетне. Осмехује се и пита желим ли поморанцу. Климам у знак одобравања. Прстима раздвајам мирисне кришке и додирујем сестрин образ. Мршти се и okreће главу у другу страну. Прашњави радио искашљава последње стихове Били Џин. Прстима од поморанце милујем укрућена крила монарха и понирем у простор иза мрежњача. Сањам како напуштам чауру и постајем нешто... Нешто сасвим изванредно.

Бранка СЕЛАКОВИЋ

ДВЕ ЧАУРЕ И МЕТАК ЗА ПИСЦА

Из породилишта су ме довели у трошну, изнајмљену собу у Балканској улици. Зидови прекривени љуспицама некадашњих тапета били су танки. Ноћу сам осећала дах чистача улица. Тако је било и у комшијским собама у којима су били смештени студент Машинског факултета, две ученице Медицинске школе које су упорно наваљивале на врата тог јадног студента који је доцније оженио станодавчеву кћерку, удовица Лидија са три сина и мачком. Наше минијатурне собе делио је мемљиви ходник. Кухиња и купатило су били заједнички. На инсистирање мајке, отац је од малене плате купио решо како не би морала често да залази у заједничке просторије и сусреће се са светом који није био топао у њеним очима. Решо, фуруна, веома леп и модеран тепих за такве необичне околности, грамофон, кревет и лампа која је осветљавала кожни кофер који је служио као сточић у ретким посетама пријатеља и ближе фамилије. Кофер од браон телеће коже, са две чврсте ручке, металним копчама и повеликом раздеротином на платну којим је постављен, донео је мирисне дуње, шаку сувих шљива, мало ораха, две подсукње, кошуљу са извезеним трешњама на крагни, свеску са кројевима, вунени шал и рукавице из места чије име је тако мало да није ни тачка на мапи, а тако је велико јер се у њему родила моја мајка. Тај кофер је приповедао о прекоокеанским путовањима деде-стрица, био моја колевка добрих годину дана; у њему су се скривала два кликера, исечак о цени нафте из *The New York Times*-а, модни магазин из Париза, сатенска врпца, возна карта Београд-Љубљана, плоча *A hard day's night* од Битлса, ђачка књижица, фотографија препуна осмехнутих људи, две чауре и метак. Један студент, две ученице, једна удовица, три сина, једна беба, две подсукње, један кофер, покоји сан, две чауре и метак који је отац вртео у руци док је читао српско-хрватско издање романа *Пролећне бујице* Ернеста Хемингвеја. Мајка се мрштила. Ја сам расла, порасла и носим три чауре у цепу.

КЊИЖАРСКИ ПОМОЋНИК

Тог Божића, године 1905, у изнајмљеном собичку држао је у прстима превученим ињем лањски број *Политике*, пронађен у остави господина Арсенијевића, којем је испоручио пакет fine хартије за писање честитки, захвалница и љубавних писама. Приличи писати љубавна писма у јануарским данима, док цврче топла дрва, кува се чај са циметом и неколико капи француског коњака, мислио је помоћник у Стајићевој књижари, задужен за неговање енциклопедија и речника. Љубавни сан му распрши подсећање да је романтичну позицију удварача Анке Манојловић заузео адвокат Вукобратовић, ипак, у студеној Божићној ноћи модре усне је развукао у осмех када је на маргини већ пожутеле новине угледао чланак *Карташка афера*. У кратком извештају писало је како је млади Дунђерски од мађарског посланика Сацеларијуса на картама добио 301 000 динара. Књижарски помоћник протрља руке и замисли себе за чојаним столом наспрам Ђоке Дунђерског.

ВИДЕЋЕШ СРЕЋУ! VOCÊ VAI VER A FELICIDADE

Распукнуо си у мојим очима све боје земље чијим карневалским ритмом смо играли на нашем континенту удаљеном миљама и прижељкивали Бразилију једног дана само за нас. Рекао си да сам као Herzer¹, мало се у мени ломи Андерсон, мало Сандра, мало пишем и рецитujem његову-њену поезију, једнако патим, вриштим и миришем на Амазон. Окрећеш позивни 359 да питаш, за сто реала, колико може да се купи иглица араукарије. Желиш да их поспеш по постељи да замишљам да корачам по стрмим падинама Бразилског горја пењући се на врх облака!

*Pico da Neblina*¹ прети да ерозира под врелим табанима и буде замењен асфалтом Риа док шарене лепотице врте својим веселим куковима и лепше су од мене знам! Смејеш ми се када кажем да сам дете лета, иако рођена у фебруару када мраз на Балкану леди крв, јер бразилске бебе се сунчају на плажама. Родила сам се као весник слободе, по престанку војне хунте, за њихово сунце и обојила им заставе жуто, зелено, плаво; то су боје тоpline, страсти, прашуме, слободе... Себе сам окупала црвеном тинтом па нам резбарим ликове у дрвету.

Рођендан ми је. До пре који дан сам имала исти број година као Бразил федералних јединица. Ти би желео да ми купиш прстен са једним мајушним Бразилским топазом, златоно-жуте боје и провозаш ме у старом очевом југу замишљајући да си Ајртон Сена. Плешемо уз

¹Највиша планина у Бразилу, у слободном преводу значи врх облака. *Neblina*-магла.

тонове bossa nove и у мислима путујемо, а само за нас пева Rosa Passos *Você Vai Ver...* Прелећемо Гојас, Минас Жераис, Рио Де Жанеиро, Сао Пауло, Парана, Санта Катарина, па Рио Гранде До Сул...

Да ли нам је довољно шећерне трске у сновима мој *принче од Бразилије*, или и даље да сањамо топлије крајеве, море, самбу, шољицу миришљаве минас-вруће-црне-сласне и кујемо план како да препешачимо до дивље Амазоније?

МЕМОРАЛИЈА

„Те давне и пресудне 1914. године свеж планински ваздух отворио је апетит аустроугарском надвојводи и војвоткињи. Трпеза која је распрострајена пред значајним гостима била је богата. Послуживао се *potage régence, soufflés délicieux, blanquettes de fruites à la gelée*, као и рибља чорба са пиринчем и пастрмка из реке Босне. Главно јело састојало се од јагњетине, телетине и пилетине. Вечера се завршавала кремом од ананаса са запаљеним брендијем, сиревима, сладоледима, *crème aux ananas en surprise*. Листа пенушаваца који су реском слашћу, хладноћом квасили грла монарха, била је једнако очаравајућа: *Madère sec, Kattus, Chat, Lenille...* Ах каква вина драга моја! Каква вина! Двор, то је место где је мој корак морао залутати јер су тамо подруми, ти силни подруми препуни бачви, ретких прашњавих боца црвенкасте, пурпурне, модре животне крви, као да си девицу потапао у воду и благосиљао музама ношен у даљине. Колико сам само литара испио, али свака чаша... свака чаша... Само је једна жена у мору подсућки које су пролазиле поред мене замирисала на винову лозу. Ту се моја љубав овековечила у најфинију капљицу сласти, мрвицу горчине, али оне која прија и запечатила за деценије трајања. Твоја баба и ја смо као најстарије, најлепше и најскупље вино!“

Слушала је пажљиво деду по оцу који је једва разазнавао чланове своје породице, а сада је пребирао по далекој прошлости, завиривао чак и у трпезу сарајевског хотела у којем су одсели надвојвода Франц Фердинанд и војвоткиња Софија. Деда се сећао Аустроугарске, војводе, хране, краљевине Србије, Тита, па све до царске Русије и Кине. Свака његова прича била је као бајка и сан. И њему је пријао ваздух који је долазио са планине на чијим обронцима се настанио са појавом првих седих власи, далеко од града и аутомобила које је презирао. Путовао је само возовима. Деда је тврдоглаво одбијао да му било која индустријска машина уђе у двориште, јер је веровао да нарушава музику чокота које је посадио на падини испод куће коју је са нешто окућнице наследила његова жена Жанка. У младости је мислила да њена нога ту више никада неће крочити, јер је отац умало није убио када је чуо да се удаје без његовог благослова. Школовала се у Вишеграду и Београду, где је и упознала деду, чиновника и бонвивана. Пензионисана је као обожавана наставница српско-хрватског језика Основне школе „Иво Лола Рибар“ у Гроцкој.

Деда Вукоју је поштар редовно доносио један француски магазин, како би био обавештен о новотаријама из света. Баба му је читала чланке о сортама винове лозе, новоотвореним винаријама, прибављала рецепте за иновативна кулинарска достигнућа. Њих двоје су живели у свету другачијем од оног који је био свакодневица за њихову двадесетогодишњу унуку Дорис чији су родитељи били више забринуте за политичко-економске-социолошке аспекте друштва, ни мало за поезију и љубав према винограду и вину који су двоје дивних стараца неговали.

„Liberté, égalité, fraternité!“, узвикнуо је прекинувши девојачке мисли које су одлутале на полицу са старим фотографијама и шеретским танким брковима младића који се осмехује држећи у рукама штап и флашу шампањца. На прослави неког државног празника овековечен је чиновник Вукоје, а на полеђини пожутеле меморалије посвету је написао уметник из фото радње Стошић: *Господин каквог чаршија видела није.*

„Где сам оно стао? Да, да... Та регија у француској зове се Шампања. Нижу се ту непрегледни виногради различитих боја од чијих се плодова праве чувена пенушава вина. Село Отвијер је у 18. веку постало популарно захваљујући монаху Дом Перињону по коме је чувени шампањцац добио име. Винова лоза иначе расте између тридесетог и четрдесетог степена јужно или северно од екватора. Најјужнији виноград на свету је у централном Отагу, а најсевернији у Шведској, у месту Флен. Многи мисле да се бело вино може добити само од белог грожђа, не знају да ако се пре ферментације уклони кожица црном грожђу, може се добити светла магија! Запамти то!“

„А тек храна каква им је!“, сетно је добацила старица.

„Сећаш ли се оног певца што ти је скочио на главу, када си носила ону смешну капу, па си му личила на кокошку? Није било друге, него да га баба уцмекне, јер си сатима плакала и тресла се као епилептичар. Додуше твоја мајка је и помислила да си добила напад.“

„Петао у вину је специјалитет који је одавно прешао границе Француске и нашао се и на нашем столу. Дуго га нисам спремала. Како оне беше? Сланина се исецка на коцкице и пропржи са црним луком. У том сосу који је настао, исецкано месо петла се кратко динста и потом се налије флаша црвеног вина, дода се и мало зелени. Све се још кува на лаганој ватри док месо сасвим не смекша, а онда се додају шампињони. Тако некако беше. Прсте да полижеш!“

Деда се загледао у косу своје супруге скупљену у пунђу и ситне ночаре на врху шпицастог носа. Обухватио је погледом и са сваким трептајем по једна слика из прошлости навире му у пољуљано сећање. Она наставља да прича усхићена, понесена младалачким духом: „А како он пије вино. То није гутљај, то је вечност смештена у ритуал клизења самог Дионизија низ грло, већ унапред сатима мишљу наслађивано, пресахло од ишчекивања, затитрало у агонији непце! Ух! Како он пије вино! Заљубила сам се у њега на први поглед. Сећам се, шетам корзоом са неколико својих колегиница. Тек сам примљена у службу и решим да их почастим оранжадом у Скадарлији. Знаш, жене тада нису смеле алкохол јавно да пију, а тек да седе у кафани без

пратње брата или оца. Никако! Али ми смо биле модерне и то нам није било важно. Мада умела је чаршија да прича. Како сам се бринула када ми отац дође у посету да газдарица код које сам изнајмила собу нешто не зуцне. Мој Вуко, боемска душа, седео је у углу, а око њега саксије мушкатли, готово се није видео од бујних цветова. На столу две чаше вина, једна оборена, столњак умрљан, а он гледа у ону другу држећи је за малу танану стопицу и врти, врти ону течност у круг. Прави мали вир, па њуши, па опет врти. Помислила сам да једном мора престати, а не, он вади из џепа лист менте, мирише га, па опет врти, врти... Пожелех да викнем да га попије већ једном и престане да ми хода по тананим живцима, али како, не познајем га? Кроз кристал и вина вир повуче он мене и сво где доспесмо. Стари је то лисац. Нисам ни знала да је она оборена чаша била од једне његове „даме“. Умео је двадесет минута да посматра кафану у коју би требало да уђемо. Мешкољи се, каже да обиђемо још један круг. Онда добро загледа где ћемо да седнемо, да нам буде удобно, топло, али не превише, да је чисто, чаше да су од финог кристала, келнери уљудни и да говоре по мало француски. *Bonjour, bonjour*, говорио је свима. Мада, често су га сматрали за чудака. Када би видео натрпану винску карту, умрљану, флекаву, а поред ње листа јела са роштиља, одмах би демонстративно напуштао објекат. Лесковачке кобасице и вино није могао да споји никада. Уз то каже иде пиво или добра ракија, али од када је као дете упao у буре џибре, не воли шљиву никако. Када су му једном донели вино у чаши за воду, зајапурио се, побеснео, нагрдио човека. Шта ће несрећник није имао чаше за вино. Скупо је то. Не зна се ко је био црвенији да ли Вукоје или домаћин. Један од беса, други од стида. Сутрадан је његовој жени однео лепе винске чаше у знак извињења. Ни ми нисмо имали не знам колико новца да би се разбацивали, али је морао то да учини. Од тада, када год бисмо ишли код некога први пут у госте, увек је носио са собом једну чашу и флашу, за сваки случај.“

Дорис се осмехивала на старце и мачку која се као у сликовници сместила у бабино крило и преде. Од љубави све би их заувек у причу претворила, као вино вечни да буду.

Сутон се полако успављивао и претварао у ноћ. Баба је упалила лампу на трему. Заједно су из прикрајка посматрале деду који је полако корачао до првог чокота скривеног под месечином. Спустио је усне на лист винове лозе, штапом пробрљао земљу и певушио.

У тестаменту је писало да га сахране са једном чашом, флашом вина из његовог винограда и са листом првог чокота који је посадио. У унутрашњем реверу сакоа да му ставе фотографију са витрине.

Тако је и било.

Милутин Ж. ПАВЛОВ

*ЗАКОНОПРАВИЛО ИЛИТИ ПОТРАГА НЕБОЈШЕ
ДЕВЕТАКА ЗА СМИСЛЕНОМ (ПО)ЕТИКОМ*

Пре више од столећа, тачније још давне 1912. године, Андре Жид је наднет над страницом личног Дневника записао да *сензуалност више наводи на уметност него сентименталност*. Успутно наводим и Жидов сажетак: *да би човек био песник, треба да верује у своју генијалност; да би постао уметник, треба у њу да сумња. Истински је силан онај у кога ово увећава оно*. Да би створио слику на платну или да би сличну обојио речима на белини хартије мораш уочити детаљ који ће у тим бојама бити доминантни исказ. Мислим да је ова увертира у блиском сродству са закономправилима (по)етике Небојше Деветака.

Уме ли ико сузи која подупире душу ишта смислено одговорити, па тек онда да у пун лавиринт живота зађе, опорука је, чини ми се, поуздано упутна од руке Небојше Деветака¹. Човек који се не ослања на памтивек живи глуво доба и као да себе самог у том глумилу брише. Деветак јесте попут Едварда Мунка описао *крик мастилом по сабласној белини хартије* и као да га гледам како сенком сопствене руке узмиче ка смирају дана строфично: *Саблажњен злочинством без окончања/ док ми у грлу крклају ријечи оченаша/ да ме ова језива теревенка заобиђе/ да ме заобиђе ова крвљу наточена чаша*². Фрагмент песме *Темељ изнад торња* (Манастир Јасеновац). Његов ламент над водом, земљом, каменом и травом јесте нотни пергамент судбинског оркестра оних који у свима нама траже утеху и исту помен књигу да се не затравимо бестрагијом. Над баченом коцком Небојше Деветака нада опстаје као *чист папир* који иште слово трагајући за пукотином јутра пред људским лицем: *Нема крви/ Вратила се у свој првобитни облик/ Само њен згрушани ехо још лута/ Тражећи пукотине/ У лоше скованим коцкама тишине*.

И када је ажурно исписивао огледе о песничкој сабраћи Деветак је казивао у детаље личне финесе из песничке радионице

¹Небојша Деветак: *Непристајање на понуђено*, Народна библиотека „Данило Киш“ - Врбас, 2009.

²Небојша Деветак: *Омча за воштаницу*, Калиграф, Врбас, 2009.

да: семантичком слоју уписаних стихова тон дају речи које у призиву белог и празног неодољиво асоцирају на чистину хартије по којој песник треба да распореди речи и створи необичну целину.

Без емотивног мајсторства и мисаоне работе нема ни оне праве поезије. Прочишћавањем које подразумева строгу селективност кристализује се замишљена конструкција стиха до коначне форме песме. Формула истинске лирике иште самосвојност, умети певати *о малим стварима на узвишен начин одлика је великих* мајстора лирике. Није случајно марљиви Гете сопствену сенку искушавао над воденим огледалом под светлом куполом неба. Свака написана песма јесте и бекство из стандардних клишеа, јер песнички језик *не функционише само у значењским оквирима*. Отуда и није лако истрајавати у својој усамљености, но и стишан и једва чујан мајстор стиха обзнаниће своје постојање. Ма колико мучно било, написани стих је песнику уточиште као што му је строфа егзистенција, ако хоћете, до упечатљивог бола јасна. Деветак је као и Никола Вујчић о чијим стиховима надахнуто пише заокупљен *егзистенцијалним страхом, толико карактеристичним за српску поезију*. Биће да смо по том усуду блиски француским и особито руским песницима. Страх и нада су вазда у укрштају. *Супротставити се злу, сведочи Деветак, ма колико то анахроно зазвучало, помак је општем бољитку*. Песник је по звању алхемичар речи.

Човек ваљда од прве упамћене слике до данашњих дана покушава да разоткрије чудовишно окружење иако му је при руци мноштво сазнајних алата пред том сабласно немилосрдном машином. Опет, живети у сржи трагичног и трагикомичног значи задирати у саме корене из којих се стварносни облици гранају. Свако равнодушје у овом свету још увек бруталних, јаких и уклето проклетих моћника јесте погубно. Прави одистински песник не може и неће пристати на улогу жртве, занат његове песме је да остане образ и тврђава пред сваким злом. Једина постојбина којој се лирик враћа јесте његова рукописна песма. Све друге постојбине су варљиве спреам његових узнемира са којима разложно живи пред криволовом у дунгли светине. Он је дужан сведочити чисто и јасно појавне марифетлуке које душевним оком зумира. *Задатак писца и није да придикује и пророкује, већ да разоткрива и то што је наумио да каже, да каже на самосвојан и убједљив начин*. Стваралац има моралну обавезу да тражи оно чега нема, односно оно што је имао у свом видокругу, што га је већ живело на неком месту, ма то место било и његова машта утемељена у мислима. Стварање јесте разоткривање стварности у отклону варке и свеколике преваре. Да се грубо изразим, песник мора заћи у куплерај глупости, у сам јавашлук лажи и неморала, у глиб лицемерја, међу хохштаплерима наших дана и да нам строфом у мислима ослаика како из тог блата вади наличје сопственог образа.

Писац мора бити кадар да пресном речју покаже свој ожиљак и муку с којом се хвата у коштац.

Гола реч осмишљава поезију, укроћена реч је усавршава. Крв јесте мој бич, бич јесте моја рана, а од кога ми крв или зашто ми белег од бича...?! Нису речи новчићи бачени тек тако у ветар на тржници

сирове стварности, да не потежемо берзу суровости. Не греши Деветак, нити се додворава анђелима, а не примећујем да ђаволима намигује, када каже: *Живот је перманентна подвала и свакодневна борба*, уверавају ме то и недеље без четвртка у петак са суботом за уторак иза понедељка да не оманем среду, подвала у трајању. *Несклад између унутрашњег и спољашњег* јесте суви печат на песниковом челу у потпису срца, нема друге.

Чини ми се да постоје многе неукости у ишчитавању трагедије нашег етноса, јер ваљано ишчитавање разоткрива *многобројна обличја* самом корену битка језика и његове судбине. Да ли су се наши песници загубили и истрошили у метафоричном етосу и етносу, отворено је питање. Етичко и етничко се изнова јавља, да ли као задоцнели ехо или као рефлекс на неприлике које су нас снашле, а за које смо били поспани читачи? *Осећање етничке припадности подразумева и критичку свијест која по правилу не трпи патриотски догматизам*, записао је хладне главе суво и одсечно Деветак.

Није лако трагати за истином да би се у огледалу срео са слободом сопственог образа. И како пеглати несугласицу *појединца са окружењем*? Слика споља и њен неспокој у мени то је та интима из које ће уследити *сев песме*, али и осећајност за меру и разум мора бити у игри, јер песма је вишестрана улазница за животну циркуску карневалију. Поезија јесте разоткривање и увек је стихом у некакавом комплексном стању за отварање наредне тајне. Та отварања управо снаже песму и чине је словном у трајању. *А кад разаберемо знамење од кога је саткана* – разјашњава суштину бића песме Деветак – *лакнуће нам као да смо одгонетнули велику загонетку. Прихватићемо је, а и она ће прихватити нас*. Ово, не баш весело мудровање о смислу поезије исписано за отворени разговор који откључава рука Небојше Деветака, јесте *непрестана вртња у круг за смисленијим и човечнијим животом*, а све то скупа ураста у сумњу о *беспомоћности појединца*. Опет смо пред кружним зидом оних других појединих спрам којих као појединци јесмо, ваља зато и постоји ум као могућни мелем за рану која зија у немогуће.

Никада не потцени онога чијем оку и уху пишеш. Поштуј језик којим си речју и словом прогледао и траву с млеком изговорио. Ма који угломер да примакнеш стварности немој заобићи сопствену савест. И поглед искоса вреди ако не прећути оно што види.

Небојша Деветак је изразити доказ да провинције нема, али да постоје провинцијално шарлатански духови у великим, условно речено, урбаним центрима који важе за систематичне давителје културе и уметности са покрићем умишљене остварености из варљиво ушушкане бусије, живе своју дремовну сомнабулост. *Неће бити да смо заслужили само да ослушкујемо престоничке телефоне, махом наредбодавне*, како је опоручно и луцидно записао и потписао са разлогом Драшко Ређеп³. Зар не шаљу фине сигнале *Градац* и *Повеља* каква би нам метрополизација духа могла бити. Ваља се

³Драшко Ређеп, из рецензије за књигу Илије Туцића *Приче равнице*, Пљонијапрес, Нови Сад 2018.

опирати провинцијалном стању свести које код нас већ увелико траје. Без културе жив си у теснацу олаке манипулације очајно загладан у зинуло небо загађено киселим кишама примитивне охолости. Плима лажног месијанства дошла нам је до испод носа.

Ко нема снаге да прикаже унутрашње немире спрам виђеног света не би требало ни да се бави уметношћу, а још мање филозофијом. Није исто књига на вашару као што вашар глупости јесте у књизи.

Непристајање на понуђено, важан је песнички аксиом, ту нема цењкања, а ни лицитирања. Шекспир је као и Стендал пристајао на препис, али не без личног дописа⁴. Ако се барабе и разбојници дописују, не видим зашто песник песнику не би потписао разгледницу. Дубоки су и далеки корени постмодернизма, ничег новог под капом небеском.

По Деветаку и мало васкрсење је велико откриће за култивисање *закоровљеног идентитета*. Није лако укротити грмљавину коју носиш у осами, потоп белине хартије олако реч претвори у вртлог, изазов јесте да се у пуном току њене белине појави талас праве речи коју прати галеба крик. Када већ говоримо о књижевности, успутно, ваља цитирати и давну опоруку потписује Андре Жид: *Вреди у књижевности, само оно чему нас живот учи. Све оно што се научи само путем књига остаје апстрактно, мртво слово*⁵. Књига је ту да ти размрсиш своју мисао. Песник у разговору са самим собом мора бити стиснута шака на којој се читају сапети прсти стиховане жиле. Велика песма кадра је премрежити све писане форме од есеја, преко новеле до романа. *Стваралачка перцепција је та која одређује специфичност текста, односно да ли ће у њему превладати лирски или прозни елементи*. Кафка је био песник који је својом суштином опстао у прози. Васко Попа је сјајни новелист песничке рукавице. Језик поезије је стреловит и маштовито вишезначан. Детаљ стиховане опорукe је силовит у преврату побуњене речи. Опстаје као печатна слика која јесте нужно затегнуто платно на штафелају са разбудном бојом у оку за лакмус туђе мисли. Ваљана песма вештином сроченог стиха ураста у нерв, она те двори и говори ти о затеченом стању са јасним призивом минулог времена у презенту.

Нови Сад, 5. децембар 2018.

⁴Густав Херлинг-Груђински: *Дневник писан ноћу*, Службени гласник, Београд 2010.

⁵Андре Жид: *Дневник*, Нолит, Београд 1982

Љиљана ПТИЦИНА

*ЛИК ЖЕНЕ У ПРИПОВЕТКАМА БОРИСАВА
СТАНКОВИЋА*

Борисав Станковић је писац којег је Скерлић уврстио у лирске реалисте као следбеника реалистичке традиције с једне стране и као писца који отвара путеве наше модерне поезије.¹ Он представља најзначајнијег писца свог раздобља. У тематици је настављач реалистичког регионализма, а у поетском дочаравању атмосфере збивања, у психолошкој интроспекцији, односно у померању перспективе приповедања ка унутра, спонтано и несвесно отвара пут ка савременим тежњама у уметности и постаје зачетник модерне српске прозе. У својим приповеткама, романима и драмама, Станковић је дао слику свог родног града Враћа, на прекретници између старог времена и новог доба. Његовом „регионализму“ доприносе „хронотоп романа, историјска, социјална и културна условљеност ликова, дијалектска својства језика (особито говор ликова), као и наглашено присуство фолклора у описима обредне и обичајне праксе“².

Његова тематика је социјално одређена, али у начину приповедања у потпуности преовладава унутрашња перспектива ликова. У његовом делу завршава се процес започет код Лазе Лазаревића. Наиме, српска реалистичка проза се окреће од спољашњег ка унутрашњем приказивању, од објективног ка субјективном, лирском, импресионистичком стилу, од регионалног реализма ка субјективизму.

Станковића уврштавамо у оне писце код којих су утисци и сећања из детињства имали пресудну улогу у књижевном раду. Детињство је провео слушајући приче о својој породици и завичају од своје бабе Злате. Књижевна слика света у његовом опусу је настала под утицајем женске перспективе приповедања, а женске судбине чине окосницу романа Нечиста крв, приповетке Ташана, Покојникова

¹Јован Деретић, *Кратка историја српске књижевности*, Светови, Нови Сад, 2001, стр. 216.

²Оливера Радуловић, *Тумачења књижевног дела и методика наставе*, књига друга, Филозофски факултет, Одсек за српску и компаративну књижевност, Нови Сад, 2008, стр. 59.

жена и многих других. Станковић је први наш писац чије дело у основи има претежно женску слику света.

У средишту свих збивања налази се појединац и његова судбина, која је условљена троуглом сила којег чине новац, морал и ерос. Друштвени морал средине и интерес се увек постављају изнад ероса, природног човековог нагона, и на том основу почиње да се гради драма Станковићевих јунака.

Збирка приповедака и цртица *Божји људи* открива свет понижених и увређених. Посвећена је онима који су одбачени од друштва, просјацима и поремећеним, од којих свако живи у свом свету. И у овим приповеткама женски ликови играју значајну улогу у осликавању Враћа.

Ова збирка је претходила објављивању најпознатијег Станковићевог романа *Нечиста крв*. Изазвала је доста полемика и при њеном изласку Скерлић је прокоментарисао да „уколико уметност напредује утолико се и спушта на социјалним степеницама“³. И заиста, у експанзији писане речи, Станковић проналази мотиве међу обичним људима, онима које нерадо виђамо, на које гледамо са згражавањем, а имају директан или индиректан уплив у свачији живот. Станковић скида плашт мистичности, брише прљавштину са лица просјака и открива нам људе, односно човека.

Оно што је изазвало веће несугласице поводом ове збирке јесте њено жанровско одређење. Станковић, посматрајући са темпоралног становишта, припада епоси реализма за коју је карактеристична приповетка. Приповетка се одликује радњом заснованом „претежно на неком догађају, у њој наступа више ликова, али је пишчева пажња усредоточена на једнога или на два. Унутрашњост се ликова најчешће не продубљава, амбијентирање радње, у упоредби с новелом или романом, незнатно је.“⁴ Међутим, Станковић се у овој збирци једнако користио и цртицама. Понекад је тешко повући разлику између цртице или скице и кратке приповетке. Стога је неопходно разјаснити и овај књижевни термин. Димитријевић сматра да је цртица „веома кратка прича у којој су назанчене само главне линије догађаја који се приповеда.“⁵ Он даље наводи да приповедач само укратко говори и догађају или лику који је по нечему карактеристичан, типичан, мада не посебно значајан. Да бисмо разликовали ове две врсте, уочавамо да се у приповеци посвећује више простора психолошким запажањима, док цртицу препознајемо по „неким спољашњим, површно уобличеним особинама“ лика.⁶

Упркос овим одређењима, Душан Маринковић сугерише да саму цртицу као приповедни облик морамо посматрати кроз епоху у којој се користи, тј. да она „овиси о поетичком систему с којим

³Јован Скерлић, *Критике*, Матица српска, Нови Сад, 1961, стр. 335.

⁴Dragiša Živković (ur.), *Rečnik književnih termina*, Romanov, Banja Luka, 2001, str. 651.

⁵Радмило Димитријевић, *Теорија књижевности: са примерима: лирска поезија, епска поезија*, Савремена школа, Београд, 1960, стр. 459.

⁶Ibid.

кореспондира“⁷. Код Станковића је цртица термин узет више из нужде за појмовним одређењем. Наиме, *Божји људи* „нису ни новеле, ни анегдоте, ни приче, ни бајке, ни легенде итд., не уклапају се у традиционалну жанровску класификацију краћих прозних облика и не нарушавају нити један до тада познат и признат приповједни облик, у смислу да га непосредно модифицира“⁸.

„Први нас је Вељко Петровић (1938) упозорио да су Станковићеви *Божји људи* запостављени услед тога што се укус публике одбио од кратких уметничких облика и, насупрот мишљењу да су приче о божјацима само скице, вредновао их је као готове књижевне творевине.“⁹

Осим што жанровски одређује и корене српске модерне кратке приче¹⁰, Станковићеви *Божји људи* садрже приче које за главне ликове узима жене. Њихове личности дају основну боју приповестима, стварају атмосферу, а у првом плану се налази њихов унутрашњи, психолошки набој. Кроз унутрашње дијалоге женских личности рефлектује се морални кодекс Враћа, начин живота мале средине притиснуте мрежом забрана и обавеза.

Приповетка *Покојникова жена* почиње необичним приказом гробља. За наш народ је култ предака саставни део наших обичаја и веровања и због тога одлазак на гробље и обитавање тамо није чудно, али оно што изазива осећај необичности јесте први пасус јер знамо да се описује мужевљев гроб док све подсећа на породичну, кућну атмосферу: ту је мајка, дете, супруга и читава гозба. Атмосфера је наглашена игром пламена свеће и контрастима. „Бошча би се белела, одударала од трошне, црне земље гроба“¹¹, потом црна шамија која скрива бело лице супруге покојникове.

Сам назив сугерише жену у главној улози, али она не може нигде сама. Уз њу је и њен супруг, макар и мртав. Она је, како наслов каже, покојникова жена. Без обзира на његову смрт, она није слободна. Чак и тада, његова смрт надјачава све, она је важна јер је супруг, глава куће, њен главни актер. У читавај причи дете има сасвим споредну улогу, као нуспроизвод брака који није спојио двоје зарад љубави, већ због тога што се то тако мора чинити. Но, Станковић даје примат њој, жени, невидљивој, притиснутом мрежом конвенционалног морала јер осликава Враће, друге ликове, човека из њене перспективе.

Однос између супруга и жене или средине и жене је сличан оном између целата и жртве. Наша свест, савест, морални корпус који се формира од нашег рођења одређују у неку руку да ли можемо да учинимо некоме нажао, до које границе смо спремни да трпимо. Жена је учена немуштим, прећутним језиком да се уживи и да прихвати улогу

⁷Душан Маринковић, *Поетика прозе Борисава Станковића*, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 21.

⁸Ibid.

⁹Љиљана Бајић, „Фолклорни мотиви у збирци „Божји људи“ Борисава Станковића“, у: *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 73, Матица српска, Нови Сад, 2008, стр. 26.

¹⁰Душан Маринковић, *op. cit.*, стр. 22.

¹¹Борисав Станковић, *Приповетке*, Матица српска, Нови Сад, 1970, стр. 198.

жртве. Жртва уједно представља продукт средине, жену је сачинила и обликовала средина која брани, спречава, потискује еротски нагон, тако снажан у толико малом месту са много ограничења. Целат, најчешће супруг, малтертирајући жену, врши освету над Врањем, над свим људима ван куће који вребају и старају се да све буде онако како би један човек требало да ради. „Мушкарци затрпавају тај раскол пићем, насиљем, деструкциом, жене вену и замиру.“¹²

Када муж постаје покојник, његова улога не нестаје. Напротив, она је упечатљивија и снажнија. Сви се старају да се његов лик, дакле не успомена, очува. Сама жена је „обезличена до анонимности: најпре сестра своје браће, затим жена свог мужа а после мужеве смрти његова удовица, покојникова жена, увек пред строгим, испитивачким погледом родбине и света, као пред очима судија.“¹³

„И не само она, мајка јој, већ сви други, родбина, комшилук, као да су сматрали за грех ако са Аницом не говоре само о њему, покојнику.“¹⁴ Он је био једина дозвољена тема разговора са његовом женом. „И то не зато што су га баш волели, истински жалили, већ осећајући да ће бити као криви ако једнако не говоре, не спомињу га, и да ће тиме поврдити како је он заиста мртав, умро, нестало га. А то није.“¹⁵

Није смела ни да помисли на неког другог сем њега. Он би се увредио, жена би га изневерила. И зато су сви који су долазили, а ретки су били такви, водили рачуна да не увреде мужа било каквом другом причом. Мајка се јавља у улози штита, заштитне зоне између других жена и своје кћери. Она крадом доноси и основне потрепштине. Женски лик мајке овде не бива одређен припадањем мушкарцу, он бива одређен ублажавањем ћеркиног бола, ћеркине судбине. Мајка зна да Анкица има осећања према Ита, мушкарцу који њу воли и са којим би била срећна. Но, јунакиња саму себе кажњава, осећајући се нечистом, недостојном љубави младога Ите и, као и остале Станковићеве јунакиње, пропада, баца се у наручје самоуништења зарад очувања моралности и успомене на покојника, онога који се „сагао, узео је и увео у своју кућу, и тиме увео у неки ред“¹⁶, „дао јој неку одређеност“¹⁷. Јер, Ита је љубав, Ита није оно како би требало да буде. „А друго је Ита, а друго је муж.“¹⁸

Читав живот ове јунакиње, младе жене која је остала удовица два пута и која је жалила јер се жалити морало, може да се сажме у једну њену реченицу, уздах и вапај: „Ох, пусто остало!“ Сличност налазимо и код газда Младена и његовој реченици „Умрећу рањав и жељан“.

Паралела може да се повуче са романима *Газда Младен* и *Нечиста крв* и у смислу постојања два наративна ткива. Предраг

¹²Радловић, оп. cit., стр. 77.

¹³Деретић, оп. cit., стр.221.

¹⁴Станковић, оп. cit.,стр. 220.

¹⁵Ibid.

¹⁶Ibid., стр.221.

¹⁷Ibid.

¹⁸Ibid., стр. 227.

Петровић уочава ову подвојеност поредећи споменута два романа и наводи разлику између спољашње и унутрашње тачке гледишта у приказивању. Постоји неподударане спољашње слике јунака и њихових емоција које се најснажније испољавају када су осамљени, далеко од погледа других људи.¹⁹ Ноћ крије најбоље и Анкица своју мајку тера од себе, нарочито у мрачном делу дана:

„Волела је да је сама. Да тако целе ноћи: или, решена да неће поћи за Иту, лежи као мртва; или, када јој изиђе пред очи његова прошевина, ом, Ита, скаче од бола: - Ито, Ито мој... – и као да је мртав, почне да кука, оплакује га.“²⁰

И сузе због несретности новог живота са њим, тим човеком, мужем, се лију у полумраку, пред зору, када још сви спавају, када су у својим кућама, а када почну да шкрипе капије и сунце да се рађа, она притиска очи да заустави сузе и задржи мирну површину, идиличну слику варошког живота.

Подвојеност се налази, исто као код Младеновог лика, већ у самом наслову. Наиме, „културолошка и социјална етикеција „газда“ која означава позицију у вароши и, затим, лично име Младен, које на крају романа остаје огољено од свих спољашњих одређења и титула“²¹. У наслову се налази покојник и она, Аница, која је само жена, а ни то није уколико није нечија, макар и покојникова. Социјални статус и њено одређење се брише уколико не припада неком мушкарцу, браћи, оцу, мужу, покојнику. Идентитет не постоји, не користи се ни лично име:

„А она, Аница, једино се по тој својој браћи и знала. Нико њу није звао њеним именом, већ „сестра на Рибинчки“.“

Контрапример жени која свој унутрашњи свет контролише, чува и сакрива, Станковић даје у приповеци *Парапута* у којој жена, млада, жељна живота и љубави своје слатке снове претвара у стварност. Хаџика Ташана је морала да буде кажњена. Живот јој је претворен у отворени гроб у којем она жива труне и пропада. Испиање отрова је било одбачено јер би за собом оставила двоје деце, а људи би помислили да је њен отац хтео да се домогне имања. Казна је морала да буде једнако тешка и једнако свима видљива. Стога су јој доделили Парапуту, да се о њему даноноћно стара, брине, да прво све њему да, да све његове потребе подмири, а тек онда своје. Она није жена ако нема коме да служи. У сасвим краткој приповедној форми се јасно читује њена благодатност и њена благост коју има она жена која испашта казну свесна да ју је заиста и заслужила.

Оно што повезује ове две приче јесу управо ти Станковићеви Божји људи. Парапута беше луталица, човек слободе, божјак, који свој начин живота није променио ни када га је хаџика на своју бригу преузела. „Сав нагунтан, са по десет пари кошуља и гаћа око себе и пун других крпа једнако купи и халапљиво трпа у своје пазухе, недра,

¹⁹Предраг Петровић, „Станковићев роман о страху: Газда Младен“, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар на Филолошком факултету, Београд, 2005, стр. 247.

²⁰Станковић, *op. cit.*, стр. 226.

²¹Петровић, *op. cit.*, стр. 247.

ногавице.²² Са друге стране, Анкица се одлучила и удала за Недељка, сиромашног човека са троје мале деце и тиме саму себе одлучила да казни, тиме да испашта своју љубав према Ити и непоштовање покојника.

Станковићеве јунакиње су затворене у унутрашње кавезе, као да су зазидане. Живот се одвија у малим, ниским двориштима, кућама. Након друге удаје, Анкица сагледава нову кућу и она јој се чини малом и тесном. Тежину судбине хаџике Ташане Станковић збија у цртицу, у сасвим мали кавез у ком се хода готово клечећи.

Важно је посветити време проучавању Станковићеве збирке Божји људи, или макар на њено постојање указати, јер представља прекретницу у српској књижевности, не само по свом прозном облику. Наиме, Станковић је сачинио већу прозну целину која се може читати и разумети и као збирка кратких проза и као целовит текст.²³ „У том смислу нарушио је стандардно схваћање текста као затворене приповједне структуре.“²⁴

Божјаке Станковић не слика детаљно, као ни друге ликове. Они му служе како би целовито приказао једну друштвену целину са њеним етичким кодексом као врховним друштвеним арбитром. „Божји људи на разини хисторије кратке прозе у српској књижевности представљају прави почетак.“²⁵ Револуционаран потез је и постављање жене на пиједестал хероина, главних личности, носилаца радње, па макар и са њиховом самонаметнутом немошћу пред свиме што се збива и немогућношћу да се из кавеза испреплетеног од решетки морала, обавеза и интереса ослободе. Станковић осликава губљење прошлости, живот који је тада нестајао и сада у потпуности ишчезао у својој оригиналности, али који је био важан корак како би друштво кренуло ка нечем новом и другачијем. Опчињен традиционалношћу када су је сви одбијали, Станковић се ипак показао као истински модерниста.

²²Станковић, *op. cit.*, стр. 180.

²³Маринковић, *op. cit.*, стр. 184.

²⁴*Ibid.*

²⁵*Ibid.*, стр. 183.

Литература

- Станковић, Борисав, *Приповетке*, Матица српска, Нови Сад, 1970.
- Секундарна
- Бајић, Љиљана, Фолклорни мотиви у збирци „Божји људи“ Борисава Станковића, у: *Зборник Матице српске за славистику*, бр. 73, Матица српска, Нови Сад, 2008.
- Деретић, Јован, *Кратка историја српске књижевности*, Светови, Нови Сад, 2001.
- Димитријевић, Радмило: *Теорија књижевности: са примеима: лирска поезија, епска поезија*, Савремена школа, Београд, 1960.
- Маринковић, Душан, *Поетика прозе Борисава Станковића*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Петровић, Предраг, *Станковићев роман о страху: Газда Младен*, у: *Научни састанак слависта у Вукове дане*, Међународни славистички центар на Филолошком факултету, Београд, 2005.
- Скерлић, Јован, *Критике*, Матица српска, Нови Сад, 1961.
- Živković, Dragiša (ur.), *Rečnik književnih termina*, Romanov, Banja Luka, 2001.
- Андрић, Милка, *Методички прилази књижевноуметничком делу*, књига друга, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2002.
- Бајић, Љиљана, *Одабране наставне интерпретације*, Друштво за српски језик и књижевност Србије, Београд, 1998.
- Илић, Павле, *Српски језик и књижевност у наставној теорији и пракси*, Методика наставе, Прометеј, Нови Сад, 1997.
- Радуловић, Оливера, *Нове научне методологије у настави књижевности*, Orpheus, Нови Сад, 2011.
- Радуловић, Оливера, *Тумачења књижевног дела и методика наставе*, књига друга, Филозофски факултет, Одсек за српску и компаративну књижевност, Нови Сад, 2008.

Калман ЈОДАЛ

ОН

Није га брига што су га сатерали у ћошак. Чизме газе његову изблајхану косу. Он би волео да чује одјеке сопствених врискова. Пред очима му скакућу чудне тачкице.

„Дакле.“

„Признај!“

Стоје непомични, минутама дуго. Он осећа како му се капи зноја сливају низ слепоочнице. Другачије жеље, другачије могућности.

Он, на поду.

Превија се, и жуди.

„Додирни ме!“ – урлају звучници, нокти му се заривају у Ервиново лице. Ервин се смеје. Ана се надвија над њих. Привлачи и одбија у исто време.

Он би волео да га вежу ланцима. У потрази је за новим хоризонтима. Зглоб који му је изгребен, сладострасно пулсира. Данас све изгледа другачије.

„Признај!“ – дере се продорно мегафон. Прсти му да се преплићу на Анином грлу. Другачије жеље, другачије могућности.

Засипа га млаз светлости, он је већ одмакао далеко.

Ервин код зида. Коса му је влажна и прљава, у руци држи бич.

„Додирни ме!“

Додир му је сигуран, усне тврде и сврсисходне.

Он жели да је умногостручено сам са собом.

Ервин се смеје, и препознаје самога себе на монитору.

Он је већ наступао у контакт емисији. Поступа плански.

„Ммм, ово ми се допада.“

Он је програмер свог сопственог слободног времена. Избледели прамен косе лепо му се за високо чело. Он је већ учествовао у испитивању јавног мњења. Све посматра из прописане перспективе.

Он нема успеха у пружању отпора. Глас који се чује на овом снимку је његов.

„Само што ја то не могу да знам.“

Централно стовариште се налази мало даље.

Градска филхармонија се наштамава. Возило линије десет пристиже на станицу.

„Селачине.“ Хилда ставља кармин на усне.

Апели са огласних стубова упадају у очи. Хилда воли неонске рекламе.

„Да.“

На тргу је у току окупљање. Ана је тамо и чека. Њена фигура је чврста и крута.

„Типично.“

Хилда фотографише. У цемперу од синтетике. Смеје се. Ана наслонена на улазна врата бодибилдинг клуба. Ана седи на клупи, под пазухом стиска бестселере, иза ње су луди мотори. Шетају по Старом граду. Испред продавнице плоча једу сладолед.

„Од карамеле.“

Ервин код катедрале. Згодан, у новим новцатим лакованим ципелама.

На истој су таласној дужини. Позирају, око њих је трг и добро познати голубови.

Хилда фотографише, Хилду фотографишу.

Чују се команде. Време је са више тачке гледишта погодно.

Типови у кожним оделима прелазе преко трга.

Поподне скрива још многа изненађења.

У малом ликовном салону. Сви су дошли да погледају изложбу. Ценовник је лако прочитати. Хилда се зауставља испред једне од слика.

„Постизми... Хммм.“

Ани испада упаљач. Сви погледи се упере у њу.

„Глупава, примитивна животиња.“

Хилда у фабрици. Двадесетак њих промиче предворјем, шеф службе за оглашавање води их околу рутински-љубазно.

„Учествовао сам у основним процесима рада.“

Пажња је напрегнута, интересовање будно. Размена информација тече у складу са „предвиђеним“ планом.

„Адаптирати се на нове околности.“

Такве ствари нису немогуће у овој организацији рада. Из њихових табела и процена може се доста тога ишчитати. Њихов систем сирена за узбуђивање добро функционише, продуктивност им је у тенденцији раста.

Функционишу у безброј ситних радних јединица.

Потреба за овим је све већа. Ово има многоструку примену. Одговара потраживањима. Ово ће много тога да преуреди. Ово много обећава. Ово много тога објашњава.

Непрекидно понављање производних линија. Хилда је најсићушнија тачка монтажној хали. Пластични ђон њених ципела мирује на подној облози.

Даље, даље.

Ови уређаји су савремени. Група А у монтажној хали, група Б у товарном лифту.

„Занимљиво.“

Са покретне траке силазе прецизни радни комади.

Данас је много тога још невероватно. Данас је много тога још тешко замисливо. Данас је много тога још свеједно.

Унутрашњи транспорт је добро организован.

Даље, даље.

Хилда стоји испред једног апарата без напајања. Зна да је сада ослобођена.

Данас је много тога већ целисходно. Данас је много тога већ оствариво. Данас се могућности тек процењују.

За остале делатности слободно је распитати се.

Будућност припада новој технологији на бази силикона.

Хилда заостаје код једне од производних линија.

Ово сада је безначајна ствар. Ово сада није предмет расправе. Ово није немогуће.

„Ти. Стани!“

Хилда се правда.

„Нисам из контроле.“

Хилда воли савремено организовање рада.

„Занимљиво.“

Ервин у кади. Пенум за купање негује своје уморне поре. Ране на леђима су му већ зарасле. Замишљен, пијуцка шампањац.

Данас је задовољан собом. Његови су мишићи способни за изванредна достигнућа. Коса му је негована, нокти маникирани.

Длан прислања на груди, и поглед уперу у огледало.

„Данас добро изгледам.“

Усне му задрхте, окреће се у страну.

Рамена су му широка, лице изразито симпатично. Нагне се ка огледалу.

„Леп сам.“

Мршти чело, преклапа бутине.

Он. Распршује освеживач ваздуха у купатилу. Тај став много тога још обећава. Кreme за тело разних агрегатних стања поређане су на полицама. Данас се више ништа неће догодити.

Хилда се наслања на зид, њена провидна кожа лепи се за хладне керамичке плочице.

„И, шта онда?“

Он је осетљив на температурне промене. Многе ствари би га непријатно погодиле.

Преносиви телефон зазвони. Ервин заврће поклопац од балзама за косу.

„Не, не занима ме. Рекао сам да ме у ово доба не зовеш.“

Хилда пролази даље ходником.

Звук сирене запара ваздух. Пролећу полицијска патролна кола са ротирајућим светлима.

Око контејнера поред паркиралишта крештави рој птица. Аутомобилске гуме вриште на асфалту, аутопутем са више саобраћајних трака возила неуморно јуре.

Код стуба испред улаза ликови у црном чекају. У предворју је неко избио осигурач.

За леђима девојке са лимун жутом косом вијуга дебела трака дима. Ана се кикоће док пљује по људима који стоје поред ње.

Скаче се по лименкама од пива, поломљеним саксијама. Песнице у ланцима лете у ваздуху.

Из касетофона испод стола чује се R&P од два акорда.

Неко се иштутиран у стомак извија по размрсканим комадима стакла, на лицу му се види мржња.

Ервин урличе док скаче на разрушеним предметима. На његовој кожној јакни шири се гломазна посекотина.

Чизме са ексерима кидају исповраћане комаде завеса.

Он. Баца винску чашу на зид од цигала.

Гомила га руши, Хилда губи равнотежу и пада.

Лицем клизи дуж најлонске фолије. Гола сијалица клати се тамо-амо у дворани.

Он. Устаје и баца грлић од сломљене флаше у гомилу.

Разгоропадили се међу поразбијаним столицама.

Хилда с прснутим уснама стоји на вратима.

На ходнику тројица леже на лезонитским плочама.

„Ко је ова сељанка?“

Цура у панталонама са леопардовим шарама врисне и покаже прстом на Хилду.

„Куш, курво, да те не бих иштутирала!“

Та у панталонама са леопардовим шарама окреће се ка свом пријатељу обријане главе.

„Ова је жена права велика смртчина!“

Хилда се заустави код паркиралишта.

Млади наоружани оловним палицама уништавају паркиране аутомобиле.

Хилда излази из лифта.

Њена је одећа савремена, у руци држи рекламну торбу.

Самопоуздано обилази спрат.

У затвореном правоуганом простору Кафеа седе младићи у смокинзима. Међу мермерним столовима светлоцрне боје одговорни конобари послужују еспресо.

Дугокоса девојка у мини сукњи стоји испред шанка, збуњено чепрка по лакованој торби.

Хилда пролази даље ходником.

Са покретних степеница клима главом према људима који одмичу у супротном правцу.

Обоје иду код истог козметичара.

Прилази продавцу новина, купује магазин.

„Триста.“

Ново обезбеђење, стручност у просторном планирању.

Хилда се одмара у великој столици од скаја. Док пуши цигарету, посматра гомилу која беспослено зури у излоге. У суседној фотељи седи Ервин. Добро је очешљан, елегантно одевен. На уснама

има безбојну грожђану маст, лице му од неонског осветљења делује асиметрично.

Испред апарата који хвата сателитски ТВ канал, светина напето прати програм.

У емисији наступа музички дуо с нумером која је хит у свим диско клубовима у граду.

Данас се више ништа неће догодити.

Хилда се лагано креће између стаклених врата пасажа. У изложима креме за лице, спрејеви, видеорекордери, микрочипови. Зауоставља се испред једне тастатуре за рачунар, а онда лупкање њених ципела од змијске коже нестаје у граји тржног центра.

На другом крају пасажа униформисани чувари тржног центра помажу пролазницима у сналажењу.

Он се зауоставља и улази у један од бутика.

Иза стаклених врата, већ га чекају.

„Шта желите?“ Продавац широких рамена и платинасто плаве косе надвија се над њега. Симпатичних је манира, предусретљивог држања. На његовим дебелим прстима засветли печатни прстен од злата.

„Не знам ни сâм.“

Собне биљке имплантиране у огромне саксије пузе дуж пластичних зидова горе, све до клима уређаја.

Хилда испред огледала испробава шешир. Изнад њене главе дигитални уређај за приказивање времена.

Хилда у вечерњој хаљини крем боје.

Хилда у кожном комплету боје шљиве.

Богат избор робе, блистав гранитни под.

Испред хромираних сталака за вешање одеће седи девојка у лисичјем крзну. Пруга трајног минивала пресеца њену фризуру на два дела. И она користи плавкасти гел за косу.

У излогу Ана. Уравнотежена и млада. На њеним ципелама цедуљица са ценом, на лицу увозни мејкап.

Хилда ставља наочаре за сунце.

„Како је стварна.“

Поља пшенице, табле соје, иза њих уређен зелени појас. Птице надлећу биљке.

Околину полако запоседају људи. Излетници. Данас имају слободан дан. Прожети духом, узимају природу под своје.

Ана се смеје.

„Овај пикник смо дуго планирали.“

Сви су на травњаку, освежавају се. Сунчано је преподне, отпаци се множе у папирним кесама. Сви се од срца смеју, и сви заједно загризају у своје сендвиче.

Бере цвеће на пропланку, одевен је младалачки. Трпа у џеп комад папира за паковање, онда се насмеје.

Он је програмер свог сопственог слободног времена.

Са обронка планине одјекне звук трубе.

Хор младих горана ори се у даљини. Певају. Под њиховим рукама крајолик се поново рађа.

Под кишобраном. Надзире градњу.
Бледе сенке пливају бетоном. Киша сипи.
Пале се светла у даљини. Оно насеље грађено је још у време
коњунктуре.

Данашњи дан скрива још многа изненађења.
Ервин на кровној конструкцији. Данас је неуобичајно блед.
На простор градилишта ненадлежни немају приступ.
Он врши надзор, и изговара упутства у мегафон.
Полуготови комплекси грађевина прекривени капима воде
блистају из његових леђа.

„Ни са чим не може да се упореди“ – помисли Хилда. Седи у
дизалици, проучава глострт простора.

У овом округу живеће осамдесет хиљада људи.
Ана, велики плави објект. У кабаници је, седи на гомили
изломљених цигала, усне су јој се залепиле за отвор на лименци пива.
Под ногама осећа грудвице цемента. Мешалице за малтер тихо кисну
поред армиранобетонске арматуре.

Ервин откопчава и скида заштитну кацигу.

Под кишобраном.

Пуши цигарету. Шета се. Киша сипи.

Целе ће вечери само да плешу. Дворану испуњава сјај.

Хилда позира фоторепортерима у хаљини са дубоким изрезом.
Данас је она звезда. Креће се рутински, неусиљено, рефлектори је
више не узнемиравају.

Ово није шала.

И заиста.

„Зависи од нашег пројекта“ – даје изјаву једном новинару.
Нову терминологију примењује са лакоћом. Дневни листови пишу о
томе много.

„Пажња!“ Ана укључује ритам машину.

Много тога је остварило.

Хилда поправља шминку. Правила игре су јој позната.

„Рекла сам.“

Постигла је шта је хтела.

„Да.“

Више се не шале.

Удовољава свим захтевима. Продаје се у огромним тиражима.

Целе ће вечери само да плешу. Ервин ће до зоре да свира
саксофон.

Хилда баца поглед у свој нотес.

„Мораћу да се репрограмирам.“

Било је то лакомислено са њене стране.

„Али то сада није важно... Боље послушај ово!“

Тостер у кухињски ормар, прибор за јело у судоперу.

Ервин пасивно зури преда се, глава му поред воћног желеа.

„Укусан је.“

Утроје шћућурени на кухињским столицама.

Ервин погледа у страну. Данас све изгледа другачије.
Хилда отвара паштету, сивкасто-ружичасту површину реже без журбе.

„Затвори чесму!“

„Отвори фрижидер!“

„Тостер у кухињски ормар, прибор за јело у судоперу.“

Хилда заурла: „Рекла сам, има да поједеш!“

Ана прогута залогај сузних очију.

„Скени са сталка фрижидера!“

Миксер назад на полицу.

Из пластичне зделе на столу, Ана кашиком вади и једе какао крем. Купила га је овде у киоску на ћошку.

Ервин се наднесе над врелу супу и ћушне трунку маснијег комада меса назад у мутну течност.

Заћути, прст му на електричном прекидачу.

„Мрзим те.“ Хилда заграби руком према ножу за хлеб.

Ервин је удара песницом у лице.

Опет. Али није он то тако хтео.

Хилда га гледа помодрелог ока.

„Мрзим те, јер си кретен.“

Хилда намешта фризуру.

Униформисани ликови у ишчекивању, ту негде у близини. На њиховим сакоима оцртавају се избочине од дугуљастих, кратко ошишанх глава. Већ је чекају.

Хилда почиње да трчи. Она је данашња жртва.

Не заслужује ништа друго.

Мада о овоме није било речи у договору.

„Разумем. Пријем.“

Пацови миле из канализационог отвора. Хилда се мучи широм отворених очију. Ово није овако планирала.

Хилда оставља своју торбу за собом и трчи даље. Њен кожни каиш са заковицама може да се употреби и за нешто друго. Она је данашња жртва.

У даљини чује пригушене јауке. Даље, даље.

Напад треба сузбити.

„Само да стигнем до тамо!“

Једва успева да удише ваздух. Трчи даље уз жицу.

„Сад.“ Испући усне и запуца натрашке.

За њом остаје изобличена маса згњеченог метала. Није она то тако хтела. Њени црно налакирани нокти су на митраљезу. Завежи, завежи!

Зачује се брујање сирене. Хилда намешта фризуру. Данас се ништа неће догодити.

Испаљује рафал у стаклени зид.

„Теби говорим, еј!“

До заклона стиже задихана. Неко је малопре заостао. Гмиже по поду празна, ослобођена. Она не заслужује ништа друго.

Већ су је открили. Стеже зубе и истрајава даље. Пушчана цев

на њеној слепоочници.

Она воли опасност. Усхићено чека развој ситуације.

Ервинов прст на нишану. Док одабира циљ, узима у обзир његову важност.

„Ето, видиш.“

Поред њих пролази поворка са бакљама. Ервин се рефлексно сагиње. Метак прозуји непосредно поред њега.

„Издајник!“ – шкрипи мегафон.

На ходнику су приметни трагови пламенобацача. Ервинов прст на нишану.

Међу олупинама бачена лутка за излог са траком за руку Црвеног крста.

Не може бити сигуран у то, јер у његовој су зони другачији закони.

Неко се уградио између апарата. Али сада то није важно.

Хилда би волела да се равнају према њеном расположењу. Ногом удара о врата, затим погледом шара уоколо.

Ана управо израђује стратегију. Помаже јој младић са огрлицом за псе.

Основни услов успеха је конструктиван став. Даље, даље.

Хилда ставља наочаре за сунце.

„Мене ово не занима.“

Напушта округ, њени одлучни кораци одзвањају.

Хилда се прописно односи. Она се шета у приградском стамбеном насељу са вилама. Њене чизме једнолично лупкају док хода дуж ограда од кованог гвожђа.

Ервин дуго звони на вратима једне куће. Поглед му пада на сигурносну браву.

Алберт гледа у њега сумњичаво.

„Дуго те није било овде. Након што падне мрак, обично не отварамо више врата.“

Алберт поравна рукама сако, Ервин се окрене према њему.

„Данас добро изгледаш.“

„Драго ми је због тога.“

Соба са прозорима који гледају на реку.

Ервин посматра бронзаног анђела који почива на полици за књиге, и осећа се добро. До једног одређеног времена све је предефинисано. Собу прожима побожна оданост, по угловима мирују мумификовани паукови.

Хилда се растужи, поглед јој пада на млечно стакло.

Неко је серијал књига педантно посложио. Свака књига подједнако је доступна.

Ервин зна да је сада ослобођен. Пије чај, и смеје се док у руци држи шољу од фајанса.

Брижљиво и са пажњом окреће у рукама старе фотографије и дагеротипије.

„Дуго те није било овде.“

Завежљај обмотан свиленом траком тресне о плочу стола.

Фотографије, увек исте.

Алберт га напето посматра, држећи у руци свећњак. Ервин воли сенке. Гипка рука му почива на једном старом лексикону.

На балкону, заједно ћуте. На огради у гвозденим корпама жуте се нарциси. Око њих мекана тишина. Све је мирно, смог лагано лебди над градом. Као ситне светлеће тачкице, појављују се хеликоптери.

„Хајде да одемо на коктел!“

Ервин погледа у страну. Време је са више тачке гледишта погодно.

Он, у соби преко пута, под кристалним лустером свира концерт за клавир у Ц-дуру.

Сви су дани исти.

Ервин упада. У неправилним временским размацама чују се ударци секиром. Дирке прште у наказном вриску. Могућности су на дохват руке. На тепиху лакирани комади црног дрвета. Напукле жице лете по соби, падају тешким и тужним гласом.

Испред плишане завесе стоји бледим, уплашеним лицем. Пред његовим очима указује се исцепкани поклопац од клавира. Са Ервинових слепоочница сливају се танке пруге зноја.

„Где смо оно стали?“

Ервин се уноси у Албертово лице.

„Данас добро изгледаш.“

Почиње полако да се удаљава, у рукама носи нарцисе. Алберт се гризе за усне и дуго гледа за њим.

Он. Цвокоће, шћућурен на задњем седишту.

Пролазе између фабричких зграда. Аутомобилске гуме изненада урањају у мастан муљ.

Хилда погледа напоље. Рекламне паное који парадирaju на забатима заклањају контејнери за транспорт нафте. Околину преплављује дим из фабричких димњака.

Отварају се задња врата, Хилду грабе снажне руке. Протестује.

„Не! Нећу!“

Ноге јој малаксају, њена свилена хаљина крза науљен бетон.

У даљини блистају флуоресцентне светлосне пруге.

У магли чује звекет пломбираних теретних вагона. Негде у даљини индустријски радници умотани у заштитне капуте журе у следећу нову смену.

Над њом се надвија Ервин, лице му је чађаво, кравата му се вуче међу металним струготинама.

Цеви, бакарне жице, сигналне лампе, далеководи.

На кожи осећа хладне комадиће шљунка.

Вучјаци лају из жичаних ограда. Ноћни чувар прехрамбеног комбината укључује рефлекторе.

Хилда отреса косу са лица.

„Кренимо!“

Ервин чепрка нешто око мењача.

Грубо стругање бетонских бушилица у сумраку.

Око мреже пумпи градског водовода равницу чине хумусне земљишне парцеле. Између редова функционише регулисани систем наводњавања.

На прилазном путу породице журе ка рекреативним центрима. Осмеси су им све шири. Док пролазе поред путоказа и огласних табли, чује се распојасан дечји смех, затим нестају са хоризонта заједно са електричним стубовима.

Он посматра хибриде М-14.

Између табли усева тутњи трактор.

Хилда дуго гледа у равницу обасјану сунцем. Глади је необичан поветарац.

Из крајолика се издиже споменик. Окружен је клесаним бетонским степеницама које се спуштају до кеја оивиченог дрвећем, равног као стрела.

Ана седи на једној од цементних клупи, витка као стабло.

На широком пропланку омладинци одевени у спортска одела добацују једни другима пругасту лопту за плажу. Витке оморице, зубор воде негде у близини. У потоку калајне боје блистају седефасте стомаци риба.

У голим гранама дрвећа вртложи се будућност.

Чудне биљке ничу у сплетеним свежњевима траве.

„Очаравајуће.“

Ниже, са писте пољопривредног аеродрома оивиченог пругом зеленог појаса, шаљу се ка небу блистави челични галебови. Поуздани и сигурни, брује ка далеким циљевима. На обронку планине издиже се у вис одашиљач месне радио станице. Електромагнетни таласи расути су свуда по атмосфери.

Хилда стоји испред монументалне групе скулптура, косу јој шибају прохладне ваздушне струје.

„Ево ме.“

Поглед упире у даљину, раширених руку стоји на косини брежуљка.

Неко је разбио излоге.

У улици за шетњу, атмосфера је напета.

Неко лежи на калдрми, расут у комаде.

„Неко ће због овог да одговара.“

Ервин продужава даље. Данас се могућности тек процењују.

Хилда блене, Ана криви уста.

„Идиотизам.“

Он. Стоји испред једног излога.

„Волим дизајн.“

На другој страни улице модерни момци наслоњени на зид. Њихове су шарене кошуље веселе флеке околине.

Хилда се зауставља код живе ограде.

„Не знам, али... данас је тако добро.“

Ервин се окреће.

„Мени си нешто рекла?“

Ервин код зида. Држећи руке на потиљку, повлачи се ка огледалу.

У подножју зида ћутке стоји, на рубу великог, празног тепиха. Хилда испред телевизора. Информативна емисија окружног студија тече на екрану без тона.

„Како је лепо“ – помисли, и укључи грејалицу.

Просторију испуњава равномерно зујање.

„Добро је само онда, ако и ја то хоћу.“

Верује да не мисли ни на шта. Лежи на поду, шапуће преда се:

„Ово је нешто сасвим друго.“

Издајека се зачује звоно.

„Шта мислиш, ко би то могао да буде?“

На вратима је Ана, у војничким чизмама. На рукама кожне рукавице, на лицу трагови од удараца.

„Како је лепа“ – помисли Хилда и затвори очи.

Под оловном кишом на булевару, кисну широке заставе.

СУМРАК, БОРОВИ

Увек је стизао тачно, можда ипак није. Похабан ски капут, чизме. Никада није остајао, ја сам укључио стону лампу, зашто баш стону лампу. Тога дана, или можда претходног, дошла је млекарица, масно, домаће млеко са села. У сивој, зимској бљузгавици, осим тога. Петер је стигао тачно, почело је већ да се смркава, увек је почињало да се смркава. Вода од снега је капала, топила се са чизама које је оставио у предсобљу поплочаном пластичним коцкама које се могу прати, поподне је постајало сиво и прелазило у сумрак а он је скинуо чизме, зато. Устао сам, напосто зато што је било пристојно да устанем, и упалио пластичну стону лампу која је стајала на писаћем столу, зашто баш ту лампу. Из угла код прозора отварао се добар поглед на двориште, мрак је почео да пада, али тамо где се снег још није отопио, светлело је. Напољу је светлео снег, и видели су се борови и у великом плавом лонцу домаће млеко. Понекад имам обичај да устанем и изађем у двориште да гледам борове и сумрак, као и онда када дочекујем млекарицу, јер преузимам млеко од ње, зато. Након што сам устао, Петер је причучнуо на тепиху, и кроз прозорска окна гледао у велике, мрачне борове, зашто баш у борове. Никада није остајао дуго, а ја сам га понудио шољом млека и изненада се сетио моје улице овде у приградској стамбеној четврти, тога да је још увек нису порушили, што ја не бих волео, немају новаца за то, стамбени блокови су се током година већ намножили овде у крају, можда немају новаца за то. Да је поруше, можда ипак неће. Онда сам ја устао, јер је било пристојно да устанем, можда, тако ми се чини, и видео сам од горе борове и плави лонац за млеко. И онда је Петер устао, и укључио подну лампу, и ја сам изненађен гледао у његово лице, и он је у чарапама тапкао по тепиху, и рекао: Божић је.

ОНО ШТО САДА

Испред бетонског зида, у белом шорцу, са рекламном торбом. Био сам то ја, били смо то ми, ни случајно. Кратко подшишана, влажна и прљава коса, празно лице, дахћући. И та гомила мачака. Испод контејнера, из прозорских отвора, испред оне мрље уља помешане са кишницом на којој се у дугиним бојама одражавала неонска реклама са оближњег зида куће. Стајао је испред зида, онда се искезио и потрчао. Неутешан. Да, то је тачан израз, неутешан. Није видео да га видим, он није видео, само сам га ја видео. И та гомила мачака. Тога дана сам раније стигао кући, дани су већ бивали краћи, време постајало немило. На небу су прљави перјасти облаци пливали у разним формацијама, преузимају различите облике и претварали се у непозната предела, непозната тела. Жудње, боже, какве су то жудње, и та сива, влажна слепа улица са перјастим облацима на небу. Био сам то ја, били смо то ми, ни случајно. А онда је хтео да проговори, или се то можда догодило после тога када се већ искезио и потрчао, ко би то знао да каже. Други небески свод, други градови, други људи. Други асфалт под његовим ногама, бука неких других корака, други танковијасте колут магле који окружује златару. Хтео је да проговори, можда је чак и добро осмотрио околу, кришом, бојажљивим погледом. Стајао сам испред бетонског зида. И онда је рекао: Смешно. Стварно, стварно смешно. Његове речи су тупо одзвањале у мени. Био сам то ја, били смо то ми, никада. Између бетона, и контејнера. Ђулио сам и даље уши, али чуо сам само неке нераспознатљиве шумове, нешто између дахтања и стењања, зашто.

ИСУСЕ КРАЉУ

тога дана тамаш и ја смо отишли у кратку шетњу. неко је викнуо за мном: каква жена, како се добро држи. тога дана сам отишла на демонстрације. тамаш се испружио на плочнику, лицем у снег. некако сам га угурала у улаз, где је неко непознато, ужаснуто лице упиљило поглед у мене. тога дана кухиња је врвела од мрава. згњечила сам их, затим их размазивала по поду. док сам на тањире остављене у судопери пуштала врелу воду са хемикалијама, ваздух ме окруживао попут стакленог звона, као нека безбојна, умирујућа аура. преносиви радио апарат је урлао а ја уроних руке у масну течност која се пенила. радио је преносио неку жестоку музику која се орила а онда изненада занемео. нестало је струје, помислих у себи и поглед ми паде на мокре шаке црвене као рак. треба да их намажем неком кремом за негу коже, помислих и загледах се кроз кухињски прозор. напољу су непомичне ваздушне масе деловале као да су чврсто замрзнуте. у реци су плутали лешеве, а гломазна, огољена стабла нагнута над водом издизала су се као мрачне сабласти. исусе краљу, понављала сам у себи, исусе краљу. тога дана сам за ручак испекла кајгану. тога дана сам отишла

на демонстрације. тамаш. тамаш је седео у фотељи, окренут према телевизору, и вадио власи косе из власишта, а онда је заурлао: спусти ролетне, курво једна. тамаш, обратих му се, јеси већ попио таблете, тамаш, ако хоћеш могу да те покријем, тамаш, хоћеш да поједеш нешто, хоћеш ли. тамаш је наставио да чупа косу и није одговарао. пажљиво је гледао у ћорави телевизор. поглед ми одлута у готово потпуно празан фрижидер и рекох себи: смири се, затим: исусе мој, исусе краљу. плафон се распукну над нама и ужарени отпаци почеше да падају на нас. чврсто сам стиснула усне и помислила у себи: бомба, затим: тамаш. родила сам те. опрости ми због тога.

Избор из збирке кратких проза ЧИЗМЕ И ЗИД

AGRESSIVA

Тројица ме шутирају.

Један од њих сам ја.

У оном пролазу начичканом банкама, између нафтног концерна и робне куће која нуди куповину робе у великим ставкама, из забаве, сетно, ради убијања досаде, као што се то већ ради.

– Мрзим те, јер постојиш – говори Тетовирани.

Длакаво тело мог ишутираног Ја, премазано јарко црвеном бојом, пресавија се на подручју које је поплочано раскошним украсним циглама, моје ишутирано Ја окреће се према Тетовираном:

– Дај ми тај сузавац!

Плавокоса Елвира с малим грудима крене да газе, онда исплази језик на нас и трком брзог ловачког пса потрчи према Лиманском парку:

– Ухватите је, мангупи, ваздух је све врелији!

Моје Ја које се ваља изненада стаје на ноге и претвара у полицајца свињоликог лица, иза њега је Елвира.

Његова шапа са свињским канцама граби полицијску палицу.

Обадвојицу нас дисциплинује, грохотом се смејући. Елвира нестаје као каква сабласт.

Шофер са бушном лобањом, наркоман, искези се на мене:

– Стигли смо. Сто двадесет динара.

Отварам очи.

Налазимо се у улици пре тржног центра, на уској бетонској траци између спратних кућа и пасажа.

Дохватим сузавац и попрскам њиме шофера по лицу, затим брзо изађем из аута.

Док бесциљно лутам на међуспрату, угледам Елвиру и Тетовираног како међу накрцаним полицама гурају колица за самопослугу као своја колица за бебе. Из звучника праска песма, буку диже нумера Агрессива у извођењу формације Фронт 242, и продире до коштане сржи.

Један од униформисаних стражара подозриво ме посматра.
 Падам пред њим на колена, и грлим му папке:
 – Помагај, Клоакоусти! Чезнем, безнадежно, као копов који
 галопира прљавим пољима снега, кезећи зубе.
 Стражар вади своје вештачке зубе, пружа их према мени.
 Исправљам се, и ударам га песницом лабуда у желудачна уста.
 Стражар преузима облик Елвире, испружен у пенушавим
 слаповима хаљине која се растака док се разастире, с крвавом ружом
 међу зубима, стискајући сузавац у шапи са свињским канцама.
 Лупкајући копитима корачам до колица за самопослугу,
 Тетовирани као да се смрзнуо.
 – Ово теби – пружам му вештачке зубе, с крвавом ружом међу
 кутњацима раскидачима.
 Тетовирани се не маши за поклон. Поглед му искри док
 истискује речи.
 – Мрзим те, јер постојиш.
 Вештачке зубе бацам далеко, на једну од тих коцки међуспрата
 које су угланцане до високог сјаја, након тога грабим колица за
 самопослугу и крећем напоље, до паркинга.
 На паркингу је огроман број аутомобила. Гурам колица за
 самопослугу даље, јер су у суштини ионако непотребна.
 Звук ротирања покретних степеница постепено се утишава,
 затим нестаје иза мене.
 Ја, Тетовирани наркоман, закрвављених очију, огледам се и
 развличим у светлима која су се у међувремену упалила у прозорима
 спратних кућа, а Елвира, с бушном лобањом, почиње да труби из аута
 који чека у споредној улици.
 Испред пасажа устукнем.
 Тројица ме шутирају, с крвавим ружама међу зубима.
 Један од њих сам ја, као полицајац свињоликог лица,
 стискајући сузавац.

ПАРАЦЕЛЗУСОВА РУЖА

Дете. Проспе воду, па утрља то папучама у тепих. Гледа около,
 иако је на призор већ навикао, као да је код своје куће: просечна дечја
 соба, само без телевизора, рачунара и мобилног телефона. Атипичним
 га чини само огроман екран који испуњава цели зид и који непрестано
 снежи.

Нема појма зашто су га родитељи овде довели, кажу да је овај
 завод препоручио његов разредни старешина. Родитељи су додали
 још и то да ће му овде бити добро, да ће бити међу истоврснима.

Али сви су становници завода деца са Дауновим синдромом,
 а има и неколико инвалида.

Кажу да ће данас за вечеру имати телеће печење са сосом од
 мирођије.

Дете притисне длан на свој стомак који је закрчао, затим га спусти ниже.

„Жао ми је, ово се није могло избећи. Природни процес.“

На вратима се појављује Тоска, двополни болничар и проф. Д. – коју сва деца зову напосто само Длакава Клара – танатологиња.

Пре тога се у његову собу ушуња девојчица са Дауновим синдромом и гурне му у руке ухватљив, опипљив цвет, невидљив за друге.

– Ово је Парацелзусова ружа. Од сада је твоја. – Затим поглади руком Дете по лицу и истрчи плачући.

Сада. Длакава Клара подиже на њега своје закрвављене плаве очи:

– Јеси ли се истуширао данас? Спусти пицаму. Немој да се стидиш, видела сам већ овако нешто.

Обиђе око Детета, чучне, растисне му гузове и потпуно се преда лискању Дететовог чмара.

Питомци завода шапућу о томе да су видели како испод њене густе косе, са леве стране лобање, зјапи пичка из које се цере зуби.

Проф. Д. устане, обрише своје уста.

– Е тако. Добар пас.

Дете навлачи доњи део пицаме – овде и током дана сви носе пицаме, иако овај завод није болница – , затим га Тоска узима у своје огромне руке и износи га на двориште које је опкољено зидовима а одозго отворено, где се управо ревносно спроводи поступак припремања ломаче. Дечји хор се окупио и увелико пева.

Деца која не певају, постројавају се по двоје.

Две одсечене главе полажу се испред ломаче књига, али ту не мањка ни стрипова, ни часописа, ни арт магазина – шта да се ради: дечко је стармали. Ситна дрва за потпалу, потом врло много дрвеног угља и Дете на врху гомиле.

Питомци завода иза својих дебелих наочара за сунце, прекрштених руку и прекрштених ногу, непријатељски га посматрају.

Звезда дана.

Длакава Клара отвара уста и проговара. – Нови се живот рађа, јагњићи моји. Нови степенник, трансформација. – Окреће се према болничару. – Потпали.

Тоска поглади својим кратким, дебелим прстима Дете по коси. – Пламти, душо моја! – шапуће.

Дете се грохотом смеје.

Сви се праве као да га не примећују.

„Данас ми је рођендан.“

Потрчите, дечице да палимо ломаче! Након уобичајног вештачког светла је приказ пламтеће, очаравајуће магијске ватре окрепљујући.

Дете се грохотом смеје. Данас је имао прву ејакулацију.

Ово је напосто било потребно. Очаран, пипа ружу коју стиска у рукама. И даље се грохотом смеје.

Пламенови шибају у вис.

Јер, покоја капсула електросмога + хемотерапијска дијализа

можданих хемисфера, и нема никаквог негодовања, боли. На крају само још усијана жеравица од дрвеног угља остаје да светли.

Девојчица са Дауновим синдромом бојажљиво гурне Тоску у бок.

– Хоћу ли и ја да умрем?

Тоска збуњено упиљи очи у танатологињу, на шта Длакава Клара раздражено повика према кувару:

– Заиста, кад ће то телеће печење?

Кувар се зацерека.

– Само полако. Неће побећи.

УЈЕД АНЂЕЛА II

Седим у бару за шанком и сркућем ирски кремасти чај, када се крај мене створи нарко-сирена расцепљене лобање. У простору слојевите и умногостручене игре дречаве лажне амбијенталне расвете и површина од пластике & огледала, ми се гледамо.

– Мислим да сам те већ видела овде.

– Не верујем.

– Плати ми кафу.

– Како се зовеш?

– Ти си Мађар, зар не?

– Зашто, зар се види?

– Интуиција.

Нацерим се и нагнем се ка њој.

– Ја сам демон, појешћу ти душу.

Девојчин поглед се заустави на мојој Адамовој јабучици.

– Знам ја шта теби треба.

– Чисто сумњам.

– Да ти кажем нешто... положила сам ја већ матуру.

Не може имати више од четрнаест година, нападно нашминкана, с устима и слепоочницама која крваре.

– Дођи, татице! – погледа ме. – Или дечачић?

Одједном ми се њено лице учини истрошеним, млитавим. – Познајем те. Добро те познајем.

Поред кафића је дотрајала застава, седамо у њу. За воланом необријани гама ванземаљац климне главом.

– Човек је господин. Данас ће са нама – показује девојка на мене.

Клизимо дуж цементних зидова. Ружан, безобличан крај, затварам очи.

Улазимо у неуредну собу и кухињу, у једном од периферних, девастираних округа града.

Пред вратима собе девојка значајно застане.

– Овде, у временској капсули, налази се оно од чега се највише бојиш. Један нови почетак. А овде... – закикоће се и стргне прљави чаршав са једне фотеље у углу.

Појављује се сасушена, убогаљена баба у инвалидским колицима, њене ситне, продорне свињске очи се цакле.

– Ово је пранбаба. Непокретна је и глувонема. Вештица тибетанског бон будизма и хавајских хуна враџбина. Хоћу да је појебеш, а онда да јој прободеш очи овим грлом разбијене флаше освежавајућег безалкохолног пића. После идемо на Поповицу, код Носфератуа.

Шофер, гама ванземаљац, гурне главу у елемент кухињског намештаја пун сплачина а девојка ми намигне, извади жилет и лизне га, и њене црте почињу попут теста да се развлаче и расипају.

– Хајде. Желим то.

Шофер се у међувремену учаури пуштајући око себе опнасто ткиво, можда баш онако као што то раде свилене бубе мутанти. Пранбаба лизне своје безубе, црне десни и почне да пљује по поду прекривеном линолеумом.

Зауставим се.

– Ово је глупост.

Истетурам се у устајалу ноћ, седнем у заставу, и страхујем. Гутам своју уобичајну дозу психоактивног средства.

Девојка се убрзо појављује на похабаним улазним вратима. Носи мини сукњу и патике, у руци Молотовљев коктел. Баца га, онда улази у ауто и смеје се, откопчава блузу. Оно што се од ње види, гомила је ожиљака од опекотина и посекотина на рељефној мапи коже. У одблеску експлозије оцртава се на сувозачевом седишту гомила лобања, удова и полних органа.

– Идемо. Носферату нас чека.

Лизнем је дубоко у уво.

– Прво ћу да ти платим један ирски кремасти чај. А после ћемо да видимо.

У нос ми удара алкохолни мирис јефтиног парфема измешан са оштрим воњем пристајања, стрепње и топљеног метала.

Дете-сирена сикће кроз стиснуте усне:

– Не.

– Зашто не?

– Јер не. Али на Поповицу ћу да те одвезем.

Пружа руку испод седишта возача, вади расветно тело плавог сјаја и упери ми светло у лице:

– Носферату чека.

Из збирке новела и кратких проза AGRESSIVA

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Прозни писац Калман Јодал рођен је 1967. године у Новом Саду, где се и школовао. Песме, новеле и радио драме објављивао је часописима „Кепеш Ифјушаг“, „Мађар Со“, „Уј Симпозион“ „Хид“, „Узенет“, у новосадском Радију. Његови текстови заступљени су и у антологијама, а на српски језик превођени су спорадично. Поред писања бави се превођењем и ликовном критиком.

Објављене збирке: „Чизме и зид“ (1994), „Агресива“, (2010), „Die Liebe“, (2016)

Књижевне награде: „Ервин Шинко“, (1994), „Карољ Сирмаи“ (2010)

Превела с мађарског Ангела ПАТАКИ

Дмитриј ЛИХАЧОВ

РАЗМИШЉАЊА О РУСИЈИ
(избор)

I

КО СУ БИЛИ НАШИ УЧИТЕЉИ

Не смемо се плашити да признамо огромну улогу Византије у образовању словенске културе уопште узев и појединих националних култура Словена. Словенски народи нису били провинцијски самоуци, ограничени својим локалним интересима. Посредством Византије и других земаља они су удисали ваздух светске културе. Развијали су своју општу и локалне културе на врху таласа општеевропског развоја. Њихове културе су у своје време представљале у извесној мери резиме општеевропског развоја. Бугарска, која је испредњачила у односу на друге словенске земље за читав век, обавила је велик посао, прикључивши и себе и књижевности других земаља општем европском развоју и истовремено створивши општи књижевни језик за све православне словенске земље, а делимично и за несловенске.

Велику срећу за Словене представљало је то што сама византијска књижевност није била усконационална, већ у значајној мери вишенационална. На основу вишевековног општеевропског искуства могли су се касније одразити национални интереси и стварати књижевност високих националних облика. Општесловенска национална књижевност-посредница, која се и сама појавила услед издавања из појединих националних књижевности одређеног „општег” дела, представљала је добро тле за будуће формирање високих националних култура.

Ми смо врло често обузети историјским предрасудама. Једна од таквих предрасуда је и убеђење да је стара Русија, пре Петра Првог, била земља са крајње малим бројем писмених људи.

Хиљаде и хиљаде рукописних књига чувају се у нашим библиотекама и архивима, стотине дрвених писама* нађене су у Новгороду – писама која су написале занатлије и сељаци, мушкарци и жене, људи и ниског и високог друштвеног положаја. Штампане

књиге, пак, показују висок ниво штампарске вештине. Рукописи се шарене од предивних вињета, иницијала и минијатура. Рукописна и штампарска слова су изненађујуће лепа. Све нови и нови центри књижевне културе откривају се у манастирима Старе Русије усред шума и мочвара, на острвима, често далеко од градова и села. У рукописном наслеђу Старе Русије откривамо све више и више нових оригиналних дела и превода. Одавно је јасно да је бугарско и српско рукописно наслеђе шире представљено у руским рукописима него у властитој домовини. Висока уметност речи окружена је открићима у области староруске музичке културе. Свеопште признање у целом свету стекле су староруске фреске и иконе, руска примењена уметност. Староруско неимарство представља читав један огромни свет, поражавајуће разнолик, као да припада разним земљама и народима са различитом естетском културом. Из рукописа смо стекли представу о староруској медицини, о руској историософији и философији, о поражавајућој разноврсности књижевних жанрова, о вештини илустровања и читања, о различитим системима правописа и пунктуације... А ми све понављамо: „Неписмена Русија, Русија опанака и приглуних сељака”!

** У ориг. берестяные грамоты – од речи берёста, горњи слој березове коре; услед недостатка папира и изобиља березовине и др. дрвета Руси су вековима писали на дрвету.*

Зашто је то тако? Можда зато што су у XIX веку носиоци староруске културе били претежно сељаци, историчари су у Старој Русији судили углавном по њима, по сељацима, а ове је одавно поробило кметско право, све веће осиромашење, одсуство времена за читање, претежак рад, беда.

У било ком историјском делу можемо читати о појачавању експлоатације, о класном угњетавању, о осиромашењу народних маса... И све то је тачно, али зашто онда не умемо да направимо и други закључак, да је народ у таквим условима све већег угњетавања морао културно деградирати? Недопустиво је по неписмености сељаштва у XIX веку закључивати да је он од XI до XVI века био још неписменији. Погрешно је мислити да је писмена култура становништва непрестано само расла. Не, она је и падала. И управо кметско право је проузроковало ту неписменост и „тупост” народа у XIX веку, која је чак и професионалним историчарима изгледала као нешто исконско и типично за Стару Русију.

Једна реченица у Стоглаву о неписмености новгородских попова служила је и још увек служи као доказ неписмености целокупног становништва. Али Стоглави сабор, на коме је требало установити јединствена црквена правила за читаву Русију, имао је у виду само новгородски обичај да сви становници једне улице бирају свог „уличног” попа, услед чега су попови постајала и лица која нису имала праву представу о црквеној служби*.

** И лица која су, очигледно, била чак и неписмена. Стоглави сабор, помесни сабор руске цркве, одржан је 1551. године.*

Укратко: огроман материјал прворазредних рукописних и штампаних књига, које чувају и које су херојски прикупљали наши ентузијастички патриоте на Северу, на Уралу, у Сибиру и другде, захтева од нас да признамо високу културу писмености у првих седам векова руске епохе.

Писменост народа омогућава нам да схватимо високу културу речи у руском фолклору, високе естетске вредности народног градитељства, производа народних заната, високе моралне особине руског сељаштва тамо где га није дотакло кметско право, на пример на Руском Северу.

Ко су били највећи делатници епохе Петра Великог? Искључиво људи који су рођени у Московској Русији. Зар то није довољно да схватимо како је и појава самог Петра била природна?

Ко су били наши учитељи? Само Холанђани? Не. Петар се учио у више земаља и код многобројних учитеља. Први од њих био је један Швајцарац. Зар то није довољно да схватимо да је Петар био самостална личност?

Наш алфавет се зове ћирилица. Да, наша писменост потиче од Ћирила и Методија. Али писмо које користимо ми и Бугари, по облику самих слова створио је и наложио његову употребу Петар. И ми бисмо то писмо морали звати петровица. Али Петра са тим у вези нико никад не спомиње*.

**Слично томе, Срби своју ћирилицу зову Вуково писмо или вуковица, заборављајући и на Теодора Јанковића Мирјевског, и на Саву Мркаља и на руску „гражданску кирилицу” чији је творац био Петар Велики; Вук, пак, у свом писму само је спојио меки знак њ са н и л, и пребацио ј из латинице у ћирилицу.*

УЧЕЊЕ ЈЕ РАД

Шта би, по мени, требало да ради савремена школа на граници XX и XXI века? Пре свега треба непрестано имати на уму да је учење – рад. И зато школа мора учити човека умећу да ради самостално, да ради код куће, мора га навикавати на рад, укључујући и рад научног делатника. На крају крајева, у XXI веку физички рад ће углавном обављати роботи.

Ученици могу касније бити било шта – књиговође, радници итд., али тада ће то бити радник-научник, тако да у школи увек треба васпитавати научника, јер је то професија будућности.

И зато увек треба имати на уму да само у мла [Реченица није завршена у рукопису.]

Људе треба васпитавати не од осам година, већ од шест, од пет, рекао бих чак – од пелена треба уграђивати у њих основе интелигентности.

И васпитавати треба врло интензивно; па помислите само – учење већ данас одузима, у просеку, трећину људског живота. Зато

ту трећину треба што боље испунити. Треба активно код омладине развијати способност да осмишљено бира професију. То треба почети чинити врло рано, али до самог избора сме доћи тек онда када млад човек достигне одређени културни ниво, то јест са осамнаест-деветнаест година. И тада он сâм треба да одабере себи професију, ослањајући се на властита широка општа знања, на културну припремљеност интелигентног човека.

И тада ће човек моћи и да унесе нешто ново у област делатности коју је одабрао, јер ће поседовати темељна знања из разних наука.

Наравно, међу хуманистичким наукама које се предају у школи посебна улога мора се дати онима које васпитавају моралност. Проблем моралности данас се веома осложио и актуелизовао. Зато се и науке, које имају снажан морални набој, такве као што су књижевност или историја, морају предавати веома пажљиво, по добрим уџбеницима које су написали искусни педагози.

Али неопходно је предавати и формалну логику. Многи људи не умеју да изразе своје мисли, неспособни су да доказују своја убеђења.

Данас се код нас и научни спорови понекад свде на узајамне оптужбе. На оптужбе, нападе, лепљење етикета итд.

Логика је наука не само о томе како мислити, него и како расправљати, како доказивати и како се понашати, на пример, у професионалној средини. Способност за логичко размишљање је у наше време у маси драстично опала, а чак ни сви научници не умеју логички исправно мислити*. Они понекад долазе на генијалне домисли, али их затим не могу развити и доказати.

** Тако физичари, нпр., деценијама говоре о „субатомским честицама”, што дословно значи „честице које су мање од најмањих могућих честица”; говоре о једнодимензионалним или дводимензионалним телима, као да тело може имати само ширину и дужину, а не и висину (ако је неком телу висина 0, онда то тело, очигледно, не постоји!), или као да неко тело може имати 3 просторне димензије, али не и временску, тј. трајати у времену 0, и постојати; говоре о честицама без масе, и истовремено о „недостајућој”, „црној” маси Универзума, представљајући то као највећу мистерију, а не увиђајући да не може постојати честица/тело без масе и тежине! Укратко, савремена наука је препуна суштинских и колосалних грешака, таквих као што је својевремено била грешка Цркве да се Сунце окреће око Земље – а тако велике грешке (за разлику од малих) је врло тешко, практично немогуће признати.*

Логика је неопходна за сваку професију, чак и ако се човек бави само физичким радом. Човек који познаје и уме да примени основе логики успоставља боље односе са другима, он се неће грубо свађати са њима око разних ситница. Сматрам да су такве дисциплине као што је логика, историја књижевности, историја своје домовине и других земаља апсолутно неопходне у школи. Умањивати обим предавања тих дисциплина, а тим више искључивати их из школских програма, потпуно је недопустиво.

Чврсто сам убеђен да у школи не треба предавати поједина дела, већ историју књижевности. Књижевно дело које није историјски

објашњеногуби осамдесет процената свог учинка—моралног, естетског, каквог год хоћете учинка. Јер, свако дело је створено у одређеним друштвеним условима, уз одређене историјске претпоставке, у конкретним биографским околностима у крајњој линији. И тако га и треба разматрати. А по постојећим школским програмима не предаје се историја књижевности, већ само књижевност, то јест узима се поједино дело и тумачи изван историје, изван биографије његовог писца. То понекад бива управо апсурдно.

Чак и велики уметник Пушкин има дела која се не могу узети апстрактно, ван историјских околности. Сетимо се, на пример, познате песме *Клеветницима Русије*. Покушајте да је објасните изван контекста Пушкиновог живота и времена у коме је настала, и можете доћи до сасвим погрешних закључака.

Зато је крајње важно да се у школи предаје управо историја књижевности, а не само поједина књижевна дела.

Историја васпитава. И историја књижевности васпитава – она је такође део историје.

И са таквим приступом ће пре свега постати јасно да је руска култура стара хиљаду година и да ми морамо бити поносни на то.

Стара руска књижевност, то је пре свега седам векова у нашој култури. Ми нисмо јуче рођени. Руски народ је један од најстаријих у Европи. Он има браћу – Украјинце и Белорусе. Проживео је дуг живот и створио читав свет уметности. Руске архитектуре има за десет нација – толико је разнолика и својеврсна у разним временима и разним областима. А стара руска књижевност је поражавајуће разноврсна по жанровима, по многобројним идејама, стиловима, по својој невероватној улози у друштвеном и државном животу земље и народа. Она је заменила државу када се држава распала и када је њене остатке, „острвца”, освојио Батиј**. Она је у народу учврстила свест о његовом јединству, подсећала је на славну историју, продужавала културне и политичке традиције. Било је то право чудо. И како се сме не учити нове нараштаје том чуду, које је формирало националну самосвест и патриотизам?!

*** Бати, Батиј, Батуј, Бату-кан („батјушка”?), унук Џингис-кана, 1240. године освојио и разорио Кијев и тиме докрајчио Кијевску Русију која је већ била у опадању.*

Али ако изbacимо из школског програма староруску књижевност, укључујући и *Реч о Игоровом походу*, или ако оставимо за *Реч* тако мало времена да се ово дело не може пажљиво ни прочитати, управо тада ће се код младих људи створити утисак да је Русија у потпуности зависила од Запада и да је, тек када је дошао Петар, наступило време слободног успостављања веза са Европом, одакле нам је дошла књижевност, која нам је донела роман, приповетку, поему и тако даље, и томе слично.

А управо тако већина људи и на Западу мисли да ми нисмо имали никакве властите традиције. Јасно је да је Запад веома снажно утицао на развој Русије у XVIII веку, али семе које је посејано у то

време пало је на добро припремљено тле. И то се не сме заборављати, и због праведности према прецима, и због патриотизма.

ГРЕШАКА НЕ СМЕ БИТИ

Култура је циљ а не средство, нити услов, нити погодна средина. Научно-технички прогрес, борба за мир, достизање највећих брзина, изобиље потрошне робе – све то има за циљ развој људске културе.

Природа се милионима година самоусавршавала и напоследку је створила човека. Човек је створен са огромним стваралачким могућностима које није до краја искористио. Чему све то? Очигледно, не зато да би човек самим собом прекинуо тај развој природе, затворио на себи то чему је природа стремилa милијарде година, већ зато да би наставио тај развој*. Наравно да наставак не значи стварање још савршенијег организма, већ искоришћавање оних могућности које се већ налазе у човеку, а ради стварања дела највише културе. Тај главни циљ постојања човечанства оваплоћен је у хиљадама различитих дела уметности, науке, философије. Човечанство непрестано стреми ка том циљу. Рафаелова *Мадона Алба* или *Сикстинска мадона*, Бетовенове симфоније, Шекспиров *Хамлет*, Пушкинова поезија – све то су остварени „мали” циљеви.

**Нешто слично овоме рекао је деценијама раније Фридрих Ниче: „Човек је нешто што треба да буде превазиђено. Шта сте ви учинили на његовом превазилажењу?”. У наставку, мисао Лихачова се разликује од Ничеове.*

Понекад се не уздигемо толико до стварања највећих дела, колико до самих могућности да их остваримо. То је такође веома важно. Овај век ми изгледа као век остварених могућности, после којих морају уследити и сама дела од општељудског значаја, ако не почне рат, ако се научнотехнички прогрес буде одвијао довољно брзо и разумно, ако се наше производне могућности остваре у пуној мери, ако људска креативност не наиђе на неке друге препреке.

Међутим, култура је такав циљ који истовремено представља и средство за достизање својих врхунаца. Ако се нека наука, нека област технике затвори на самој себи, доћи ће до успоравања њеног развоја, до стваралачког осиромашења у науци и техници, исцрпљивања креативних могућности, човечанство може заћи у ћорсокак.

Научници се ослањају на општи културни развој који се остварује пре свега захваљујући хуманистичким наукама. Навешћу само један пример. Језик и мишљење су најтешње повезани. Ако осиромаше језик, осиромашује и мишљење. Терминологија, граматички системи који омогућавају човеково изражавање од огромног су значаја. Језик се у свом развоју ослања на писменост, а у њој највише на књижевност. А књижевност је од огромног значаја за развој морала, моралне климе у науци и техници. Ми живимо у време све сложенијих моралних

проблема које пред нас поставља све сложенија наука и техника. Ко ће нам одговорити на бројна питања која се постављају пред наше морално биће? Управо књижевност, али само ако је довољно одговорна и дубока!

Наступа време када грешке постају недопустиве. У савременом свету огромних могућности нема ничег опаснијег од тврдње „Учимо се на грешкама”! На чијим грешкама? На својим властитим! Њих не сме бити. Савремене грешке могу уништити читаво човечанство. Зато се треба учити на грешкама из прошлости, то јест добро познавати историју, умети анализирати пређени пут и ни у ком случају га не заборављати. Као скупљачи печурака који воде рачуна да не залутају у шуми, тако се и ми морамо непрестано освртати. И тако се морају понашати сви – архитекте и грађевинци, писци, мелиоратори, физичари, педагози, рестауратори, сликари, трговци – сви!

Нема такве професије којој би историја била непотребна; историја је основа културе.

ИСЦЕЛИТЕЉИ ДУШЕ

Недавно сам се враћао са пута у Астрахан. Брод је био савремен, огроман, комфоран. На њему преко триста путника. И није било ниједног који је остао равнодушан на приказ посечених шума и пропалих споменика архитектуре на обалама. Тек што би нестало из видокруга једно, некад прелепо здање са проваљеним кровом, појављивало би се друго. И тако свих двадесет два дана путовања*. Беда је гласно закуцала на наша врата! Било нам је још горе када смо видели да више уопште нема здања које се донедавно налазило на обали, али је немилосрдно уклоњено под изговором да његов изглед због напуштености ружи околину. То је вапијућа неодговорност и недомашинско понашање. Па зар се старе цркве, стари мајури не би могли прилагодити потребама околног становништва или барем оставити као споменици, знаци прошлости, претходно их само покривши новим крововима, спречивши тако даље пропадање?! Па они су готово сви задивљујуће лепи и изграђени на најочљивијим местима. Они плачу очима својих пустих прозора гледајући на велике туристичке бродове који плове поред њих. И сви су због тога били огорчени. Није било ниједног човека кога би приказ „старе културе” оставио равнодушним.

**Астрахан је град на Волги близу њеног ушћа у Каспијско море; према томе, Лихачов је пловио Волгом двадесет и два дана.*

Ми остављамо старину да пропада не зато што је ње тако много, и не зато што је међу нама тако мало људи који умеју да цене лепоте прошлости, што је мало патриота који воле руску историју и руску уметност, већ зато што сувише журимо, што увек настојимо на „брзом обрту капитала” и моменталној заради, што не верујемо у

полагане исцелитеље душе. А стари споменици нас васпитавају, као што и пажљиво одржавани паркови васпитавају брижан однос према околној природи.

Од посебног васпитног значаја су меморијална места – места битака, мајури писаца, сликара, научника, њихови станови, њихови омиљени пејзажи (морале би постојати зоне заштићених пејзажа, зоне заштићених градских рејона). И њих уопште нема толико много као што се понекад чини. И она што постоје углавном су преживела заслугом локалних ентузијаста, добровољних музејских радника – делатника на „друштвеним начелима“. Али зато како су често напуштени од стране оних који би за њих морали одговарати по дужности!

И још нешто: зашто се ми толико плашимо мртвих? Зашто тако слабо чувамо наше гробове? Да нисмо сујевјерни? Верујемо у духове, у вампире? Па некад су гробља у малим градовима и селима била омиљена места за шетњу. Погледати гробове ближњих, прочитати нечије презиме, име и патронимик, датум рођења и смрти – зашто смо почели тако да се плашимо свега тога? Можда мислимо да ми сами никад нећемо умрети? У свим временима и у свим деловима света свест о властитој пролазности васпитавала је људе и учила их да мисле на то какво ће сећање оставити на себе.

А ако не верујемо да ћемо оставити сећање на себе, онда свако може да ради шта хоће, онда се живи за данашњи дан или, као што говоре разни примитивци, онда се „лови моменат“. А ми бисмо морали осећати себе у историји, разумети свој значај у савременом животу, чак и ако је само „приватни“, мали, али ипак позитиван по околину...*

**Лихачовљев и руски израз „лови моменат“, односно Carpe diem је управо то – позив да се живи данас, а не у прошлости нити у будућности. И Лихачов је управо: тако се не би смело мислити. Човек би, као део човечанства, морао увек истовремено живети и у прошлости, и у садашњости, и у будућности. А објашњење оваквог понашања људи вероватно лежи у повременом општем осећању блиског краја времена, краја света. Такво осећање наводно је обузело Европљане уочи 1000. године, сасвим сигурно и документовано уочи 1666. и поново у XX веку, при крају другог миленијума. Такво осећање присутно је и данас, али је данас и знатно оправданије него у претходним вековима...*

Свако може да учини неко добро и остави добро сећање на себе.

А чувати сећање на друге – већ и само то значи оставити добро сећање на себе.

ЛЕПОТА ЋЕ СПАСИТИ ЧОВЕЧАНСТВО

Култура припада читавом човечанству. Једном се десио овакав случај. У Ирској, у Даблину, приликом изградње високе зграде откривени су добро очувани остаци норманског насеља. По одлуци градске управе предмети су пренети у музеј, а остаци кућа и улица су

уништени током изградње темеља за нову зграду. Али земље које се сматрају наследницама старих Нормана уложили су протест.

Таквих случајева има много у разним земљама. Свуда се дешава у суштини то исто. Музеји у својим поставкама имају дела која уопште нису створена у тој земљи. Холандске мајсторе можемо наћи у САД, Француској, Немачкој, Русији. Руске иконе – у музејама Шведске, Норвешке, Италије итд.

Већина уметничких предмета има своје правне власнике. Али правна припадност је у огромној већини случајева у нескладу са њиховим историјским пореклом и општом моралном одговорношћу за њих не само њихових правних власника, него и оних земаља у којима се налазе.

Својевремено сам написао чланак под насловом „Које припада историја”, где сам оспорио право грађевинцима да у својим градовима руше здања, да мењају историјско лице градова, тврдећи да сваки историјски град у Русији припада читавој земљи, а у њој о историјским вредностима морају одлучивати не само сви грађани, него се још морају узети у обзир и права наших потомака. Потомци су наследници а ми смо у извесном смислу чувари тог наслеђа и дужни смо да им га предамо у целини. Шта значи „дужни”? Наравно, нисмо дужни у правном, већ у моралном смислу. Али морални закони у питањима културе су изнад правних норми. Право се, наравно, у крајњој линији темељи на моралу, али право може и да заостаје за моралом, моралне норме су знатно више, финије и одговорније. Право може само у општим цртама уобличити оно што од нас захтева морал и у огромној већини случајева није у стању да уобличи моралне захтеве. Ако се једног несрећног дана сама од себе сруши Преображенска црква у Кижима, ко ће за то бити правно одговоран? Према постојећој пракси „ослабљене законитости” у питањима очувања културних споменика, највероватније нико. Ако би сви закони ипак били примењени, онда – Одељење за културу петрозаводског обласног извршног комитета, Министарство културе РСФСР и Министарство културе СССР, можда још понеко. Али штета ће бити нанета свих људима, свима не само у нашој земљи, него у целом свету. Кизи припадају читавом човечанству. Они су део светске културе.

Кизи а не, рецимо, Партеон или Криви торањ у Пизи сам одабрао, наравно, зато што се Кизи могу посматрати као наше национално, народно руско дело. Али свако народно дело или дело народа мора се посматрати као појава и вредност културе читавог човечанства. И то се односи не само на споменике архитектуре него и на било коју појаву у уметности, науци, техници, чак било ког обичаја (мање или више вредног), језика итд. Једном створена, откривена, изумљена, уочена, израчуната итд. појава културе постаје или стварна или барем потенцијална културна вредност читавог човечанства.

У култури ништа не може бити затворено у ћелију и ништа није изишло из ћелије – из земље вечно ограђене Великим кинеским зидом (надам се да се Кинези неће увредити; они су подигли свој зид да би се одбранили од најезде а не зато да би затворили своју културу у границе своје земље).

Култура се ствара заједничким снагама. Сваки народ има право да се поноси својим споменицима, својим изумима, својим фолклором, својом музиком или књижевношћу. Штавише, ако би национални понос изостао, то би био знак некаквог озбиљног националног поремећаја. Народ мора бити поносан и на велики и на мали допринос култури човечанства. Јер, сваки културни допринос сваког народа даје нешто самосвојно, непоновљиво, а самим тим и посебно вредно.

Али од чега настаје то непоновљиво? Оно се не појављује из вакуума. Ниједна народна култура (култура народа) није настала ни из чега. Материјал за нову културу представљају старе, па чак и суседне културе – староседелачке или новоусвојене и прилагођене вештине и уметности, јер музика, фолклор, књижевност, наука скоро да не знају за границе.

Погледајмо мапу Европе. Колико народа је у прошлости боравило у равницама Русије и Украјине? И сваки народ је оставио нешто своје.* То нешто се затим стапало са културом Источних Словена и уз помоћ географског и језичког јединства тог источнословенског народа разносило све даље, стапајући се у јединствену и велику културу, захватајући и оне територије на које Источни Словени сами по себи нису стигли. Култура иде испред народа. Њу разносе трговци, занатлије, они који се једноставно селе, али она може ширити све даље путем позајмице и утицаја без људи који су творци те културе, појединих знања, поступака, обичаја итд.

** Лихачов овде делимично греши. У разним историјографским записима наведено је мноштво имена тобож разних народа који су настањивали данашњу Русију и Украјину, а заправо се скоро увек више назива односи на један те исти народ, и то најчешће – словенски. Један од најупечатљивијих примера је назив Келти/Гали/Галати/Сколоти/Сакалати – што је, и званично, име једног те истог народа. И то име има наизглед врло непријатно тумачење – долази од словенске речи клати/колоти/колотъ (последње две речи, украјинска и росијска, значе „убадати“). Али то само значи да су древни Словени („Келти“, „Галати“...) били вешти у употреби оружја а самим тим и творци оружја и оруђа у бакарном, бронзаном и гвозденом добу. И како би историјска наука могла објаснити присуство ових „Гала“ широм Европе, па и у свим слов. земљама (један град „Галич“ у старој Србији, један у данашњој Западној Украјини, један северно од Москве...), ако Гали нису били управо Словени?*

Изразити пример самобитности културе је Сицилија; самобитности коју је саздало мноштво народа који су је населили. Феничани, Грци, Римљани, Нормани, Сарацени, Шпанци итд. – сви ти народи оставили су овде трагове својих високих култура, трагове који су се стопили у једну целину*. Неки народи су овамо донели чак и разне периоде своје културе: Грци су, на пример, донели и антику и Византију. Да би се осетило јединство три миленијума, треба боравити у Сиракузи, у Палерму; треба видети цркве у местима Монреале и Чефало.

* Првоспоменути „Феничани”, на руском „феникийци”, на енгл. „phoenician” су и фонетски и етимолошки исто што и „Винчанци” и „Венецијанци”, тј. – Словени.

Култура се не развија путем преласка на нове, „истурене” границе, већ путем акумулације. Ми за неки народ кажемо да је оставио трагове своје културе, утицао на друге народе итд. Али култура се, сама по себи, не креће већ расте. Она сакупља у себи вредности и напредује не путем премештања, већ путем прикупљања вредности. Свака културна појава мења човека, надограђује га, и човек, обогаћен, постаје способан да ствара још веће културне вредности. Узмимо романе Достојевског. Зар они нису ништа променили у нама? Зар нису утицали на светску културу? То, наравно, не значи да су одједном сви писци постали ништа мањи или чак већи од Достојевског. Ми умногоме не можемо да надмашимо чак ни античку књижевност! Прошириле су се само границе могућности у књижевности. А лоших писаца ће бити увек.

Ми данас у залихама наше културе имамо све веће и веће могућности, потенције за стваралаштво. Мислим да се прогрес у култури не састоји толико у остваривању тих могућности, колико у самој њиховој појави захваљујући задивљујућем, поражавајућем богатству људске културе. Ми се често дивимо и одушевљавамо богатством природе, али зашто не можемо стати у истом таквом усхићењу пред богатством онога што је створио човек? Обнављати у памћењу, чувати у памћењу све оно што је учинио човек током више миленијума свог постојања – већ и само то једно представља феномен људске културе и његову наду.

Лепота ће спасити човечанство. Сложеност и испреплетеност питања о одговорности за културу истовремено представља и кочницу у њеној спознаји, и врата за различите начине спознаје свог јединства од стране човечанства.

И заиста, када би се општа одговорност за поједине споменике културе, за културу у целини сводила на јасне правне норме, тада би заштита културе од нестанка, злоупотребе, недовољног вредновања итд. у истој мери уједињавала земље и поједине људе – и разједињавала их, изазивала спорења па можда чак и судске процесе. И управо зато што одговорност за културу представља пре свега морални проблем – уза све оне нејасноће које се могу јавити у области морала – морал сам по себи може само да уједињава. Наравно да се и у моралној области могу јавити питања да ли је неко дело вредно или не (тако се неко дело може оптужити за порнографију или милитаризам, за идеологију која је страна одређеном друштву итд.), али у целини јединство одговорности може само повећати ту одговорност и тек у изузетним случајевима бити штетна по неки историјски споменик. То се дешавало приликом смене религија у неком друштву када је споменике старе религије уништавала нова. Али у наше време чак и у религијској области човечанство је достигло одређени ниво толеранције на коме о таквом уништавању више не може бити говора*. Неопходно је постићи још и естетску толеранцију, која ће

помоћи уметницима једног правца да живе и раде са уметницима другог правца. Спознаја разноликости лепоте олакшаће човечанству спознају свог јединства. Наука већ успешно обједињује човечанство. Лепота може ујединити човечанство у не мањој мери.

** Лихачов једноставно није доживео оно што је прогласио немогућим – систематско уништавање споменика културе, укључујући религијске, од стране ИСИС-а.*

Дакле, ако култура припада читавом човечанству, ако има заједничке изворе, ако је била непрестано повезана без обзира на све удаљености земаља и континената, онда се и циљ који стоји пред културом састоји у томе да служи уједињавању. За уједињавање ствараоца и примаоца културе служи културно дело. Али уједињују се и сви примаоци дела међусобно, будући „заражени” истом мишљу и расположењем. Уметничка дела боље него било шта друго доприносе узајамном разумевању народа. Треба само спознати и проширити мисао да у појавама културе нема власника. Постоје само правни власници који морално одговарају за њих као њихови чувари.

Једна светска организација, чији би задатак био очување споменика културе и омогућавање њихове приступачности (у најразличитијим облицима), служила би миру и узајамном разумевању*.

** Таква организација је, наравно, УНЕСКО, основана још 1946, дакле несумњиво пре него што је Д. Лихачов написао ове речи, али је он ипак био у праву пишући их као да таква организација не постоји: њену немоћ видели смо управо на примеру деловања ИСИС-а.*

О СПОМЕНИЦИМА КУЛТУРЕ

Ми погрешно замишљамо „споменик културе”. То није само неко здање (дворац, црква, мајур итд.), већ најчешће читав рејон, улица, архитектурни и природни крајолик. Здање се увек подиже у некаквом окружењу, и то окружење је веома важно.

Невски проспект у Лењинграду представља споменик културе читавом својом дужином – од Московске железничке станице до Адмиралитета.

У тим целинама не сме се мењати ни оно најмање и најскромније здање. Могуће је и то да у рејону нема ниједног посебног здања, а да рејон у целини ипак представља споменик архитектуре.

Данас читав свет зна за Андрејевску падину у Кијеву*. Она почиње од поражавајуће лепе Растрелијеве цркве Св. Андреја и спушта се ка Подољу, све време, читавом својом дужином, пружајући предиван поглед на околину – на Дњепар, на Подоље – и показујући властиту скромну али угодну лепоту. Тај спој скромне лепоте и величанственог окружења представља изузетну особеност Андрејевске падине. Ја не

знам за друго такво место у читавом свету. Сама чињеница да на свету постоји Андрејевска падина мене, Лењинграђанина, испуњава срећом и радошћу.

**Реч је о улици „Андреевский спуск”, укр. „Андріївський узвіз”; наравно, тврдњу да читав свет зна за њу можемо еуфемистички назвати симпатичним претеривањем.*

Треба сачувати као драгоценост и саму падину са њеном калдрмом и скромним, симпатичним кућама, и све оне призоре који се са ње указују. Она би се могла само мало „побољшати” тако што би се направила мала одморишта на којима би човек могао застати и разгледати околину.

Али уобичајило се да неталентовани архитекти „профитирају” од старе лепоте. Тако им је најлакше да се прославе. И зато, уместо да стварају лепоту на новом месту, они руше стара здања и умећу нешто своје у рам старе лепе слике. То можемо видети свуда.

По мом најдубљем убеђењу, архитекта у чијој се надлежности налази нешто старо, мора бити млад. Младост више чува традиције, цени сећање и боље чува стара здања, старе рејоне.

И никаквих скривених од очију јавности одлука, никаквих тврдњи да архитекте поседују посебна професионална знања, непојмљива обичним градским житељима! Све су то само изговори за уништавање наших историјских градова.

Време нарастајуће демократије и гласности захтева од нас да свако такво питање буде широко размотрено.

Млади ће одлучити а Кијевљани ће погледати и проверити.

Никаких хотела – то је најобичнији и најраширенији непријатељ старине, непријатељ лепоте...

Кијев за Кијевљане. Андрејевска падина може имати само скромна одморишта, мали кафе – и ништа друго.

Кућа Михаила Булгакова представља центар Андрејевске падине.

„ПУШКИНОВ ПАРК”

У Москви, у оквиру Булеварског прстена, постоји у буквалном смислу Пушкинов рејон који није одређен административним границама, већ духовним садржајем. И полако се рађа идеја „Пушкиновог парка” који би се састојао од садашњих булевара, скверова, арбатских и кропоткинских улицица, која нас води ка другом зеленом масиву у центру престонице – парку „Горки.”

Шта је то „Пушкинов парк”? То је, пре свега, будућност коју смо дужни да изградимо како бисмо имали својеврсно Михајловско у Москви.*

** У селу Михајловском Псковске губерније још су родитељи Александра Пушкина проводили свако лето; касније ће он често тамо боравити и написати многа своја дела, тако да постоји чак и „Михајловски период” Пушкиновог стваралаштва у коме је написао, нпр., Бориса Годунова.*

Већ сам не једном писао о ритмовима и оптерећењима наше епохе – епохе научно-техничке револуције. То је закономерна и позитивна појава у животу човечанства, али само уз један обавезан услов. Уз услов плодносних емоционалних и интелектуалних оптерећења. За савременог човека је, као никад раније, важно да се периодично – не од прилике до прилике! – пресели у природу, у тишину, и посвети узвишеним размишљањима. То није никаква утопијска жеља, то је објективна нужност, услов уз који ћемо успети да створимо морално здравље и активно, психички стабилно друштво будућности.

Људи су одувек жудели за вртом, едемом, местом на које могу побећи од животне таштине. Данас је такав врт постао неоходан и треба га смело уводити у средишње делове савремених градова, посебно савремених суперградова.

Такав парк, који ће обавезно имати своје пешачке маршруте (парк мора бити место за шетњу а не за седење на клупама) моћи ће да извуче људе из њихових станова како би заменили духовно бесадржајно „опуштање” уз телевизор за зелени мир, шетњу, размишљање.

За стварање „Пушкиновог парка” практично је потребно сасвим мало. Не треба ни рушити стамбене квартове, ни мењати правце улица, ни вршити сложене грађевинске радове.

Стварање таквог парка ја видим кроз остварење следећих принципа.

Први: брижљиви радови професионалних баштована на претварању Тверског, Суворовљевог и Гогољевог булевара у романтичне паркове („романтични парк” није израз из белетристике него стручни термин).

Други: стварање непрекидне „зелене” пешачке стазе од споменика Пушкину до Пушкиновог музеја у Кропоткиновој улици.

Трећи: улице Арбата морају постати „зона зеленила и тишине” „Пушкиновог парка”. Након рушења старих и безвредних здања овде је остало много ледина. На њима треба посадити дрвеће и жбуње које ће представљати део великог парка. Арбатске улице апсолутно морају бити само за пешаке.

И најзад, четврти принцип организације „Пушкиновог парка” састоји се у томе да сви културни делатници, а пре свега сарадници Државног музеја А. С. Пушкина, морају узети учешће у стварању парка, претворивши сва спомен-места (јер овде има места која нису везана само за Пушкина – ту је и Гогољев дом, и дом Аксакових, и Херцена, и Блока) у органске, незаобилазне саставне делове те огромне зоне духовног мира.

Ништа од овог што сам изложио није ново. Својевремено су већ постојали такви паркови у којима су „духовни ослонци” биле античке статуе, фонтане, вештачке пећине или руине. Само што наше друштво

слободних људи и слободног духа има друге симболе, друге светиње.

И зато сам сигуран да ће „Пушкиновог парка” бити. Потребно је само да ова идеја сазри у душама људи...

Будућност већ живи у делима и плановима садашњости. Стиже нам велики јубилеј – двеста година од дана рођења Александра Сергејевича Пушкина. Нека наш поклон омиљеном песнику, као и себи самима, нашој деци и унуцима, буде „Пушкинов парк” у престоници!*

** Из руске Брокхауз-Ефронове енциклопедије: „Пушкин (Александар Сергејевич) – највећи руски песник, рођ. 26. маја 1799. г., у четвртак, на дан Вазнесења Господњег, у Москви, у Немачкој ул.”. Према томе, своју идеју о „Пушкиновом парку” Лихачов је изнео неколико година пре 1999, године у којој је умро. „Пушкинов парк” имају Петербург, Кијев и др. градови, али идеја о овако великом и сложеном Пушкиновом парку у Москви још није реализована.*

ДИВОВИ-НОСАЧИ

Савремене зграде обично зовемо „кутије”. То је погрешно – то су кофери; досадан старински модел, све оне су у принципу исте. Поред њих стоје велики кранови како би их се могло подизати и премештати – премештати, намештати, постављати, растављати, тати-љати. Њихови носачи су архитекте. Архитекта може било коју зграду преместити у било који град. Треба их само „причврстити за тле”; мислим да се то тако каже на језику тих дивова-носача. На перону извириш из прозора вагона и викнеш:

- Еј, носач, вози мој кофер у кофер вашег града.

- У који?

- Ма у било који, сви су они исти. (Кофери улазе у њих као лутке-матрјошке једна у другу.)

Или у самом центру Москве подигну огроман орман који би требало да буде библиотека. И он тако стоји на улици, као да му се власници селе. Само што се тај орман полако распада – улица није место за намештај.

- А шта вам је ово? Тржни центар?

- Не, то је Курска железничка станица.

- Она иста где су из воза сишли Лав Толстој, Тургенев, Буњин?

Читава руска књижевност?

- Не; она је срушена.

- А зашто ова нова изгледа тако досадна?

- Па знате шта, савремени писци више не долазе у Москву возом; „писци стижу у Москву авионима, и то углавном из иностранства”.

АРХИТЕКТУРА ЈЕ ЗАНЕМЕЛА

Савремена архитектура је занемела, нема свој језик. Железничка станица може изгледати као тржни центар, тржни центар као циркус, дворца као један од погона Фордове фабрике аутомобила итд.

А ево шта је у XVIII веку писао М. Е. Головин: „Избор архитектурног стила зависи од намере са којом се здање подиже. Тоскански стил је за градске капије, Арсенале и др. Дорски стил је најпогоднији за храмове и цркве. Јонски стил је посвећен мирољубивости и правосуђу и користи се приликом подизања судских зграда, зграда које служе за забаву, унутар одаја и ван здања. Коринтски стил служи за украшавање палата и уопште тамо где су лепота и величанственост претпостављени солидности и једноставности. И најзад, римски стил краси здања којима се изражава богатство”.

А шта тек рећи о познатом систему боја, дрвећа, скулптура, павиљона, планирања вртова! У том погледу потпуно смо неписмени. Мој покушај да укажем на постојање и те стране у књизи *Поезија вртова* остао је непримећен међу рестаураторима вртова и паркова.

ЧОВЕК УСРЕД ГРАЂЕВИНА

Најтеже за једног архитекту је да пројектује трг. У свету нема баш тако много добрих тргова. Које ја знам? Наравно, Дворски трг у Лењинграду. Наравно, трг на Капитолу са изванредном статуом Марка Аурелија на коњу. Наравно, трг Навона са фонтанама, такође у Риму, па трг Светог Марка у Венецији. Али најупечатљивији трг који ја познајем је Саборни трг у московском Кремљу. Он је задивљујућ. Сва здања на њему као да стоје свако за себе и слободно, а човек ипак осећа да је у затвореном простору. Тај простор је затворен, а истовремено и отворен, пре свега према реци Москви.

Према реци Москви је преко трга усмерен спокојни и свечани поглед Успенске саборне цркве – главног господара овог трга, иако не представља највећу и највишу грађевину.

Сва здања на овом тргу грађена су у разна времена, па ипак, архитекте су поседовале оно најважније – осећај за складну целину. И још једну важну особину су поседовале архитекте – способност разумевања како ће се човек осећати усред здања. И то осећање је на Саборном тргу московског Кремља управо задивљујуће. Човек се на том тргу не осећа умањен, него узвишен и окружен историјом. Све грађевине су окренуте према њему. Ниједна се није окренула од човека, ниједна га не занемарује. Свечаност овог трга није надмена. Руска историја, за коју је везан овај трг, не истискује човека, већ га укључује у себе, чини сваког ко ступи на овај трг учесником историје. Човек чак као да постаје виши растом.

РУСКИ ЈЕЗИК

Највећа вредност сваког народа је његов језик. Језик на коме пише, говори, мисли. На коме мисли. То треба схватити у потпуности и у сваком смислу. Јер то значи да читав свесни живот човека пролази кроз језик. Емоције, осећања само боје оно што мислимо, или усмеравају мисао на неки начин, али све наше мисли се формулишу кроз језик.

Најбољи начин да се упозна неки човек, његов умни развој, његов морални лик, његов карактер, јесте да се пажљиво слуша к а к о он говори.

Посматрајући како се човек држи, његов корак, његово понашање, ми према свему томе судимо по човеку – понекад погрешно – док је начин како се човек изражава много поузданији показатељ његових људских особина, његове културе.

Дакле, постоји језик народа као показатељ његове културе* и језик појединог човека као показатељ његових личних особина, особина човека који употребљава језик народа.

**Управо особине словенског језика уопште узев и појединих слов. језика показују нам његову много већу сложеност и савршенство од, нпр., латинског и грчког језика који немају инфинитив, имају мање времена и далеко сиромашнију лексiku од било ког појединог слов. језика (о чему нам Лихачов не говори), тако да постаје сасвим веродостојна афористичка тврдња руског историчара из прве пол. XIX века, Јурија Венелина: „Словенски језик је стабло, грчки, латински и остали језици су гране”. Сетимо се само да енгл. реч за књигу гласи „бук” – реч која на рус. значи „буква”, док је „буква” – слово (а „буквар” – словарь). Од буковог дрвета древни Руси су правили танке плочице на којима су урезивали текстове, а те плочице су, просвердавши по две рупе на ивици, увезивали и тако добијали књиге. Ове књиге су и пренели у својој сеоби на тле будуће Енглеске, о чему су писали историчар по вокацији Милош Црњански, живећи четврт века у Енглеској, и школовани историчар др проф. Реља Новаковић. Са књигама, древни Руси су донели на тле Енглеске, наравно, и свој језик, тако да у бројним енгл. речима врло лако можемо препознати слов. порекло: chastity (честити) – честитост, чистоћа; east (ист) – исток; nest (нест) – гнездо итд., итд.*

У овој мојој забелешци неће бити речи о руском језику уопште узев, већ о томе како се тим језиком служе поједини људи.

О руском језику као језику народа писано је много. То је један од најсавршенијих светских језика, језик који се развијао преко хиљаду година и који је у XIX веку изнедрио најбољу светску књижевност и поезију. Тургењев је рекао о руском језику: „...немогуће је веровати да такав језик није био дат великом народу!”

А дешава се и то да човек не говори, већ просто „вергла” речи. Било коју појаву такав неће описати својим, нормалним речима, већ жаргонским изразима.

Руски језик се од самог почетка нашао у повољном положају – од часа рађања у окриљу заједничког источнословенског језика, језика Старе Русије.*

**Тј. Кијевске Русије. Али Лихачов, уопштавајући, унеколико греши. У време о коме он говори, око 1000. године наше ере, већ је постојало 15-ак источнословенских племена од којих ће настати кијевско-руски тј. будући украјински, москво-руски тј. русијски и белоруски народ (о чему Лихачов, ниже, говори), али су та племена већ говорила у некој, макар малој, мери различитим језицима. Језик на коме је монах Кијевско-печерске лавре Нестор око 1100. године писао „Руски летопис” овде није поуздан показатељ, јер ми немамо сачуван оригинал овог историјског документа, већ само касније преписе (о томе могуће в. Историја старог времена и друга дела староруске књижевности, Дерета, Београд, 2009, у преводу овог преводиоца).*

1. Староруска народност, из које ће се у будућности издвојити Руси, Украјинци и Белоруси, насељавала је огромна пространства са различитим природним условима, различитим културним наслеђем и различитим степенима друштвеног развоја. А пошто су везе чак и у то древно време биле веома тесне, већ услед саме те различитости животних услова и језик је био веома богат, пре свега лексиком.

2. Већ је тај, староруски језик (језик Старе Русије) умео да црпи из ризнице других језика – пре свега књижевног староболгарског, затим грчког (посредством староболгарског и у непосредним везама), скандинавских, туркијских, финско-угарских, западнословенских и др. Он не само што се обогатио лексички и граматички, већ је постао гибак и пријемчив као такав.

3. Руски књижевни језик се развио спајањем староболгарског са народним говорним, пословним, правним, „књижевним” језиком фолклора (а језик фолклора није обичан говорни језик, у њему је настало мноштво синонима са нијансама значења и емоционалне изражајности).

4. У језику су се испојиле „унутрашње снаге” народа, његова склоност ка емоционалности, разноврсност карактера и типова односа према свету. Ако је тачно да се у језику народа испољава његов национални карактер (а то је несумњиво тачно), онда је национални карактер руског народа изванредно унутрашње разностран, богат, противречан. И све то се морало одразити у језику.

5. Већ из претходног је јасно да се језик не развија сâм, већ да поседује и своје памћење. Развоју језика доприноси постојање хиљадугодишње књижевности, писмености. А овде имамо такво мноштво жанрова, типова књижевног језика, разноврсност књижевност искуства! Летописи (који по свом карактеру нипошто нису истог типа): *Реч о Игоровом походу*, *Молитва Данила Заточника*, проповеди Кирила Туровског, *Кијевско-Печерски патерик*, са његовом лепотом „једноставности и маште”, а затим – дела Ивана Грозног, разна дела о Смутном времену, први фолклорни записи и... Симеон Полоцки, а на супротном крају од Симеона – протопоп Авакум. У XVIII веку – Ломоносов, Державин, Фонвизин, па Крилов, Карамзин, Жуковски и... Пушкин. Нећу набрајати све писце XIX и почетка XX века, скренућу пажњу само на такве виртуозе језика као што су били Лесков и Буњин. И сви они су међусобно врло различити. Као да пишу на разним језицима. Али језик највише развија поезија. Зато је тако значајна проза коју су писали песници.

Како би то био важан задатак – саставити речнике језика руских писаца од најдревнијих времена!

О НАЦИОНАЛНОМ ЈЕЗИКУ

Послао ми је писмо неко ко на том писму није оставио свој потпис и адресу. Плашим се да је његово мишљење прилично раширено и зато, макар и не одговарам на непотписана писма, на ово ћу одговорити јавно.

Смисао писма се своди на следеће: ваљало би укинути све нације, све националне разлике у култури, и писати и говорити само на руском, па би тада, као, и руски језик престао бити руски, и постао би „совјетски”. Сви проблеми ће бити решени, и једна-једина култура на сјајном руском језику развијаће се убрзаним темпом. Писмо се завршава тврдњом: „Па ионако ствари иду ка томе!”

Не, ствари не смеју ићи ка томе. Томе се треба супротставити. Ниједан језик не сме бити заборављен. Бројност и разноврсност језика у Совјетском Савезу представља огромно богатство, богатство које је неопходно за развој књижевности, културе, науке, свега што је у вези са људском речју.

Својеврсност и разноврсност језика је огромно богатство. Љубав према свом националном језику представља важан покретач књижевног стваралаштва. Безнационални језик (у који ће се неизбежно претворити и руски језик, само ако не буде имао пријатељске суседе у другим језицима) исто је што и употреба фломастера у сликарству. На њему би се говорило сувог грла, језик би у устима био крут, изгубио би гипкост.

Можда ћете упитати: зашто? Па зато што је језику потребна његова историја, потребно је барем мало разумети историју речи и израза, знати идиоматске изразе, знати изреке и пословице. Мора постојати нека позадина за фолклор и дијалекте, позадина књижевности и поезије. Језик, отргнут од историје народа, биће као песак у устима, непригодан чак ни за стварање нове научне и техничке терминологије, јер је и за њу неопходна сликовитост, традиција...

Језик не може да не буде националан. Наравно, треба да постоји један језик за међунационално општење. У средњем веку то је био латински, за источне и јужне Словене – црквенословенски, за народе Блиског и Средњег Истока – арапски и персијски.

Али ствар није само у обичној комуникацији. Потребан је један језик за научну, техничку, специјалну терминологију. Руски језик сасвим одговара тој улози. Али његово учење не сме довести до запостављања властитог језика код разних неруских нација и народности*.

* „Неруске нације” и нису толико запоставиле свој језик колико управо руске: у Белорусији данас још само један ТВ канал емитује програм на белоруском и целокупна штампа је на „великоруском”; готово иста ситуација донедавно је била у Украјини...

Нечија двојезичност никад није сметала националном језику. Пушкин је био двојезичан. У Лицеју су га звали „Пушкин-Француз”. Сигуран сам да је изванредан осећај за руски језик, за прецизност тог језика, код Пушкина била у нераскидивој вези са његовом двојезичношћу. Он је видео свет речи „у боји”.

Али чињеница је да поједини национални језици страдају у нашем школском образовању. Мислим да би требало више ангажовати породицу у учењу националног језика. Од великог значаја би био разговор педагога са родитељима, обучавање родитеља језичкој писмености.

Наставници руског језика, пак, морали би знати и онај језик којим говоре њихови ученици, и поредити их, подстицати упознавање свог језика, подстицати љубав према учењу свих језика, а посебно свог.

УМЕТНОСТ ПАМЋЕЊА И ПАМЋЕЊЕ УМЕТНОСТИ

Русија, као велико дрво, има велики систем корења и велику лиснату крошњу која додирује крошње другог дрвећа. Ми не знамо о себи нека најједноставније ствари. И не мислимо о тим једноставним стварима.

Једна од најважнијих основа на којима се темељи култура је памћење. У стварању културе учествују многа поколења људи.

Култура човечанства није гениј који све рађа из себе. Генији се рађају на одређеном културном тлу.

Култура се предаје из поколења у поколење, нагомилава се*. Притом памћење нипошто није механичко. То је најважнији креативни процес: управо процес и управо креативни. Памти се оно што је потребно, и памти се постепено, понекад веома тешко, путем превладавања грешака и упркос понекад трагичним губицима великих вредности.

** Учени грађанин Србије рекао би: акумулира се, и не слутећи да је „акумулација” једна од више хиљада словенских (или управо српских) речи од којих је настао латински језик: акумулати-о – нагомилати; а-кумул-ација, корен ове речи: кмл – гмл (гомила). Исти је случај и са ниже употребљеном речју „креативни”: крѣв, староруски кравити (крѣт) – кројити, тј. обликовати, стварати (укр. кравець - кројач). Исти је случај са речима „активно”, „култура” итд., итд.*

Историја културе је историја људског памћења, историја развоја памћења, њеног продубљивања и усавршавања.

Памћење има једно задивљујуће својство. У памћењу појединог човека и у памћењу људског друштва задржава се претежно оно што је потребно, што је добро – активније него оно што је зло. Уз помоћ памћења нагомилава се људско искуство, образују се традиције које олакшавају живот, као и радне и свакодневне навике, породични

обичаји, друштвене установе, развија се естетски ниво виђења и стваралаштва, ствара се знање.

Памћење је активно. Оно не оставља човека равнодушним и беспосленим. Оно влада умом и срцем човека. Памћење се супротставља разграђујућој сили времена и нагомилава оно што се зове култура.

Памћење, понављам, представља превладавање времена, превладавање смрти. У томе је њен највећи морални значај. Човек без памћења је пре свега незахвалан, неодговоран и несавестан човек, а самим тим и човек који није способан за некористољубива дела.

Добар показатељ културе је однос према споменицима. Сетите се Пушкинових стихова:

*Два осећања нама су блиска,
У њима срца храну ишту:
Љубав према родном огњишту,
Љубав према гробовима предака.
Животворна то је светиња!
Земља би без њих била пустиња...*

Пушкинова поезија је мудра. Свака реч у њој има смисао. Зашто је љубав према „гробовима предака” – „животворна”? Па зато што је она вредносна, креативно активна, зато што је она један од саставних делова културе који се нагомилавају.

Култура личности образује се као резултат делатног памћења једног човека, култура породице – као резултат породичног памћења, а култура народа – народног памћења. Али ми смо одавно ушли у епоху када је за општу културу појединца, друштва и народа потребно делатно, креативно памћење читавог човечанства. И као што култура породице не уништава већ усавршава културу личности, тако и култура читавог човечанства усавршава, уздиже, обогаћује културу сваког појединог народа.

О ВАСПИТАВАЊУ ПАТРИОТИЗМА

Ја волим Стару Русију.

По чему се разликује моја љубав од неких словенофилских идеализација Старе Русије? Словенофили јој не виде никакве мане. Они су усхићени лепотом староруског живота, који је заиста у неким погледима био леп, али је зато у другим био врло ружан.

Стара Русија је имала врло много таквих страна којима се нема шта дивити. Али ја ипак веома волим ту епоху, јер у њој видим борбу, страдање народа, веома интензивне покушаје разних друштвених група да исправе друштвене недостатке; личности које су то покушавале могу се наћи и међу војницима, и међу сељацима, и међу писцима. У Старој Русији је била веома развијена публицистика – публицистика понекад скопчана са врло великим опасностима по

њене ауторе. Привлачи ме управо та страна староруског живота: борба за бољи живот, борба за побољшања, борба, понекад, само за војну организацију, савршенију и бољу, која би могла одбранити народ од сталних упада непријатеља.

Веома волим старообредништво – не због самих старообредничких идеја, већ због оне тешке, упорне борбе коју су водили старообредници, посебно у прво време, када је старообредништво било сељачки покрет везан за покрет Степана Разина. Соловјецки устанак је подигнут после уништења Разиновог покрета од стране преживелих разиноваца, па и обичних монаха, који су на Северу имали веома јаке сељачке корене. Била је то не само религијска него и социјална борба.

Патриотизам је креативно начело, начело које може надахнути читав људски живот – одабир професије, круг интересовања – патриотизам може у човеку све условити и све осветлити.

Патриотизам је тема, ако се може тако рећи, живота човека и његовог стваралаштва.

ПАТРИОТИЗАМ ПРОТИВ НАЦИОНАЛИЗМА

Постоје потпуно погрешне представе о томе како, наглашавајући националне особености, покушавајући да одредимо национални карактер, ми доприносимо разједињењу народа и подстичемо шовинистичке инстинкте.

Велики руски историчар С. М. Соловјов је на почетку седме књиге своје *Историје Русије од најдревнијих времена** писао: „Непријатно хваљење властите националности... не може привући Русе...”. И то је потпуно тачно. Руси никад нису заиста „патили” од самохвалења. Баш напротив, Руси су врло често, а посебно у XIX и почетком XX века били склони самопонижавању – преувеличавали су заосталост властите културе.

**С. М. Соловьев, „История России с древнейших времен”. Сергеј Соловјов није преводио на српски, али зато јесте његов син, познати руски философ и писац Владимир Соловојов (могуће в. Исток и Запад, 2014, Ислам, јудаизам и хришћанство, 2014. и Из историје филозофије, 2015, све у издању ИКЗС у преводу овог преводиоца).*

Руси нису баш увек, али су углавном живели у миру са суседним народима. То можемо рећи чак и за најдревније векове постојања Русије. Мирно суседство руских и карелских села на северу током последњих хиљаду година је врло речита чињеница. Суседство Руса са народом Мера, Веса, Ижора итд. никад није било пошкропљено крвљу. У Кијеву се налазио Чудин двор – дом некаквог важног представника Чудâ (будућих Естонаца). У Новгороду је била Чудинцова улица. У том граду је недавно откривен и најдревнији споменик финског језика – финска „брезова” повеља, која је лежала поред повеља писаних на

руском. Иако је било много ратова са степским народима, неки од њих нипошто нису имали национални већ феудални карактер, и руски кнежеви су се женили девојкама из важнијих половицких родова. Није, дакле, било расне нетрпељивости. Читава историја руске културе показује њен претежно отворени карактер, пријемчивост и готово потпуно одсуство националне гордости. О томе је писао и Достојевски у чланку *Два табора теоретичара*: „Али уски национализам није у руском духу. Наш народ немилосрдно излаже пред другима своје недостатке и спреман је да пред целим светом говори о својим рацранама, да немилосрдно бичује сам себе; понекад је чак и неправедан према себи – све у име велике љубави према правди, истини...”. Са каквом се силовитошћу та способност самоосуђивања, самобичевања испољила, на пример, код Гогоља, Шчедрина и читаве те „негативне” књижевности, која је много виталнија него „позитивна” књижевност из „времена очаковских и поковања Крима!”*

**Очаков је била турска тврђава близу ушћа Дњепра у Црно море, коју су више пута заједничким снагама освајали запорошки и донски козаци и руска царска војска.*

И зар та свест човека о својој болести не води већ ка оздрављењу, зар не представља способност опоравка од болести?... Снага самоосуђивања је пре свега снага: она указује на то да друштво још има снаге. У осуди зла неизоставно се крије љубав према добру; негодовање због друштвених болести, мана, претпоставља велику жељу за оздрављењем.

Националне особености представљају веродостојну чињеницу. Не постоје никакве јединствене особености својствене само једном народу, само једној нацији, само једној земљи. Увек је реч о некаквом збиру и кристално непоновљивој грађи одређених националних и општенационалних црта. Порицати постојање националног карактера, националне индивидуалности, значило би приказивати овај свет као врло досадно и сиво место...

Управо индивидуалне особености повезују један народ са другим, буде у нама љубав према народу коме сами не припадамо, али са којим нас је спојила судбина. Према томе, откривање националних особености карактера, њихово познавање, размишљање о историјским околностима које су допринеле њиховом стварању, помажу нам да схватимо друге народе. Размишљање о тим националним особеностима је од великог друштвеног значаја. Оно је веома важно.

Свесна љубав према свом народу неспојива је са мржњом према другим. Волећи свој народ, своју породицу, само ћеш лакше заволети друге народе и друге породице и људе. У сваком човеку постоји општа настројеност на мржњу или на љубав, на издвајање себе од других или на признање туђег – не сваког и свачег туђег, наравно, већ најбољег од тог туђег – неодвојива од способности да се то најбоље запази. И зато мржња према другим народима (шовинизам) пре или касније прелази и на део свог народа – у крајњој линији на оне који су против национализма. А ако код човека преовладава општа

настројеност ка прихватању туђих култура, она га неизбежно доводи до јасне спознаје вредности властите. Зато је у својим највишим, спознатим испољавањима националност увек мирољубива, активно мирољубива, а не тек равнодушна према другим националностима.

Национализам је испољавање слабости нације, а не њене снаге. Национализмом се могу заразити пре свега слаби народи, који покушавају да се очувају уз помоћ националистичких осећања и идеологија. Али велики народ, народ са својом великом културом, са својим националним традицијама, има обавезу да буде добар, посебно ако је са њим споојена судбина неког малог народа. Велики народ мора помагати малом да очува себе, свој језик, своју културу.

Велика бројност није обавезан услов за народ да буде јак, нити малобројност да буде слаб. Ствар није у броју људи који припадају датом народу, већ у чврстини његових националних традиција.

Прави патриотизам састоји се у томе да се, обогаћујући друге, и сам духовно обогаћујеш. Национализам, пак, ограђујући се високим зидом од других култура, упропаштава своју властиту, исушује је. Култура мора бити отворена.

Без обзира на све лекције у XX веку, ми још нисмо научили да разликујемо патриотизам и национализам. Зло ставља на себе маску добра.

Патриотизам је најплеменитије од свих осећања. То чак и није осећање – то је најважнија страна и личне, и друштвене културе духа, када човек и читав народ као да се уздижу над самим собом, постављају себи надличне циљеве.

Национализам, пак, највећа је од свих несрећа људског рода. Као и свако друго зло, оно се крије, живи у тами и само се претвара да је производ љубави према својој земљи. А заправо, производ је злобе, мржње према другим народима и према оном делу свог властитог народа којем нису својствени националистички ставови.

Национализам изазива несигурност у самог себе као што је и сам изазван тим осећањем.

...Руска историја у прошлости историја је бескрајних испита које је народ положио задржавајући достојанство и доброту.

Волећемо и даље свој народ, свој град, своју природу, своје село, своју породицу.

Ако је у некој породици све добро, онда таква породица привлачи друге – оне је посећују, учествују у породичним празницима. Срећне породице живе друштвено, гостопримљиво, срдечно, живе заједно. То су јаке, чврсте породице.

Тако је и у животу народâ. Народи код којих патриотизам није заменила тежња ка територијалном „богаћењу”, грамзивост и човекомрзилаштво национализма живе у слози и миру са свим другим народима.

НАЦИОНАЛНИ ИДЕАЛ И НАЦИОНАЛНА СТВАРНОСТ

А шта је са концепцијом правога Руса код Достојевског, са његовом, руском, необузданошћу, батргањем из једне крајности у другу, са његовом „интелектуалном хистеријом”, са бескомпромисношћу која тако тешко пада и њему и другима?

На ово ћу одговорити противпитањем: а како се уопште појавило мишљење да је баш то концепција правога Руса код Достојевског? Тако што на тај начин суде о Русу поједина лица у његовим делима? Али зар се према изрицајима појединих лица може судити о ставовима аутора? Тако ћемо само поновити грешку многих философа који су писали о погледу на свет Достојевског и поистовећивали речи његових јунака са његовим властитим погледима.

Руси попут Миће Карамазова постојали су, наравно, и у руској стварности, али идеал правога Руса за Достојевског је био Пушкин. Он је то јасно и рекао у свом чувеном говору посвећеном Пушкину. За Достојевског је Рус пре свега био „свеевропљанин” – човек коме је блиска целокупна европска култура. Према томе, Рус је за Достојевског – човек високе интелигенције, високих моралних потреба, пријемчив за све европске културе, за целокупну историју Европе, што значи да уопште није био толико унутрашње противречан нити загонетан.

Ако је за Достојевског идеални Рус био гениј, и то такав један гениј као што је Пушкин, то је и сасвим разумљиво: највредније у сваком народу налази се у његовим првим редовима.

Још много тога се може рећи, много тога треба открити и осмислити. Јер тешко да је био само један идеал, један за све. За једне, оне који су мање размишљали о судбини и особеностима великог народа, типичан образац свега руског био је вешти трговац Никитин, за друге – Стењка Разин (не стварни Стењка Разин, већ Разин из чувене песме Д. Н. Садовњикова „Иза острва на средину реке”), за треће – Радишчевљев младић из поглавља „Софија” његовог *Путовања из Петербурга у Москву* итд. А ја кажем да не треба сметнути с ума ни руску природу: то су сељаци Венецијанова, руски пејзажи Мартинова, и Васиљева, и Левитана, и Нестерова, бакица из *Урвине*, гневни а ипак добри Авакум, симпатични и паметни Иванушка-будала, а негде у другом плану Нестеровљевих слика – танка стабла белих бреза. Сви су заједно и све је заједно – природа и народ.

Мислим да треба правити разлику између националног идеала и националног карактера. Идеал се не поклапа увек са стварношћу, тачније, никад се не поклапа са стварношћу. Али национални идеал је ипак веома важан. Народ који је створио високи национални идеал ствара и геније који се приближавају том идеалу. А култура се мора мерити по њеним највишим достигнућима, јер се само врхови планина уздижу над столетима, стварају планински гробен културе.

А ипак, шта ћемо са браћом Карамазов? Пушкин је сâм, а њих су тројица, стоје пред нама у збијеном реду. Идеал мора бити један, а Карамазови су карактери. Јесу ли то типични Руси? Заправо, јесу. То су „законита” браћа, али они имају и четвртог брата, „незаконитог” – Смерђакова.

Код „законитих” Карамазових помешане су разне црте – и добре, и лоше. А Смерђаков нема добре црте. Он има само једну црту – ђаволску. Он се стапа са ђаволом. У Ивановим кошмарима он и ђаво мењају места. А ђаво за сваког народа није оно што му је карактеристично или типично, већ управо оно од чега народ бежи, што не признаје. Смерђаков није тип, већ антипод правог Руса.

Карамазова у Русији има много, али ипак нису они ти који одређују курс брода. Морнари су важни, али за капетана једрењака још је важније кормило и она звезда на коју се оријентише идеал.

Било је код руског народа и много тога лошег, и то лоше је било велико јер је и народ велик, али за то лоше није увек био крив сам народ, већ Смерђакови који су попримали лик државних делатника – час Аракчејева, час Победоносцева, час неких других... Није случајно што је толико много Руса одлазило на север – у шуме, на југ – у козаке, на исток – у далеки Сибир. Тражили су себи срећно Беловодско царство, тражили су земљу без жандарма и квартовских наздзорника, без генерала који су их слали да отимају туђе земље од истих таквих сељака као што су били и они сами. Али увек је било у армији и Тушина, Коновничина и Платона Каратајева: било је то онда кад су ратови били одбрамбени или кад је требало ослобађати „браћу” – Бугаре и Србе.

„Браћа” – ту реч је смислио народ, и добро ју је смислио.*

**У ориг. „братушки” – „мања браћа”. Реч је о „великоруском” синдрому „великог брата”, будући да су Русијани у неком тренутку све око себе проглашавали за „мању браћу.”*

Према томе, у руском народу је било мање националног егоизма него националне ширине и отворености.

Али шта се ту може; сваки предмет по сунчаном дану баца сенку, и свакој доброј особини народа супротстављена је једна лоша.

НЕОБИЧАН СЛУЧАЈ

Од 29. јуна до 2. јула 1982. године у Новгороду се одржавао конгрес Друштва за очување споменика историје и културе.

Био је тамо и Валентин Григорјевич Распутин, коме сам помало показивао Новгород, и ево шта сам му испричао, не рачунајући на могућност коришћења те приче за писање било каквог књижевног дела. Стварност је у мојој причи била „белетристичнија” него што је то допустиво за белетристичко дело.

У цркви Рождества на Гробљу са величанственим и слабо проученим фрескама, приликом рестаурације, у врху олтарске апсиде откривена је огромна граната. Крајеви гранате могли су се видети и споља, и унутра. Позвани су деминери. Они су рекли: „Једино што можемо, то је да изазовемо експлозију на лицу места. Иначе се не може осигурати безбедност.” Рестауратори су негодовали: „Али тако

ће страдати фреске!” Као и увек у таквим приликама, у близини су се налазила два дечака. Они су чули да ће експлозија бити изазвана сутра ујутру. И када су ујутру стигли деминери, гранате није било. Дечаци су преко ноћи изгурали гранату напоље. Граната је пала на меку гробљанску земљу и, на срећу, уопште није експлодирала.

У ЧЕМУ ЈЕ СМИСАО ЖИВОТА?

„У чему је смисао живота?” – било је питање које сам добио на папирићу, наступајући у Дворцу омладине на Петроградској страни, на вечери коју је организовала лењинградска телевизија.

Питање је било најтеже могуће, глобално. Можда најважније и најмучније од свих питања о којима су вековима размишљали најбољи умови човечанства. Може ли се одговорити на њега у неколико речи, импровизујући? Није ли боље прећутати или извући се неком шалом?

Не. Мислим да свако од нас у сваком тренутку свог живота мора бити спреман да, по мери својим могућности, одговори на ово питање. Ја, данас, одговарам на њега овако: природа је стварала човека милионима година – дајте да поштујемо њен рад! Проживимо живот достојанствено, подржавајући све креативно и супротстављајући се свему деструктивном што постоји на свету! Разуме се, може се дати и потпунији одговор, али и ово је боље него ништа.

(...)

САВЕСТ И ЧАСТ

Не волим дефиниције и углавном нисам спреман да их изричем. Али могу да укажем на неке разлике између савести и части.

Између савести и части постоји једна суштинска разлика. Савест увек долази из дубине душе и савешћу се човек у некој мери чисти. Савест „гризе”. Нема лажне савести, она само може бити пригушена или преувеличана (што је врло ретко).

Али зато има лажних представа о савести, и те лажне представе наносе огромну штету друштву. Имам на уму оно што се обично зове „част униформе”. Код нас су већ ишчезле такве појаве несвојствене нашем друштву као што је појам „племићка част”, али „част униформе” и даље представља тешко бреме. Као да је човек умро, као да је остала само униформа са које је скинуто ордење. И унутар које више не куца савесно срце. „Част униформе” приморава руководиоце да се залажу за лажне или погрешне пројекте, да настоје на продужавању очигледно промашене градње, да се боре са друштвима која покушавају да сачувају споменике културе („оно што ми градимо је важније”, итд.). Примера такве одбране „части униформе” може се навести много, почев од Академије наука СССР која настоји на очигледно неуспешним и крајњем опасним пројектима (на пример, делимичног

окретања тока северних река, изградње објеката који загађују Бајкал итд.).

Права част је увек у складу са савешћу.

Лажна част је фатаморгана у пустињи, у моралној пустињи људске (тачније, чиновничке) душе.

УПОЗНАЈ САМОГ СЕБЕ!

Може ли се пожелети бити паметан и постати паметан! Може! Треба само схватити шта је то памет. Барем до одређене мере, наравно. Јер, не може се у потпуности схватити шта је то памет.

Почећу од најједноставнијег примера. Често кажемо: „паметан пас“, „паметна мачка“, чак и „паметна крава“. Али ако исту ту „памет“ преместите у човека, тај човек ће бити више него идиот, биће некакво „полубиће“.

Исто тако можемо за неког да кажемо да је „паметан“ металостругар, возач аутобуса, лаборант, ложач и не знам кога већ да наведем од људи са „средњом стручном спремом“. Али ако насумице узмете неког од њих и ставите га у министарску фотељу, у већини случајева испоставиће се да је новопечени министар глуп, тупав, „ограничен“. Наравно, може се десити и супротно, али то ће ипак бити велики изузетак.

Из тога следи да је памет у тесној вези са положајем на коме се човек налази. А из тога, даље следи: ако хоћете да будете паметни, немојте тежити ка положају на коме ћете испасти глупи.

„Упознај самог себе“ и поступај у складу са тим!

И друго запажање, не мање важно. Памет се огледа пре свега у понашању. Паметан човек је онај ко се понаша исправно у властитој породици, са пријатељима, на послу итд. Ум, то је тактичност, умеће да се одвоји безначајно од важног, да се у некој мери предвиди будућност...

Може се бити паметан научник, и може се бити талентован научник. То су два различита типа научника.

Паметан научник препознаје се по понашању у науци, по томе да зна праву вредност својих открића, своје методике, свог положаја у науци. (Шта је то понашање у науци, на ту тему би се могла написати читава књига.)

Талентован научник ствара занимљиве хипотезе, прави важна открића (уосталом, за један део тих открића моће се испоставити да су погрешна).

Са талентом се човек рађа. Али памет је нешто што се може стећи.

БУДИТЕ КОЛУМБО!

Ако читање неке књиге није довело до тога да се у вама роди нека нова и самостална мисао, значи да сте је узалуд читали (ово не важи за приручнике, али они се увек читају наменски).

Будите Колумбо! Откривајте добре књиге у мору безвредних.

Књиге су, по Карлу Поперу, „трећа реалност”. Прва је она објективно постојећа, друга – субјективна.*

** Овоме се може додати: све ове реалности су у међусобној зависности, саоднос, свака од њих утиче на остале две.*

Читајте књиге, и читајте их и по други и трећи пут. И ако при поновном читању откријете у књизи нешто ново, значи да је то корисна књига.

КЊИГА СЕ НИЧИМ НЕ МОЖЕ ЗАМЕНИТИ

Без обзира на сва нова открића, на нове начине чувања и преношења информације, не треба журити са растанком од књиге. Књига ће остати. Она ће увек бити потребна човеку. Књига није нешто што се само чита. Над књигом се мисли. Дружење са њом је врло интимно. Нису потребни никакви посредници. Понекад они само сметају. Човек је одувек желео да остане насамо са књигом као са најповерљивијим, најближим саговорником. И у томе је велика предност књиге.

Узалуд настојање неких сувише горљивих присталица „прогреса” да се растану од књиге. Никаква филмска трака, никаква електроника неће заменити књигу. Нова средства масовне информације мирно ће коегзистирати са њом.

Када је умро Дмитриј Лихачов, неко је написао у једним новинама: Умрла је Савест Русије. И заиста, ова књига не само што позива на савестан живот, него и једноставним речима објашњава свима, не само житељима Русије, шта човеку даје култура, шта се крије иза појмова патриотизам и национализам, износи на видело многе и позитивне и негативне стране руске свакодневице, културе, историје...

Дмитриј Сергејевич Лихачов (1906-1999), историчар књижевности, публициста, аутор више значајних радова, члан АН СССР (од 1970) и РАН (1991), почасни члан Матице српске (од 1991) и инострани члан САНУ (од 1971). У младости био у Соловјецком логору, али је касније ипак стекао високо образовање, изградио научну каријеру и велики углед у друштву. Његове књиге су награђиване најзначајнијим совјетским наградама и превођене на бројне језике укључујући српски. У преводу овог преводиоца објављено је његово дело *Човек у књижевности старе Русије*.

Превео с руског Андриј ЛАВРИК

Ђорђе КАДИЈЕВИЋ

СЛИКА РАСПЕТОГ КОСОВА¹

(Осврт на сликарство Звонка Павличића²)

За сликара Звонка Павличића могло би се рећи да је пореклом са најнесрећнијег места на Христовој земљи, ако се тако још може назвати Косово које се опет, по други пут у својој историји, претвара у Алахов вилајет. Говорити о Павличићу, а не поменути косовску трагедију, чини се немогуће. Ту се поставља питање, може ли у кругу Дантеовог пакла опстати уметник као човек и стваралац? Да ли смо ми, изван тог круга, свесни величине Павличићевог искушења?

Звонко Павличић

¹Текст је сачињен од предговора под називом *Истинитије од реалног света* и извода из ширег излагања са отварања самосталне изложбе слика *Вртлози* приређене у Галерији Центра за културу Градац у Рашки. Слике су настале у периоду од 1999 – 2000. године, као одговор на бурне догађаје на Косову и Метохији. У току две деценије изложба је у разноликом и употпуњеном издању промовисана у Косовској Митровици, Врњачкој Бањи, Лозници, Краљеву, Зајечару, Неготину, Ћуприји, Параћину, Деспотовцу, Јагодини, Крушевцу, Александровцу, Нишу, Алексинцу, Лесковцу, Прокупљу, Димитровграду, Књажевцу, Пироту и Суботици.

²Звонко Павличић, (Пећ, 1960). Завршио је Школу примењених уметности (Унутрашња архитектура) у Пећи, Филозофски факултет (Историја уметности са археологијом) у Скопљу и АЛУ (сликарство) у Приштини где је и магистрирао. До сада је излагао на 39 самосталних и преко 400 групних изложби у земљи и иностранству. За свој уметнички рад у подручју сликарства и цртежа добитник је 20 стручних и друштвених награда и признања, као и већи број повеља и диплома за развој ликовне уметности и културе. Члан је УЛУКиМ-а, УЛУС-а и УЛУЦГ-а. Ради као редовни професор на Факултету техничких наука (депарман за архитектуру) Универзитета у Приштини – Косовској Митровици.

Када је Гернику снашла њена трагедија, Пикасо није био у Каталонији.

Да се затекао на месту догађања, ко зна да ли би начинио чувену слику истог имена. Уметник није репортер који извештава о догађању стварности са лица места. То би требало да знају они - ако у нас има таквих - који се питају, зашто Павличић ћути о ономе што изгледа да би најпре требало да буде речено. Где је права слика распетог Косова? Ко ће је начинити?... Али, нек се зна: има садржаја који су одвећ дубоко у души уметника да би он напречац могао, хтео и желео да их вади и показује.

Звонко Павличић, заиста, није сликар оног што се збива сада и овде. То се, извесно, не би видело тако јасно да се није збила ужасна драма његовог завичаја. Тек у тмурном светлу тог кошмара, Павличићеве слике откриле су пред нама свој прави изглед. Показало се да оне нису друго до пројекције интуитивне слутње предстојећег хаоса који ће, попут провале огњеног плјуска, захватити исконски простор земље Србије. Отуд у њега оловно сиво небо, отуд црвена земља, отуд хоризонти боје пепела. Отуд у вртлогу ускомешаних облика кривудасти трагови животних путева о којима он сам говори давне 1979. године.

Да ли је већ тада Павличић знао да на земљи у којој је рођен, нема, и никад није било правих стаза? Ја вам не нудим спасење, то би било лажан, немогућ покушај, не нудим ни бекство, оно би вас још пре уништило... Ово су, како се данас види, пророчанске Павличићеве речи, казане 1982. године. Шта боље од њих тумачи његове сликарске визије, у којима Милица Новковић препознаје атмосферу Страшног суда? За узнемиреног, распетог човека данашњице, апокалипса је најважније питање. То су речи списатељице Камена за под главу којима се, у евоцирању духа Павличићевог сликарства, нема шта додати.

И за Новковићеву, Павличићев стваралачки пут је нејасан и затамњен. А какав би могао бити за човека његове судбине? За њега се уметничка и људска истина преплићу у двострукој свести, о којој 1999. последње године минулог века снужено говори др Милош Ђорђевић, намерно стављајући акценат на негативну енергију сплина и јада човека у страху, без наде.

Шта су друго Павличићеве слике до призори у којима се демонска прошлост намеће садашњости и навире у будућност? Не чини ли се, ипак, да из вртлога облика, боја и светлости на Павличићевим платнима избија горка жеља за казивањем оне истине, истинитије од реалног света у чијој буци се ослушкује призивак наде

* * *

...Павличић је довољно суптилан стваралац да употреби друго средство изражавања и да се исказује кроз симболе. Један симбол који је јако препознатљив јесте хришћанска црква. Други симбол, који је исто тако видљив и истакнуто препознатљив – то је суморно небо, то су агресивни облаци, та тмина која се надноси над

пољуљане фасаде тих архитектонских објеката који симболишу нашу генезу, нашу историјску прошлост и наше само биће.

Но, не бих даље коментарисао реперкусије једног таквог симболичног читања Павличићевих слика. Да се не отмемо сувише уметности, да не забасамо у неку врсту мазохистичког тематизовања садашњости и стварности. Стварност је таква каква јесте и уметност мало може да утиче на њену промену, али може да сведочи о њој и, Павличић је један од оних уметника који ће остати задуго и заувек, у ствари, један од таквих сведока.

Ја ћу радије наставити да говорим о њему са аспекта уметничке рецепције његових радова да бих вам приближио његово дело покушавајући да тумачим његов језик, његов начин изражавања, његову специфичност – оно по чему је оригиналан и што би било битно препознати у вашем сопственом искуству у доживљају који будете сами имали док пажљиво гледате његове слике. Ако вам кажем да је он сликар који се може квалификовати као представник поетске фантастике, а да има језик који је у суштини експресионистички, нисам пуно рекао...

Али треба да знате једну ствар, да слике какве видите, које је Павличић овде изложио, не настају према неким скицама и према неком унапред, сасвим јасно издиференцираном плану. У њима има много импровизације. Павличић је човек стваралачке екстазе. Све слике имају извешан екстатични егзалтирани момент који је битан. Значи он има идеју, али нема глобални план слике и вођен идејом слике он улази у креативни поступак, с тим што ни сам не зна како ће слика на крају да испадне, како ће она изгледати када буде дефинитивно завршена. То је процес који је у извесном смислу, како бих рекао, хазардан.

Може се десити да интуиција омане, може се човек изгубити ако се сувише препушта инстинкту кад се бави уметношћу. Но, код даровитих људи, кад су људи са језгровитим стваралачким потенцијалом то се обично не догађа, и не догађа се код Павличића. Он је кадар заиста да сублимира свој импровизаторски и стваралачки потенцијал и да слика тако као да је реплика једне јасне визије коју је у почетку рада имао пред собом. У истину, није тако. Поступак поред извесног процента ризика који носи са собом има велику предност. Знате, ако ви слику претходно бог зна како простудирате, па онда направите скице итд, онда ће слика на крају, када послушно испуните оно што сте замислили и што сте сами себи дали у задатак можда деловати хладно, али ако ви имате смелости и сигурности, какву има Павличић, да импровизирате и да од себе тражите максимум, значи да тражите пориве креативности у току самог стваралачког процеса, онда ће слика добити један изузетан експозиван и експанзиван израз и то је оно што нарочито плени код Павличића.

Видите какав је његов потез. То је потез који привидно не тежи некој *перфекцији*. Он не иде за пеглањем форме, не улази у детаљ. Потез има тзв. гестичку експресију. Он пушта да ви видите како се кретала рука кад је повукао тај потез, а то је баш узбудљиво, то је много узбудљивије него нека фактографска тачност који он, кад

би хтео, наравно, могао врло коректно да изведе. Али то није његова намера. То је особина даровитих сликара...

...Имао је снаге да импровизира, имао је снаге да ствара оно што није замислио, што ће се десити у току самог процеса рада. То је велика врлина, велика врста квалитета коју имају Павличићеве слике и тако треба да их разумете и тако их треба читати, јер онда ћете разумети тог сликара, онда ћете схватити да он у ствари не робује никаквом шаблону, клишеу, него да вас, ако вас је узбудио, узбуђује само тиме што вас доводи у ситуацију да ви партиципирате са њим. Ви сте увучени у његову игру, у његов покушај да изађе из себе и да се потпуно поистовети са, не само темом своје слике, него са његовом структуром, са њеном суштином.

...Он је изразити колориста. То је за сликара најважније. Ако хоћете да дате дефиницију сликарства, онда је најтачнија она коју је дао велики француски сликар Пол Сезан. Рекао је, сликарство је стваралачка употреба боја, на применама неког тематског клишеа, не академског знања, не неких идеја, него основног изражајног средства сваког сликара, а то је боја. Боја има два својства, што се врло лако може видети на Павличићевим сликама. Обратите пажњу, она има оно што се зове хроматски интензитет, и светлосну дубину. Са та два елемента стварају се све градације које видите, не само на Павличићевим сликама, него и на сликама сваког доброг сликара. Тек онда је то сасвим аутентично и убедљиво као што је убедљиво у Павличићевим сликама.

Да није ове тужне прилике, да није ове тужне судбине која је наша, да није ове несреће, како бих рекао, врсте балканског проклетства која нас је стигла, па нас никако не пушта. И то не само наш нараштај, него силне нараштаје пре нас, али вероватно и оне после нас. Можда би и Павличићево сликарство изгледало другачије, можда би читава наша култура имала другачији изглед, али ми морамо остати у својој судбини и морамо све своје инстинкте, све своје потенцијале, целу своју, како бих рекао, креативну енергију ускладити са пропозицијама те судбине. Ми се копрцамо, ми се боримо и ово је један начин отпора, ово што ради Павличић. То је смелост да се тој судбини погледа у лице. Нама није лако са њом, али ако имамо снаге да и ми њу погледамо у очи, неће ни њој бити лако.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ИСТОРИЈСКИ РОМАН КАО ПРОШИРЕНА ПРИЧА

(Анђелко Анушић: *С Хомером у олуји*, Завод за уџбенике и наставна средства Источно Ново Сарајево, 2018)

Модерни свет је сложено, разбијено, огромно пространство изложено противречностима. Тој сложености пре свега одговара један тоталитет – роман. Лукачева теорија тоталитета добија своје исходиште у романескној форми. Анушић свом обимном делу прилази као грађевини глобалних проблематизација, односно као творевини радикалног и исцрпног. Потпуност претходних значењских исходишта романа претвара се у низ ситуација и епизода које остварују фрагментарну „потпуност”, довољност модерне творевине. Тематско-значењски опсег допуњен је естетско-синтаксичким узлетима, метафоричко-симболичком димензијом. Историјско-фактографска димензија претвара се код Анушића у систем са многоструким комбинацијама и „узлетима” које превазилазе раван једноличности и преображавају се у сложеност. Елементи епизоде епског приповедања надилазе своје оквире и постају делови шире замишљеног уметничког склопа. Делови историјско-фактографског дотичу се митско-симболичког где материјал губи статус фиксираног и прераста у низ асоцијација. Овај романеско остварени свет носи ниво познатог и наслутивих тематско-обликовних кругова. Анушић твори једну нову раван актуелизовања архетипских елемената који кроз „стару форму” попримају нова значења. Форма се асоцијативно отвара ка новим спознајама и значењима. Неко ново светло модерног апокрифа уз ефекте симболике, алегорије, технике нових палимпсеста чини нове хоризонте, преобликује неки давно виђени ишчезли свет Срба граничара:

„За мене Средња Европа, бивша Аустроугарска, представља тужну историју. У том географском простору не видим ништа позитивно ни лепо, само сукобе и мржњу. Многи под тим појмом виде мултиетничку толерантност, али оно што сам ја доживео, говори о другој негативној страни. Схватио сам да мултиконфесионални простори носе у себи проблеме...”, изјавио немачком листу „Цајт” и

„ФР” писац Александар Тишма што је мом зету пренио његов цимер Н.Ж.”¹

У роману *С Хомером у олуји* приметни су готово литерарно „ризични захвати”. Циклична нарација је оно што избија у први план и намера да се међутехникама оствари опус који обједињује традиционалне и модерне вредности особене поетике. Аутентичност лексике и синтаксичког плана, ритмичност израза, асоцијативност, скоковитост приповедања, мелодијска фраза, преплитање стилских обележја, целине с карактером лајтомтива сталне су константе у предочавању судбине Срба граничара. Анушић је у свом историјском ходочашћу стално у потрази за сопственим и особеним могућностима приповедања, бирајући „паралелизам и удруживање значења” насупротив „класичном”. Мотив „човека без отаџбине”, насталог после усташког геноцидног пира, бива полазиште да се открију теме, спољашње инфраструктуре које прерастају свој оквир и бивају преточене у унутрашња и најсуптилнија значења. Значењско-симболични кругови, сплетени око страшног геноцидног удеса, чине врх новог значења и улазе у књижевно-уметничку форму истичући значење вишега реда. Између конкретизације историјских чињеница и обликовања универзалних аспеката Анушић налази математичку и логичку правилност. Неопходно је нагласити да овај историјски роман, сага и поема о ишчезлом свету Срба граничара на капијама зле Европе, поседује димензију унутрашњих веза метафизичког набоја, односно вишедимензионалност литерарног ходочашћа:

„А како протумачити, чиме објаснити, упад хрватских усташа у Јасеновац и још једно усмрћивање крвнички уморених цивилних жртава прије пола вијека, руком и ножем очева, стричева и дједова ових упадника? Нема поредбе, нема начина да се то објасни, нема нигдје у анималном свијету (и свијету нечастивих сила, хајде да се на трен уживимо у статус метафизичког херменеутичара!) сличног примјера, осим да претпоставимо да је, условно речено, посриједи ријеч о вампирима неке нове генерације који се враћају (и) по кости, премда је то тешко замислити. Јер и вампир – ако се сложимо да такво нешто постоји – тражи нову жртву...”²

Анушић је својим епским остварењем досегао феномен целовитог литерарног јер је свој текст прожео артифицијелно-значењским, односно дао му димензију властитог уметничког кода. Роман *С Хомером у олуји* представља глобални српски ефекат, метафизички квалитет који се јасно и недвосмислено одређује према најважнијим, круцијалним питањима југословенства, пошасту комунизма и према нашим највећим и доказаним крволоцима Хрватима. Формама историјске хронике и прустовске линије, Анушић је историји и њеним токовима дао и симболичне ефекте, иреално-зачудне косеквенце, развој самосталних прозних слика, смишљених партија, гротескно и карикатурално. Анушић, наратор, уме да буде не

¹ Анђелко Анушић, *С Хомером у олуји*, Завод за уџбенике, Источно Сарајево 2018, стр. 417

² Исто, стр. 391

само хроничар, узвишени дух у чијем казивању и изношењу чињеница примећујемо присуство вишег реда и метода, већ његов исказ стреми и тој димензији митско-симболичког, опсесивног, поетског, есејистичког. Хијерархија значења у овој прози сагласна је творачким принципима и разноликим смеровима пишчевог интересовања. Писац попут паука, прави мрежу кроз чији склоп је видљива веома сложена нарација и облици обухватног пројекта:

„Десница: Човјек је грудва болног мяса, трунак потресне свијести заробљен у тој грудви мяса, како је написао један критичар. Колико знам, болничко вријеме у Прољећима о Теби, Твојим Прољећима, је најгуснутија, најсемантичкија, фузиона темпорална тачка, не само у нашој књижевности. Та тачка је микросекунда оне искре која је породила наше земаљско трајање. Данашњи човјек је болестан на смрт; зидови болнице су зидови његовог физичког свијета у коме он лежи као у постели, а да тога и није свјестан. И ти зидови се сужавају, скучују, стјешњују. Данашњи човјек је Ничеово дијете. Родило се- ваља га љуљати, како се каже. И- подноси, што је подвиг над подвизима, пошто ни самога себе не подноси.”³

У роману *С Хомером у олуји* писац постиже дочаравање стварности динамичким низом. Анушићев „идеал” заправо је објављивање „стварности” која је стварнија од себе. Зато он инсистира на „документарности говора”. Говор коришћен као документ евоцира ситуацију, околности у којима је функционалан. Анушићева документарност је сведочанство о говору и памћењу једног језика који полако ишчезава без јасне територије, без простора где је настао, а који нам је насилно отет.

Пишчева монтажа је заправо наративна техника у којој је приметан диктат идеја, нека врста сецирања материје. Романескно ткиво преобликује једнозначни материјал у садржину вишезначног дела. Овај историјски роман властитом формом преиспитује оквире романа. Он је у ствари „проширена прича”, игралитерарног означавања која превазилази себе, проширена прича са вишеструко размахнутим током. „Отежала” садржина са низовима прича, ситуација које носе доминирајуће елементе митопеотизоване стварности је оно што избија у први план. Анушић снагом романескне конструкције покрива најопштију одредницу звану проза:

„Стопио сам се са лектиром, или сродно с наратором. Са киме? Ко сам ја, у ствари? Читалац који записује потресне догађаје који се непрестано множе, јер напуштају странице књиге и шире се у стварности. Писац, можда? Или сам свједок који неувијено прича, који је испричао што је видио. Казујем, заправо, то исто, овога трена што се дешава.”⁴

Овај историјски роман носи у себи множину форме, безброј поступака и њиховог претапања, преплитања и различитог мешања. У овом делу о нашем српском национу и његовом удесу на границама зле, католичке Европе, приметна је исповедна, помало лирична

³С Хомером у олуји, стр. 425

⁴С Хомером у олуји, стр. 561

проза, дневничка наратива, фабуле које се поклапају са равнима појединачних, засебних прича, историјски документи и факта, фељтонистички записи, дијалози драмских ситуација, реторички заокружене расправе и медитације.

Повремена дезинтеграција фабуле видљива је у сегментима нефабулативног текста који се бави великим питањима епохе, историјским контекстима, симболично-метафоричким планом који улази у просторе приче повремено је дезинтегришући, дајући неке преображавајуће поступке, уравнотежује се однос ситуационог и доживљајног плана фабуле. Прозни концепт Анушић раствара изнутра уводећи симболику, метафизику, игру представа и идеја. Целина се расипа, али никада не губи коначни смисао и заокружену целину. Ово је историјски роман са безброј рукаваца, али идеја српско-хрватских односа, ужас идеологије зване комунизам и југословенство је ипак, у коначници, основна идеја водиља. Историјско-политичка основа овог дела допуњена је и продубљена повремено формом есеја, путописа, интригом, мемоарским сегментом, лирском секвенцом. Анушић сједињује искуство приповедача, романсијера, песника који наративном грађњом истражује и домишља, често прекорачује границе имажинарне „реконструкције” и постаје нешто посебно и особено. Понекад дескриптивно-лирски слој се ослобађа стега конвенционалне наративе и користи средства корелације прозно-поетских садржаја. Измена и замена оптика даје роману многоструку функционалност. Искуства „класичне” форме историјског романа нападнута су литерарно „ризичним захватом” где заправо почиње авантура која обједињује традиционалне и експерименталне захвате: „Добро питање садржи у себи и одговор, каже Крлежа, зар не? Али, он није комплетан. Хрватски пук има неспецифичне мане које само њему припадају. Отуда су оне неупоредиве и несравњиве, јер су у своме чистом кемијском саставу. Пријетворност. Лукавост. Превртљивост. Ломивјерност. Слугерањство, и с тим у вези кукавичлук типичан за балканску служинчад – и ето ти репертоара за казалиште! У нас Хрвата увијек некакав театар, неко је, отприлике, тако некако рекао или записао.”⁵

Српски историјски роман у великој је мери заобишао болну и поразну тему сулуде српске авантуре зване стварање Југославије. Југославија је најфаталнија и најсулудија идеја која је дотакла наш национални корпус и његову политичку елиту недораслу историјском тренутку. У савременој српској историографији и књижевности ова тема је скрајнута, готово прећутана (мало и надахнуто о њој је говорио Добрица Ћосић у роману Време смрти кроз лик Живојина Мишића). Србија је жртвовала своју војничку победу у Првом светском рату и пренебрегла фаталне људске жртве и материјално разарање зарад загрљаја са највећим српским крвоцима, доказаним и потврђеним, Словенцима и Хрватима, како би их из пораженог превела у победнички табор. Уместо да те кољаче из Мачве и Рађевине препусти италијанској и германској окупацији и тихом

⁵С Хомером у олуји, стр. 229

нестанку (што се успешно догодило у Корушкој, деловима Италије), Србија је у свој састав унела клицу мржње, семе раздора које је чекало свој тренутак. Уместо јаке и омеђене националне државе малоумни монарх и космополитски Београд увели су нас у смртоносни загрљај чији је резултат био континуирани геноцид, Јасеновац и дугогодишња владавина усташког зликовца и србождера Јосипа Броза и његове злочиначке црвене, антисрпске клике. Све ово је Анушић студиозно и документовано предочио у свом роману разобличујући заблуде и дугогодишње ћутање, али и метафизички продирући у наш менталитет често недорастао изазовима тренутка:

„Већина твога пука је у свакодневним, па и крупним животним ситуацијама, дјетиње наивна. Незрела. Недорасла. Лаковјерна. Лаконагодљива. Попустљива. Брзо и неопрезно склапа познанства и преклапа их често у слијепа пријатељства. Скаче непромишљено у ватру да спаси другог- док је рођеног спреман да одлучно гурне у огањ, под лед, па се послје каје или се не каје. Отуда код нас велике грађевинске задужбине, манастири и цркве покајнице. Спреман је тај пук, из често чудне, мутне, па и непотребне солидарности да разумије и уважи разлоге тога другог, стајући без остатка на његову страну и кад овај очевидно није у праву, а занемарујући притом реалност и јасне аргументе својих најумнијих глава. Зато сваки ваш и онај најжешћи непријатељ и смртни душманин лако с вама изађе на крај, и за зеленим столом редовно вас матира.”⁶

Јако је битно напоменути да овај историјски роман разобличава једну погубну и српском народу страну и далеку идеологију звану комунизам. Та паклена завера појела нам је пола века и данас прети својом погубношћу. Југословенство и комунизам, као сида и ебола, настављају да прете и разарају наше национално биће. Највећи страдалници ове ужасне и сабласне идеологије, која је увезена међу Русе и Србе са Запада, а њени творци су англосаксонски монструми, католици, Јевреји, па ипак смо ми и данас обележени у свету с том пошашћу с којом немамо никакве везе. Анушић је у свом прозном раду маестрално разобличио идеологију комунизма и њен фатални учинак по наш народ. Недвосмислене су чињенице да су управо Хрвати чинили језгро овог монструозног покрета чије погубно и деструктивно деловање осећамо и данас. Дух и дело фараона и зликовца Броза и његових следбеника преузео је Запад и он је његов верни и упорни настављач када је у питању Балкан и српско национално питање:

„Браћо и другови партизани! Ви заведени и преварени, за кога ви лијете своју крв? Шта чувате? Куће које немате! Попалише их браћа Хрвати. Мајке и дјецу не, јер их поклаше усташе и домобрани. Имовину не, јер их уништише и опљачкаше. Зашто се онда борите? За слободну и велику Хрватску. Да сачувате хрватски народ од одговорности за злочине учињене над Србима. Борите се да помогнете брисати заувјек име српско у Лици, Кордуну и Банији. Да ли ћеш то дозволити, смјели борче, да се преко партизанског покрета сруши оно што се није могло ни преко усташког? Не смијеш заборавити,

⁶С Хомером у олужи, стр. 227

Србине, да је партизански и усташки покрет, хрватски ослободилачки покрет!”⁷

Процес поетизације и субјективизације епских виђења историје у Анушићевом роману *С Хомером* у олуји превасходно се огледа у језику. Језик епике заснован је на узвишеном и свечаном тону стандардног књижевног језика, а приповедање догађајног је заправо „препричавање” летописа. Међутим, Анушић уводи више хроничара и гласова, пригушује узвишени глас епике и узбуђеним говором индивидуалне егзистенције и гласовима романескних јунака открива говор индивидуалне свести. Језик у душевним стањима јунака и њиховим егзистенцијалним ситуацијама твори поетику експресивности. Језиком својих јунака Анушић диже унутрашњи глас до неслућених висина, открива субјективне ситуације и феномене унутрашњег. Његова експресионистичка поетика одсликава многоструку повезаност човека и природног, историјског, социјалног...:

„Драги мој, ми тек сад откривамо, послје педесет, заправо послје стотину и кусур година, један стари, а заборављени, изгубљени, затурени, биолошки масакриран, отписани народ! А живи овдје најмање седам-осам вијекова. Римски историчари спомињу и много старији датум, с огорчењем каже мој зет и наставља: „Очигледно је једно: ја дописујем књигу *Код Хиперборејаца!*” Каква почаст! Каква повластица! Каква историјска мисија једног новинарчића!”⁸

⁷С Хомером у олуји, стр. 383-384

⁸С Хомером у олуји, стр. 308

Љубиша ЂИДИЋ

У ТЕЛЕСНОСТИ ДУХОВНИ ДОДИР

(Мирослав Тодоровић: *Лепет крила*, Исток, Књажевац, 2018)

Онај који се сретне у хаику творевини „Лепет крила“ са малинаром из Трешњевице код Ариља, иначе осведоченог српског песника живућег у Нишу, с Мирославом Тодоровићем, сретће се уз стихове и са ликовним представама које их прате. У цртежу, графичи, фотографији. Дозлабога чедно, дозлабога наивно, до невиности! А толико природно. Унутрашњи интеграл који ће спајати мисао и емоцију у тексту добиће тако, тако рећи, трећу димензију. Поред оне, којом ћемо после Гутенбергових знакова, с којима се још нисмо рашчинили, ући и у ову нововремену виртуелну димензију с којом се заправо још нисмо потпуно опчинили. Мада она титра у међућелијском простору песме као плазма која носи унутрашње кохезионе законе.

Тај Мирослав, тај Тодоровић, у све више најављиваним флуидима (не само у *Шуму и лахору*), кроз пуна плућа виноу се *лепетом крила* из своје ларве од оног света, да објасни овај свет. У малим мисаоним јајашцима. Тропрстим стиховима. У српској хаику форми. Уосталом Срби се крсте са три прста. Али разрешење тог знака тражи оног читаоца који може да одгонетне тај флуид. Ту свету материју. Иначе ће нас у својим хаику загонетањима преводити жедне преко воде у неку другост коју треба да разрешимо.

Да ли је могуће да смо све те форме, те језгровите мисаоне законитости, ту титраву линију живота (макар *плаву* како је их је крај српских крајпуташа налазио Бранко В. Радичевић) налазили и проналазили у „земљи трешњиних цветова“?

Ових дана сам посетио једно дивно српско место недалеко од Краљева, село Цвети где се налази гроб јунака Првог српског устанка Јове Курсуле са много крајпуташких споменика достојних сваког хаику слога исклесаног у камену:

*Аз лежим ја
а ти гди си
ако у љубови ниси*

Мирослав Тодоровић је парирао:

*Чије то лице
на камену видиш?
Мотри те!*

Кад почнем да читам *Шум и лахор* или *Сванућа*, те раније његове збирке, осећам се као онај који је се у тамном вилајету кајао шта јесте узео, односно шта није.

Магновење у којем обитава душа и тело песник не може објашњавати ту где он јесте, већ тамо где није. А он углавном није тамо где јесте!

*Ударен мотицом
камен у земљи
људски јекну*

Да ли је тај зов којим говори Мирослав Тодоровић успео да у нашој телесности пронађе додир којим одзвања звоно вечности. Којим одуховљава право на то осећање. Може ли тај малинар из Трешњевице да толико досегне духовно небо Србије, пре свега оно којим ће тумачити овај вантелесни свет, онако како га је поставио у својим законима један Аристотел /у античкој чистоти/, један Гете /у ренесансној мудрости/, један Његош /заверен вечности/? Може ли тај малинар из Трешњевице да досегне то зрнце вечности. Негде у Лепету крила, негде у *Ветру понад гора*? Негде у *Шуму и лахору*, у *Божјој визири*?

У сажетој, убитачној, набијеној у енергију атома. Да мислима буде тесно а стварности раскошно!

Хвала Црњанском који је тридесетих година прошлог века овде унео прве јапанске мудраце, који су са истока, овог пута пратили лирску тропсту хаику звезду.

Хвала данас Тодоровићу који у српском звезданом сазвежђу хаику поезије историзује неке наше мотиве:

*Крај дрвљаника
у сенци секира
одмара међ иверјем*

или

*Секира и пањ
сенка историје
у трави мирује*

Да ли нас оваква збирка у читању може једног тренутка брже потражити у ономе што јесмо. У сопственом јестаству. У некој драгој интимности. У унутрашњости која је необјашњива. Баш нас брига шта нам је на овом свету необјашњиво. Само поезија зна те

одговоре. Изван нас, изнад нас, поред нас, свугде недокучива, а сва у нама! Њена величанствена недодирљивост!

Како читати ове песме? У великим размацима. По једну дневно. Док их у духовном метаболизму не сваримо. Осим оних читача који су успели да се спасу њеног заробљеништва.

Од ког материјала су саздане ове терцине? Од ветра, крошње, сенке, месечине, лишћа, гнезда... и по којег глагола као везивног ткива. А да се из ових стихова може све сазнати о биологији, о хемији, познавању природе. Колико наука!

А све у славу неразјашњивости поезије. Њеног праисконства. О хлорофилном чулу пејзажа. Кад се тај хлорофил разгрне и уђе у његову поткожицу, уђе се у његову душу. Могу ли те мале творевине прављене од три стиха бити истовремено и дијамант и мехур од пене. У заједничкој аутономији. У истости. У прадавности којима Мирослав живи, јер он нема много речи којима оперише, цела археологија с неколико српских архетипских речи нашла се у јапанској хаику јединствености а српском миљеу

Макар да је цео *Лепет крила* један слап, баш какав је био *Шум и лахор*.

А да унутар себе имају једначину са три непознате: јер се у формули налазе три стиха! Они који су најживотворнији, по мекоти кад су најближи срцу, по љубави, кад су најближи узвишеном, по рацију над су најближи неразумљивости. Где су животне истине?

*Сам у родној кући
у ноћној тишини
слушам истине живота*

И да све успе да разуме и објасни осим себе – због чега ће се и даље тражити, а у том тражењу објашњаваће и нас, тако леп у болу, заверен за вечност, за смртност, заверен за будућност, достојан чаробњаштва којим је *Лепетом крила* капао у наша чула.

Мирослава сам овде често помињао као Малинара из Ариља. У *Лепету крила* има само један хаику посвећен малинама!

Да ли се и он плаши самог себе?

Тијана СЛАДОЈЕ

ОДЈЕЦИ ДУШЕ

Севдалинка као со, и као мелем на рану

(Емсура Хамзић: *У ђул башти – севдалинка као нематеријално културно наслеђе*, Службени гласник, Београд, 2017)

Након дванаест оригиналних књига разних књижевних родова и тематике, од поезије, приповетке, романа, књижевности за децу, Емсура Хамзић је одлучила да се огледа и у есејистици, и то на тему севдалинке.

Овај текст је мотивисан истом оном чистом љубављу из које настаје једна оваква књига или из које се певају севдалинке.

Књига је, грубо речено, подељена у два дела. У првом је један дужи есеј, властите опсервације ауторке о севдалинкама, њиховој тематици, социјални и други контекст у којем је настајала, уз цитирање еминентних зналаца какви су: Владо Милошевић, Муниб Маглајлић, Есад Бајтал и многи други, а други део књиге садржи равно стотину по ауторкином избору најрепрезентативнијих севдалинки, међу којима има и више оних чији су аутори познати. Једна од најфасцинантнијих, за коју се верује да је изворна севдалинка, јесте песма која се помиње под два наслова – „Азра“, или „Крај танана шадрвана“. Ову песму је написао немачки песник Хајнрих Хајне, превео наш песник Алекса Шантић, а први је отпевао Химзо Половина. По њој је и чувени рокер Џони Штулић, и сам својеврсни љубитељ севдаха, дао име својој групи – „Азра“!

Љубав као превасходно и примарно осећање о којем певају севдалинке, једнако је доносила радост и срећу, ако је била остварена, као и бол и тугу, ако је била несрећна, и у 19. као и у 21, или било ком другом веку.

Чежња и жеља да се буде у близини вољеног бића, теже је била остварива у времену настанка већине севдалинки, па је тиме и снага осећања, једне од главних одредница севдалинке, јача и упечатљивија!

*Каранфиле, цвијеће моје,
Да сам, нешто сјеме твоје.
Ја бих знала, гдје бих цвала!
Свом драгоме, под пенџере.
Каранфил би мирисао,
А мој драги уздисао!*

Као што видимо из ових стихова, осим љубави, чежње, маште, присутан је и биљни, односно флорални мотив, и то у великом броју и других севдалинки.

*Босиоче мој зелени,
На мом срцу засађени...*

Или:

*У ђул башти, крај шимишира,
Сједи једна цура дивна.
Ђуле бере, и мирише,
Чека драгог и уздише...*

Рекло би се да је тест времена најстрожи и најмеродавнији, а севдалинка га успешно пролази и истрајава вековима. О томе најбоље сведочи и сам поднаслов ове књиге – *севдалинка као нематеријално културно наслеђе*.

Иако јесте настала у, и из патријархалног уређења, чини се да га она далеко превазилази. И не само њега, већ било које наметнуте друштвене констуркте и творевине. Сведоци смо којом брзином се друштвене околности мењају, а у тим променама опстају само суштинске и истинске вредности које, по свему судећи, севдалинка гаји.

Иако неминовно носи дух једног времена, она са лакоћом стреса прашину са свог старинског руха, додајући му (мада не чак ни нужно), пар модерних орнамената, враћа га у моду и наставља да живи. То се може видети на основу популарности савремених извођача и аутора севдалинке као што су Божо Врећо, Амира Медуњанин или Дамир Имамовић. Сви они, али и много других, младих интерпретатора, певају севдалинку у новим аранжманима, којима је она често приближена савременом добу, било у темпу, у ритму, у чез елементима, и слично. Све то сведочи још једном о њеној ширини и безвремености. Дакле, осим друштвених, и временских, она превазилази и музичке форме и ограничења.

Некада су се севдалинкама сматрале искључиво песме настале из народа, од непо знатог аутора. Међутим, временом се јављало све више и више песама које су писали популарни кантаутори, а којима се никако није и не може оспорити статус севдалинке. Штавише, за многе од њих се мисли да су такорећи „самоникле“ јер су просто толико аутентичне.

Етномузиколози их лоцирају и смештају на простор Босне и Санцка, приписују их махом муслиманском живљу. То су одреднице

које је фактички тешко порећи, али оне за саму суштину севдалинке нису пресудне. Јер данас се севдалинка пева и слуша од Вардара па до Триглава, па и шире. Свакако, не може се измишљати одакле је нека песма потекла, али је исто тако тешко порећи да иста „жица“, исти севдах не лежи у македонским, или песмама са југа Србије. *Жал за младос', т'га за југ*, севдах и карасевдах се преплићу као рукавци једне исте бујице меланхолије.

Севдалинка не допушта било коју врсту фалша, ни музичког, ни уопште уметничког, а ни људског. Чини се да у одређеној мери захтева и једну врсту глумачког талента како би се све те емоције и ситуације истински дочарале. Ова песма би се могла сматрати оним дрветом у које је момак из народне приче викао: „У цара Тројана козије уши!“ Могла би се сматрати одушком и за аутора, и за певача, и за слушаоца, јер у њу могу да излију све што им лежи на души. И свако у тој општој, јавној мелодији и стиховима може да пронађе нешто лично.

Наравно да је љубав њен главни мотив, али рекло би се не само она романтична. Севдалинка је, чини се, мешавина људске, овоземаљске љубави којатражи испуњење, И чије изостајање доноси патњу из које настаје велики део уметности, отуда та меланхолија, жуч, односно савда; и оне божанске, безусловне љубави, која не тражи ништа заузврат, већ просто постоји сама ради себе. Отуда можда и та помешана осећања туге, И истовремене лепоте И неке врсте уживања, истовремене песме И плача, као што каже једна од најбољих неформалних одредница, изречена, наравно, прецизним дечијим језиком, наведена на полеђини књиге: „Севдалинка је оно, кад мој бабо пјева – и плаче!“

*Благо теби цвијет каранфиле,
Што ти растеш драгој под пенџере.
Ех да ми се цвијетом претворити,
Ја бих знао гдје бих живовао...*

Сама чистота и узвишеност емоција, као и њихова искреност спречавају могућност западања у патетику. Од ње севдалинку понекад брани и чисти народни хумор, или бритка, безвремена иронија.

*Стар се ћурчић помамио,
Сиједу браду обричио,
Сиједу браду обричио,
Док Алмасу премамио...*

*Севдалинка се разлива једнако и као со, и као мелем на рану.
Сама ауторка тврди:*

„Сходно свему реченом, севдах и севдалинка нису само музички правац, него, усудила бих се устврдити, представљају и начин живота, те гледања на свијет и живот оних који су ове пјесме стварали, у времену у којем су стваране, а којем теже и за којим чезну они који их воле, разумију њихове тајне поруке и сигнале, они који их

изводе или слушају...”

Књига есеја „У ђул башти”, настала је након много озбиљног и исцрпног истраживања, али је далеко од штуре научне студије. Као што је већ поменуто, настала је из чисте љубави, од стране неког ко севдалинке воли да слуша и пева, ко уме да их пева, и ко их, ако узмемо у обзир раније наведене вредности, на неки начин – живи.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

БОКЕЉСКА ФИНИСТЕРА

(Никола Маловић: *Бока которска и Србија*, Књига комерц, 2018)

Никола Маловић (1970) значајан и плодан писац из Херцег Новог, аутор романа, драмских новела, документарне прозе, више хиљада колумни и текстова и уредник издавачке делатности у Књижари „Со” у свом граду, награђиван и радо читан о чему сведоче бројна издања, награде и преводи на многе светске језике.

У књизи „Бока которска и Србија” Никола Маловић отвара нам врата Боке, по свему јединственог драгуља Медитерана. Наша знања о Боки су бројна, наше свезнање уопштено велико све док не дођемо до ове књиге. И не само до ове већ и до целокупног књижевног опуса о Боки которској из пера Николе Маловића. Дискретно систематизована, ненаметљива, постојана и до краја проучена Бока которска, радо својатана и препакивана, а суштински српска, исијава у сасвим новом светлу остајући господствена у сваком свом детаљу. За разлику од псеудоисторије и функционалне фикције која као магла пада на оно истински наше у нама и око нас, Маловић постиже сасвим супротан ефекат на радост и понос нација коме припада. Бока је, као и други стратешки важни делови наших земаља увек била интересантна завојевачима, освајачима, писцима нових историја, и сваковрсним затирачима свега и свих током своје бурне историје. Бокелји су, нема сумње, били мудрији и практичнији и умели да се сачувају од изазова поплочаних најлепшим намерама и сировом силом, у зависности од намера инх рибара људских душа.

Никола Маловић, што се свакако мора и овде рећи поседује језик. Топао, снажан, језгровит и плаветан попут мирног мора. Писац има истанчани приповедачки тон и у овој књизи постиже изванредне домашаје. Права радост читања. На једном месту, у овако конципираној књизи, пажљиви читалац може наћи и све о себи. Писана је и лирски и господствено и савременим језиком. Да се боље разумемо у овом времену. Бока которска је као и цео Медитеран богата историјом, културом, догађајима, морнарицама, морепловцима, причама и легендама, и стиче се утисак, повезана са целом планетом, те да готово нема значајне луке на морима и океанима у којој неки

Бокелј није оставио свој траг, писани или јуначки, лирски или научни: „Немогуће је установити којим су од свих ових мора пловили Срби. Лакше је казати да су поморци из Боке навигавали свим океанима свијета. И свим морима на картама...Постоје Бокелји који тврде да је немогуће овладати свим ђудима мора чак унутар заливске коре од ораха!”.

Такође, сазнали смо ко је капетан Петар Замбелић и колико је задужио поморство. И упознали још једног капетана – Петра Желалића, првог православца у историји Малтешког реда. А сужањства се ослободио тако што је највећи и најбољи турски брод „Круну отоманску” 1760. године отео и на Малту довезао где је у Ла Валети и нашу цркву подигао. Анто Станчић га је описао у „Малом пирату”, обавезној лектури за децу која се, гле чуда, у Боки и Црној Гори није читала, осим ако је неко на поклон однекуд није донео. Ту су и Стеван Вукотић и Иво Визин са својим морепловским повестима необично значајним за поморство, и брод „Србија” за који се у књизи каже: „На крми је лепршала српска народна тробојна заставица. Застава је била већих размера, те је њен доњи крај пркосно додиривао плаво Крфско море”.

Биће неприлике да се каже како је то давна историја, превазиђена, лепо сећање на то ко смо и шта смо и друге згоде, али биће и добра прилика да се у овој књизи пронађу повезнице са новим временима и човеком у њима. Маловић је управо то и постигао. Преплитање онога што је било са овим што се сада дешава оставља нам могућност да лакше разумемо тадашње и садашње неприлике. Тадашњу и данашњу глобализацију и да схватимо да разлика нема. Ни политичких, ни народних, ни суштинских. Све је иста матрица, само су методе робовања прилагођене савременом човеку. Као и један папа, Сиксто пети, пореклом из Бјелских Крушевица из породице Свилановић који је ступио на трон св. Петра у време док су се Римом котрљале главе, до неког другог папе и његових изасланика којима је Његош наизмерно сметао јер је дошло „неко друго време” или како се у писму каже: „...да садашњи народ нема више ништа заједничко са некадашњим народом оријентисаним великосрпском идеологијом... Нови народ са новим навикама и новим животом је народ будућности”. Јасно је, пажљивом читаоцу, да је Његош стабло а гране и гранања су сви знаменити људи Боке которске који су за српство дали неизмерни допринос. То велико, разгранато дрво са једне, а са друге бокелјска финистера, постамент је књижевства вредног Николе Маловића. Зато на једном месту и каже: „Његош је – оивичен Црном Гором без икаквих школа, без правих путева, без икакве инфраструктуре и значајнијег облика привреде – испјевао мисли које се од Хомерових или Есхилових разликују само по томе што су хришћанске”.

Никола Маловић није као аутор овог текста који се Боки диве једном годишње, а у друге дане путем интернета. Он је Бокелј од 1694. године, дванаест генерација у 14 држава. Одговорност Маловића неће бити да је тиме већа, већ је највећа за добро и живот Боке у књижевном и историјском смислу. Ту одговорност, не само књижевну и културну, ерудитску или моралну, већ и ону будућу о којој се ништа

не зна (без обзира што нас на разне начине убеђују да је готово, а није, наравно), Маловић мора да носи, приказује, објашњава и на све начине заинтересује човека (поробљеног или слободног, што је субјективни осећај, стање ствари је управо то – стање ствари) да чита, проучава и памти. Разуман човек свестан је хистерије, бучне и необуздане, против Срба и Србије. То је понајпре из разлога да се не чује онај Србин у себи. Иако се нови гени убризгавају стално путем отвореног радија који се у књизи помиње, преко политиканства свакогврсног, слугеранства и близине казана из кога се пура пуши, оно семе унутар никако да свене, никако да се осуши и пропадне. Не може се истерати, нити извадити. Све друго се може, чак и новим језиком трућкати, како то вели свеприсутни Срећко Шојић. И то ће бити за неко време. А када прође, мора се бити спреман за велике, праве, значајне изазове. Дорасти тим данима и тој будућности. И о томе говори ова вредна књига. И о мору и морима других тема и питања, и како рекосмо, захваљујући којој отварамо један врли бокељски, славни свет.

И на крају, на једно од многих питања шта још Бока јесте, Никола Маловић каже: „Бока је музеј географије. Пун барокних градова. Окићена биљкама чија су многа сјемена донијели поморци. Залив је толико лијеп, у подне и у поноћ, љети и зими, да у најмању руку ваља возити полако. Нека трубе, ови који су иза”.

Валентина ЧИЗМАР

КРОЗ ПОЕЗИЈУ ДО СРЦА БИВСТВОВАЊА

(Гордана Ђилас, *Свакидашњи хлеб*, Прибој, Дијак, 2018)

Гордана Ђилас (Наково, 1958), изнедрила је једанаест песничких збирки и својим женским писмом од 1985. опстаје на трновитом путу поетског стваралаштва. Као и многе друге, и њена претходна збирка одликована је и признањем „Раде Драинац“, а најновија збирка „Свакидашњи хлеб“ награђена је 2018. године признањем „Венац Лазе Костића“.

Збирка „Свакидашњи хлеб“ представља још једну потврду и кристализацију изразите лирске експресивности, али и интроспективности наше песникиње, која залази у различите структуре песничког света – од унутрашњости, интересубјективног света до перцепције света природе.

Истовремено, песникиња у својој збирци валоризује подручје поетичког представљајући поезију као врсту духовне и душевне хране, којом задобија смисао у свакодневном бивствовању. Такође, она отвара неку нову а већ виђену орбиту која је у савременом песништву потиснута након романтизма, јер песникиња приказује природу не више на чисто сентименталан начин, већ уноси ноту контрмеплативности и нову доживљајност унутар повезаности са живим свемиром, тј. природом. Доживљавајући природу као неизоставног и невидљивог учесника у човековом уковитљењу у постојање, она указује на нове и могуће начине саморазумевања и човековог постојања и властите субјективности.

У том откривању вртова и његових врлети доминира позиција светлости која еманира из постојећег света па уместо чуђења или ироније пред светом, песникиња досежући егзалтирано стање свести, неку врсту опијености и одушевљавања, открива говор којим природа сама од себе говори. И тај посебан језик и смисао бива осветљен тек у субјектовој/човечијој спознаји, зато песникиња и каже „Да би до обасјања дошло / Мора неко да га види“ (у песми *Слутња воде*). Моменат светлости појављује се у различитим песмама који потврђује (духовну истину) да се виђење постојећег у његовом смислу, живости и изразу може докучити тек када нам оно бива расветљено

метафизичким светлом, па каже: „С пажњом су осветљени / Предмети сна“, „осветљено и непознато“ (у песми *Буђење*), „зрачи унутрашњом белином“ (*Мала јела, испод снега*) па тако и дуња попут „мирисног сунца“ има моћ да обасјава дан или се, пак, птица шареног перја „сјаји (...) бисерима раног пролећа.“ Такво отварање песникиње за емотивно-душевно увирање у околни свет живота, који се путем светлости исказује у својој непосредности, чини да се у првом делу збирке „О врту и његовим вртларима“ срећемо са песникињом земље и светлости, уједно. Свет земље где пребива не само човек, већ и птице, дрвеће, реке, кише приказан је као корак у приближавању свом исконском боравишту, у којем се дешава и међупрожимање, како и песникиња потврђује свој утисак: „Али ме је осећање заједништва / Везало за мисао да је довољно да / Посматрам“ (као у песми *Гост*). Песникиња се овде не бави једино властитом субјективношћу, већ понире у нешто што у смислу непосредне познатости премашује свет човека. Околни свет, као неизоставно урођен у људско сећање, добија индивидуалну семантику, где се кроз унутрашњи *мимесис* спољашња природа повезује са индивидуалним животом или, пак, његовим одломцима, који су пуни емотивног набоја.

Истовремено и преношење њених утисака из посматрачке препуштености врту уводи читаоце у доживљај особите лепоте, тј. говорећи естетичким језиком води до саосећаја са природно лепим. Али доживљавање те лепоте код песникиње не остаје само на нивоу описивања, већ кроз рефлексивност и, пре свега, релацију човек – природа, отвара нове структуре у (само)перцепцији. Релација делује и условљава виђење сопства у преображају па тако постављајући самом песмом неубичејено питање „Управљаш ли ружама?“, песникиња предочава потенцијалну међуразмену између светова: „Али, отвори ли ти се пасијанс од ружа / На праву страну / И сам ћеш се преобразити.“ У збирци која је у наслову повезана са мотивом хлеба, песникиња користећи симболичку, чак и религијско-хришћанску метафору, која је присутна и у молитви („хлеб наш насушни дај нам данас“), транспонује метафизички смисао на свакидашње бивствовање. Свакидашњи хлеб је супстанца опстанка, који песникиња реципира кроз унутрашњи опстанак и извор који постоји у њој. Из њега она црпи храну за свој поетско-уметнички облик егзистенције. Егзистенцијална храна и опстанак представљају саму песничку егзистенцију, као једну од творевина духа, јер као што каже Свето јеванђеље, тј. одељак кушање Исуса у пустињи: „Не живи човек само о хлебу, но о свакој ријечи која излази из уста Божијих.“ За песникињу је песничка реч, као дело особитог стварања, она оаза којом се издиже изнад искушења чудноватог света и која има моћ да усмерава на праву страну.

У трећем одељку збирке, песникиња дубље понире у семантику песничке егзистенције па у песми *Јутро* метафорично приказује човека као ствараоца „хлебне супстанце“, тј. и своје сопство као такво. Зато она ствара да би опстајала, а опстаје да би стварала и кроз само стварање откривала разлику добра и зла, тј. одвајала жито од кукоља. Тај рад духа подразумева будност, како каже на почетку песме: „остави јутро (...) док се дан припрема за оне / Који из ноћи

долазе потпуно будни.“ Песникиња и алудира да је то врста позваности оних који стварају и да они „никад не помисле да им је то посао“, јер би у противном то био поремећај у поретку слободног стваралаштва поетског смисла егзистенције.

А да би се освајали простори слободе стваралаштва и смисла, нужно је да се превладају зидови који владају између човека и човека, осветли и суштина другог, јер песникиња сагледавајући просторе и време других кроз линију отуђења, одвајања указује на бременитост која влада код данашњег човека и времену заборављеног хуманитета. Зато тренутна стварност у њеној поезији указује на одсуство праве суштине Другог у заједништву онога „Ми“. Тај аспект се провлачи кроз трећи циклус песама, али не условљава резигнацију, већ песникиња прихвата стање ствари и упркос ковитлацу који гризе људски свет, она достиже извесно спокојство и у песничком стиху. Окретање себи као један од начина савладавања напете реалности, уводи смисленост и кроз препуштање ритуалима свакодневнице као нечему важном, како и каже: „Углачај ципеле, погледај се у огледало / (...) рашири крила а ни до следећег станишта није далеко / Можеш и пешке, ако устреба.“

Култна песма, коју су многи чули док је сама песникиња испевава пред публиком, *Моја мајка телефонира у Матицу српску* могла би да буде једна од антологијских песама ове збирке. Уједно дирљива и експресивна, она је вишеслојна, са различитим нивоима емоционалности, а кроз прозно-поетску текстуру преноси архетипску структуру два изворна света – однос мајке и детета. Мотив мајке се појављује и у другим песмама, као у *Мајка, суза*, кроз метафорично огледање женског елемента у сузи. Она као таква прочишћава и ослобађа, иако одлази неким нама непознатим путевима. У песми *Брижној мени, мајко света*, песникиња суштини мајке додаје епитете световног – небеснице, милоснице, светлоснице, милостилице, која указује на пут избављења, утехе од немира постојања, патње и бола, јер мајка света као симбол земље и почетка свељудског рода, али и симбол са божанским смислом, за песникињу представља исходиште у препознавању себе у пра-жени света, сродност у истоветном или сличном усуду.

Разјашњење целокупне семантике песникињиног захвата у виђење тла поезије као супстанцијалне хране духа, налазимо превучено у различитим песама. Али без обзира што у савременом свету са изгубљеним вредностима та оаза нема смисао и наслућује се њено разобличавање као што чини „оштар нож кроз хлеб свакидашњи“, или поезија бива угрожена „под налетима запаљивих тековина цивилизације“, ипак, у том хлебу поезије песникиња налази утешну снагу да опстаје у тражењу Целине. Поезија је путања за ходање ка прадавно изгубљеном јединству света, ка којем је тежио и хелдерлиновски субјект. Макар и била зрно те поетске егзистенције, песникиња одолева свим налетима материјализованог света кроз који би се обрушила димензија поетског садржаја и затворио симболички и знаковни поетски језик различитих смислова. Песникиња верује да из поезије израста оно спасоносно, избављујуће, просветљујуће и

понекад успокојавајуће, као што каже у песми *Свакидашњи хлеб*: „Јер зрно си нечије, знаш да нечему / мораш припадати / И знаш да те држи само мисао о томе.“ Ова саприпадност и укорењеност у песничко бивствовање потврђује се и кроз пети циклус песама где као у дијалектичком сусретању нове мисли на новом хоризонту, песникиња Ђилас конкретизује своју импресију о властитом доживљају суштине песме као такве. У том одгонетању она јасно разграничава искуство песничког стиха од на пример музике и њене делотворности на људску душу. У односу на апстрактан језик музичких комбинација, и поезија се показује као нешто изнад простог језичког стихотворења па песникиња суштину поетског и не везује само за моћ играња језиком и језички *мимезис* стварности, тј. за само језичко оваплоћење, већ суштину поетског тражи изван језика. Спољашња страна поетског и њено дејство могу се према песникињи постићи емпиријом језичког, али њено настајање, како осећа, не почиње самим изрицањем, већ како каже „Песма се дозива нечим много вишим / Понекад и сама дође“ (у песми *Далеко од срца*). Бивство песме је изнад бивста језика, с оне стране *физиса* језика, у дупљи која је много дубља од видљивог језика. Њена суштина је неодвојива од срца као најважнијег органа у духовном, емотивном, душевном сазвежђу човека па је и поетско као најузвишеније биће уметничког израза неодвојиво, како песникиња показује у својим песмама, од онога знати певати из срца, знати из њега изрицати. Јер како потврђује и паскаловска логика срца (*logique de coeur*) – срце има своје законе, које ум не познаје. Па кад се истина скрива, онда признаје песникиња: „далеко од срца бивам сваки пут.“ Зато се близина песме осећа кад у њој живи исказ страсти срца, јер за песникињу песма и не постоји кад се у њој прећуткује што срце упућује. Песник треба да зна „како се полажу карте на сто“ (...) „А ко ће од нас прићи столу / Само она зна.“ Утолико, иако се чини да је и у поезији на делу хиперпордукција, овај услов о коме песникиња зазива истину поезије чини да је поезија поље малобројних.

Своју импресију о статусу поезије као језика срца, које види много даље и више од разума, у осећајно-емотивној структури, песникиња корелира кроз доживљај срца као средишта животворности света. А губитак моћи да се „гледа“ и „зри“ срцем води ка губитку радости, величања постојања и живота. У том процепу човека и срца рађа се трагички смисао, како и песникиња перципира: „Кад умре срце све што видиш постаје привид и таштина / Умре ли срце и сам знаш да више ниси међу живима.“ Овај песимистички тон је само један од прогностичких момената којим песникиња подсећа на човеков све већи заборав једне од битне компонентне његове човеколикости (душевности којом су људи повезани као људска бића), када наступа стање равнодушности, емоционалне немоћи, нестанак доживљајности флуидности и покретљивости живота, и у најтежем облику стање празнине. Она симплификује тај простор празнине јасном сликом: „опусте поља нигде ни ратара ни жита / пресуше реке, повуку се у невиделицу мора / У празнину што га окружује слутећи повремено / Тракасту светлост налик на наду.“ Суочавајући се са овим истинама песникиња види да оно спасоносно за човека, али и саму

поезију, стоји у снази очувања срца које „види“ и осећа и постојање другог. У песми *Никад више* мотив поезије срца, који је наговештен још у библијским мотивима - ако љубави немаш, ништа си – води до закључка да је, ипак, срце кључ читавог постојања. Песникиња то потврђује у следећем стиху: „У срцу је знак, дубоко сакривен / Када би умела да га прочиташ / Ти си аналфabet свог постојања.“ Таквим одговором она се уздиже до сазнања о човеку као о „чуду васионе“, његовој непоновљивости, јединствености, монади која је створена једном у бесконачном хоризонту времена. Али и поред трансцендентних увида о истинама које човек доживи кад све више постане посматрач света, поезија Гордане Ђилас се ни у најновијој збирци не одриче душевне сентименталности и лирске емотивности, која буја час кроз реминисценције и трагања за оним чега нема, час кроз осећања пролазности, испреплетене унутрашње доживљаје који егзистенцијално боје питања, наслућивања и закључке. У том поновном ишчитавању сећања појављују се чежње за неодређеним севером и завичајем, за спознајом значења близине Другог, за налажењем целине и смисла, као у песми Један: „Хоће ли Један застати или ће пустити да киша / Понуди одговор на свако питање смисла.“

Повезани песнички „фрагменти“ растварају и повезују више реалитета у поезији Гордане Ђиласе – од понирања у свестраније и спокојније језичко обликовање света до кретања с оне стране језика, где се постојање захвата у преливима новог језика, који није језик језика, већ језик исконских димензија људске суштине.

Аћим ТОДОРОВИЋ

СЈЕЋАЊЕ ОСЛИКАНО
ЗАВИЧАЈНИМ МИРИСОМ ЛИПА

(Милица Јефтимјевић Лилић: *Непредвиђен сусрет*, Задужбина Владете Јеротића, Београд, и Културни центар, Градац, Рашка, 2016)

Збирка кратких прича *Непредвиђен сусрет*, списатељице Милице Јефтимјевић Лилић, тематски је, једним дијелом, везана за Косово и Метохију и за људе, углавном, из њеног окружења са којима је расла, живјела, радила, дијелила простор и вријеме са свим сличностима, разликама, жељама, слободама и страховима који су лебђели над овом, Светом, грудом земље, као и онима које су везане за живот велеграда, културни миље, од носе међу половима, значају који уметност има за неке од њених протагониста.

Огрнута одеждом Косовке дјевојке, Милица Јефтимјевић Лилић књижевница, пјесник, прозни писац, критичар, професор књижевности, али и жена, мајка и Српкиња доношењем ове књиге, а прочитавањем прича, наилазимо на зналачки одабир структурираних и суптилних тема које су, фантастично обликоване у кратке фрагменте натопљене најљепшим капљама љубавне медовине, али и људском муком и страховима који су закоровили на прагу овог српског вјековног огњишта.

Двадесет и шест емотивних прича уткано у тканицу прозног достигнућа код читалаца изазивају осјећај личног списатељициног проживљеног, или посредно сазнаног доживљаја њених јунака који крстаре сјеима прича. Сваки засебно догађај отвара могућност разраде и градације појединих дијелова од којих би вјештим вођењем фабуле, веома лако, прича прерасла у новелу или чак и сложеније књижевно дјело, посебно оне са тематиком из сфере мушко -женског односа и уметности као неисцрпне теме око које се између њих воде интригантни донекле и еротизовани дијалози (*Саморастућа прича*, *Неочекивана моћ*, *Искорак из ружичастог оквира* и друге).

Списатељица започиње казивање на веома једноставан начин, без усилне филозофије и унесене апстракције која не дозвољава природност написаног, па можемо слободно рећи да је то од посебног значаја за аутора, а опет једна од најтежих обавеза да се што

једноставније читаоцу приближи књижевно дјело, а да при томе не изгуби важне карактеристике књижевно-умјетничких вриједности. Овакав приступ огледа се у метафорама, синтагмама, дијалозима, лирским описима који дају богат умјетнички колорит на којем, списатељица, није штедјела.

Ако би покушали направити појединачно врједновање прича или сегментивно посматрати ово дјело, вјерујем да би читаоце ставили у велику дилему и неодређеност. Наиме, сматрам да је свака засебност једнака једној заједничкој цјелини и да само субјективни осјећај доживљеног може да одреди укусом и осјећањем приближене стварности.

Једна од, по мени, најемотивнијих прича, свакако јесте *Да ли липе и сад исто миришу*. Милица Јефтимјевић Лилић износи емоционално питање које као црв поткорњак црвоточи њено стабло сјећања и враћа тренутке живота, професорског рада и срећних дана проведених у Приштини прије изгона јула 1999. Болно суочавање по поврату са разореним градом, домом, гробљем, претходни живот претвара у стакласте комадиће који у стварности својим оштрим рубовима засецају некадашњу лепоту доживљеног стварајући ране које крваре тешком спознајом истине. Гробови зарастају у коров и врзине, у шибљаке у којем остаје њена „љубав“ скривена од погледа путника пролазника, од намјерника. Сва јој утјеха израста у разгранату вишњу, у то племенито воће, које својим руменим плодовима освјежава чежњу вољеног човјека за својима који су далеко и накапава руменом течношћу сјећања непролазности. Књижевна јунакиња, на крају суочена са суновратом и бившег живота и гроба, истински се радује стаблу никлом над земним остацима вољеног човјека, које вјерно јатакује црном мермеру и крошњом скрива гроб од злих очију рушитеља.

Колоритну нарацију прожимају догађаји и ликови добрих и злих судбина са којим Јефтимјевић Лилић аутентичним приказом влада у својим причама. Свакако, она не заборавља српске цркве и манастире, монахе и монахиње, професоре и ученике, Србе, Шиптаре, војнике КФОР-а, хуманитарне раднике који су део приказане стварности, али и лепоту љубави које су се десиле, и које својом снагом узвишености подупиру небеске стрехе и дају наду, ону за коју и сам Фјодор Михајлович Досојевски утврди: „Лепота ће спасити овај свет!“ (*Прича: Непредвиђен сусрет*, поред осталих, јер у њој и велики Никола Тесла занеми пред чарима жене иако је чврст у намери да остане веран науци.)

Разабирајући ужитњеност у зрелину плодносног класја, а опет све развијајући на гумишту свјесне људске мисли раздвајамо вриједности: моћи од немоћи, зло од доброга, страхове од спокоја, мржњу од љубави ...јасно уочавамо, а мислим да то и јесте био циљ списатељице, моралне постулате који нису у потпуности изумрли на овом, турском, б алканском простору. У прилог овоземаљској доброти и љубави да још увијек постоје и да све није изгубљено, на крају приче *Мој Бог је љубав* стоји цитат: *А онда је из њиховог сна дошао један будући значајан човјек који ће отићи у далеку земљу гдје га чекају дубоке сновиловне очи!*

Можемо закључити да је списатељица опсервацијом чулног и видног запажања судионик и савременик већине догађаја, али и оних које је спознајом читања или слушања преточила у своју збирку кратких прича. Колико год нас дотицало потресно казивање у појединим сегментима, и колико год нам то реметило унутрашњи смирај при читању, не можемо се отети утиску да су све испричане „лахорастим милостивошћу“ како то само искусан књижевник својом лиричношћу умије рећи. Навешћу само неке од наслова из богате ризнице смјештене између корица ове књиге: *Саморастућа прича, Блиски сусрети, Срећна слава, Да ли лепе и сад исто миришу, Живот не може да чека, Очи у очи са судбином, Пуцати или отићи, Сусрети са непознатим, Мој Бог је љубав, Сличности и разлике, Хлеб и погача, Непредвиђен сусрет...и*тд.

Узимајући у обзир да је Милица Јефтимљевић Лилић, невољно отишла са Косова и Метохије, као прогнаник у својој земљи, који оставља љубав и радост, дотадашњи животни зној, рад и муку, разрушене цркве и манастире, гробља и све што ју је вијековима напајало са изворишта винолозја Светих Немањића, а вођена клетвом кнеза Лазара, прионула је да нађе нову снагу и да својим књижевним пером изведе сјајном жицом плаштеницу светосавског ореола и свој принос распростре брујем дечанских звона кроз *Сјећање осликано заичајним мирисом лепе* који су трагични догађаји оскрнављали те у кратком повратку у забрањени град, уместо утехе буди још дубљу тугу.

Ипак, упркос томе, нека је на радост српском народу књига која сведочи о снази трајања на Косову и Метохији, борби и истараности да се све болно а лепо сачува од заборавља, на многаја љета!

Жељка ПРЖУЉ

КАД И ЧИТАЛАЦ УЛАЗИ У БАЈКУ

(Ранко Павловић, *Како се испричала Неиспричана Бајка*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2018)

Први добитник новоустановљене, а веома важне, награде за најбољи необјављени рукопис за дјецу, *Совица*, Завода за уџбенике и наставна средства Источно Сарајево, јесте рукопис Ранка Павловића *Како се испричала Неиспричана Бајка*. *Совица* је само једна у низу књижевних награда које је Павловић добио за своја књижевна дјела. Разноврстан је стваралац: пише пјесме, приповијетке, романе, драмске текстове, есеје и књижевну критику, затим пјесме, приче, романе и драмске текстове за дјецу. До сада је објавио осамнаест збирки пјесама, шеснаест збирки приповједака, пет романа, двије збирке есеја, књигу књижевних критика и десет радио-драма за одрасле, затим осамнаест збирки прича за дјецу, шест збирки пјесама за најмлађе, два романа за младе, десетак играних и објављених текстова за дјечја позоришта и петнаестак радио-игара за дјецу. Заступљен у читанкама, лектири и многим антологијама.

Као добар познавалац дјечијег бића Ранко Павловић се свом читаоцу обраћа искрено, топло, једноставно и разумљиво. Мајстор стиха и риме, најчешће у катрену Павловић обрађује теме савременог дјетињства – родитељске проблеме, несвјесно, али трауматично занемаривање дјечијих потреба, а у пјесму уноси и социјалне мотиве. Посебно вриједне и оригиналне су његове басне у стиху са обавезним наравоученијем које је и графички истакнуто. Његове пјесме и приповијетке превођене су на италијански, пољски, мађарски, енглески, румунски, њемачки, холандски, шведски, руски и друге језике.

Награду *Совица*, симболично названу према награди *Златна сова* која се већ неколико година додјељује за најбољи необјављени роман за одрасле, Павловић је добио средином 2018. године.

Сам наслов књиге Ранка Павловића, *Како се испричала Неиспричана Бајка*, директно упућује на основно жанровско одређење ове књиге, а то је да је она примјер ауторске или умјетничке бајке. Умјетничка бајка, наравно, произлази из народне или усмене бајке,

која је једна од најстаријих књижевних врста. Иако то није било тако у стара времена, данас се бајке посматрају искључиво као дио корпуса књижевности намијењене дјеци, те је тако њихова улога у васпитању дјеце огромна и незамјенљива. Утолико је већа одговорност писаца који стварају за дјецу – макар двоструко већа него при писању за одрасле. Награђени писац, у овоме дјелу, као и сваком претходно објављеном за дјецу, показао је високу самосвијест о томе која је видљива у свим елементима: тематско-мотивском, структурно-композиционом и стилском.

Основна одлика бајке као жанра, а самим тим и Павловићеве књиге јесте тежња ка повратку устаљеног реда ствари који је на самом почетку поремећен. Нарушена равнотежа ове бајке тиче се опстанка свих живих бића на планети Земљи који је доведен у питање непослушношћу, немаром, похлепом човјека. Овако осмишљена тема, заснована на еколошким елементима, доприноси актуелности, савремености и иновативности дате приче. С друге стране, још важнија функција је подизање еколошке свијести дјетета, а то значи истовремено и свијести о угрожености властитог постојања, на коју је могуће утицати једино тако што ћемо бити одговорни према себи и према другима цијелог живота, од најранијег дјетињства до старости. Прича о загађености планете је веома брижљиво осмишљена до детаља. Истовремено присуство стварних и чудесних елемената, чине причу занимљивом, али и увјерљивом малим читаоцима и степену њихове креативности и маштовитости с којом писац унапријед рачуна. Да не би била нападна малим читаоцима, идеја о чувању природне средине и поштовању природних односа између свих живих бића, писац прибјегава амблематском поступку нпр. при именовању ликова који се зову према цвјетовима: Драгољуб, Цвијета, Невен Перуничих. Невен Перуничих је прави дјечак од крви и меса, а Цвијета и Драгољуб се рађају из сјеменки прелијепих цвјетова.

Дјечак Невен је уједно и главни јунак ове приче, који заједно са својим помагачима, има задатак да спаси планету тако што ће се успети до Орловске пећине на врху планине Врлетнице да би пронашао чудотворно сјеме које ће оживјети и сачувати живот на Земљи. Као и у свакој бајци, јунак наилази на бројне препреке у виду различитих створења, које мора побједити да би дошао до циља. Особеност управо ове бајке је у томе што створења на која наш јунак наилази нису налик на друга са којима су дјеца имала прилику да се сусрећу у досада прочитаним бајкама, било народним, било ауторским. Први пут овдје, дјеца ће се упознати са створењима као што су: Грумен Таме, Бројач Трептаја, Црна Сподоба, Дивојарац Страшни и многим другим. Међутим, поред два дјетета-цвијетка величине половине орахових љуске, Цвијете и Драгољуба, Невен има и чудесне помагаче као што су Неиспричана Бајка, Космичка Бајка, Сунчев и Мјесечев Зрачак, Чувар Сјемена итд.

Посебно занимљиви ликови су Неиспричана Бајка и Космичка Бајка. Мотивишући њихов настанак, аутор на ненаметљив начин упознаје дјецу са апстрактним појмовима као што је то појам бога, и то кроз фигуру Врховног Створитеља који је створио читав космос,

Сунчев систем и планету Земљу у њему, живот на њој, Дух Добре Приче, Неиспричану и Космичку Бајку, задуживши их да брину о том свијету.

„У дубокој шуми планине Облакодерине, у далекој земљи Магленији, у пећини Тамначи, у коју сунце завирује само када се помоли иза врхунаца источних планина и најави нови дан, живјела је усамљена Бајка, без икога с ким би поразговарала или ко би је макар саслушао док прича“ . Дакле, проблематизовна је суштина постојања једне бајке, а то је да је неко прича и слуша. Захваљујући Првом одмотају Сунчевог Зрачка, који ју је обухватио и повео са собом, Бајка је изашла из пећине да би могла пронаћи неког ко ће је испричати. Симболичким огледањем у води Врела наде, сазнајемо да је Неиспричана Бајка прелијепа дјевојка, по свему судећи лик настао по угледу на виле из народних вјеровања. Веома богатим и сликовитим, а уз то питким стилем писац је овако доноси: „Последњи пут се огледала прије хиљаду година, на другом крају свијета, у извору поред плами наред мале оазе окружене непрегледном пустињом. Нимало се од тада није промијенила. Дуга плава коса, таласаста као класје ражи пред жетву на јутарњем повјетарцу, уоквиривала је округласто лице с прћастим носићем и уснама сличним располућеној презрелој вишњи. Очи су личиле на два мала извора из којих ће сваког часа зажуборити планински поточићи. Чинило се да су јагодице њеног лица позајмиле руменило с неке јабуке која посљедњих дана љетног распуста чека да наиђу ђаци на први час у новој школској години и да је уберу.“ Међутим, иако тако лијепа и необична, Неиспричана Бајка је невидљива све док је неко не исприча или не напише, када ће је видјети они који вјерују у моћ и истинитост бајки. „...а што се ова наша прича буде више одмотавала, и ја ћу се све више отјеловљивати, па кад сви заједно, с онима који нам се успут придруже, дођемо до првог већег узбуђења у причи чији смо јунаци, моћи ћете ме видјети цијелу.“

Прича и причање су двоструко важан чинилац у овом дјелу. С једне стране, а у вези са структуром и композицијом, представљају основне покретаче ликова на дјеловање, а с друге стране, на семантичком и дидактичком нивоу, истовремено граде поенту дјела. Потенцирањем на непосредној вези читања и причања бајке, писац инсистира на активнијем односу према читаоцу, односно његово укључивање у свијет књижевног дјела. Свако читање представља дописивање књижевног дјела, у овом случају читалац учествује у допричавању једне Неиспричане Бајке и других мањих прича уметнутих у њу, по принципу концентричних кругова. Једна од уметнутих прича је о фабрикантовој кћери Нели која се разбољела због отровних загађења његове фабрике, прича о Цвијети и Драгољубу и њиховој љубави. Осим прича у причи, ово књижевно дјело драгоцјено је и због тога што су у структуру ове бајке уграђене и друге књижевне врсте као што су то нпр. једноставније усмене врсте питалице и загонетке којим дјечак Невен надмудрује Грумен Таме или пак десетерачка пјесма у народном духу којом проговара Дивојарац Страшни. Уграђивање различитих књижевних врста, а

поготово што се ради баш о наведеним, ово књижевно дјело поред васпитно-педагошке улоге има сазнајну и дидактичку. Такође, с друге стране, покушава утицати на развијање навике читања и љубави према књизи још од најранијег раздобља живота, а што је најважније начин на који Невен савладава препреке које му отежавају пут ка Орловској пећини, развија код дјеце асоцијативно памћење, интелигенцију, учи их сналажењу, значају храбрости, упорности, пожртвованости за ближње. Тиме, заправо, писац доводи у везу читање, као сазнајни процес, са самим животом.

Бајка *Како се причала Неиспричана Бајка*, према свим наведеним и многим другим одликама о којима нисмо говорили за ову прилику, потпуно се уклапа у наставне планове и програме српског језика у основним школама и то на двојак начин. Са једне стране обогаћује дјечију свијест додатним знањима, а на другој, омогућује примјену већ обрађених и научених наставних јединица и то не само из домена српског језика, већ и других предмета, а да дјеца немају осјећај да забављајући се читањем истовремено и уче. Књига је обогаћена илустрацијама Мирјане Васиљ, које заокружују њену лепоту и сврсисходност. Због свега наведеног, било би веома значајно ако би се ова књига могла наћи међу обавезним наставним јединицама наставних планова и програма за основну школу.

Читање доприноси развоју и сазријевању дјететове личности, формирању карактера који ће бити у складу са моралним и естетичким вриједностима на којима почива и требало би почивати свако друштво и знањима о себи и свијету око себе према којима сваки појединац има обавезе и одговорности. Књига *Како се испричала Неиспричана Бајка* Ранка Павловића испуњава све те функције и тврдимо да има свепотенцијале да постане омиљена књига сваког дјетета, али и дјетета које се налази и у свима нама.

Милан ГРОМОВИЋ

ШКОЛА КУЛТУРНОГ ПРЕПОРОДА

(Милица Миленковић, *Зборник радова Школе активног читања и креативног писања*, Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг, 2018)

Изоштрена визура критике Милице Миленковић видљива је у њеној књизи Критичка тумачења (2016), али и у многобројним текстовима у периодици. Оцене поезије, прозе и есејистике исказане су у 22 књижевно-критичка приказа и вешто уланчана у корице књиге. Оно што рад књижевне критичарке и песникиње из Сврљига нарочито обогаћује јесте својеврсна просветитељска мисија овенчана венцем њене нове књиге Зборник радова Школе активног читања и креативног писања. Врлину познавања ткања књижевноуметничких и књижевнокритичких текстова Милица Миленковић поделила је са младим полазницима Школе. Покровитељ пројекта, тромесечног курса, јесте Центар за туризам, културу и спорт у Сврљигу, а плодови овог културног земљотреса у малом, али у по заступљености књижевне баштине, изразито великом месту јесу поетски, прозни и драмски текстови. Рад на приближавању књижевности младима „...стална је потреба и етичка одговорност“ (, наводи ауторка, а удружено деловање образовних и културних институција у таквој идеји неминовно је дало значајне резултате. У оквиру тромесечног рада на читању и писању ученицима је омогућено „...савладавање теоријских знања из културе читања и писања у историји човечанства и националној књижевности, и практичан рад са стручним наставником на оригиналним, самосталним и експерименталним текстовима полазника школе“.

Како би читалац стекао јасан увид у идејну концепцију књиге ауторка у уводном тексту „Реч на почетку“ наводи концизне циљеве, образовне и васпитне, али и практичне и опште. Први се односе на „...развој литерарног сензибилитета и креативног потенцијала кроз унапређење односа младих стваралаца према тексту...“, а други укључују „...сабирање, избор и објављивање ученичких радова у заједничком зборнику.“ Када је у питању наслов књиге, узор за угледање Милице Миленковић је чувени теоретичар Роман Ингарден и његова теорија рецепције књижевног дела. Јасно одређивање и дистинктиван однос према активном и пасивном читању, као и

стваралачки однос према тексту са естетском, етичком и сазнајном функцијом потеклим из Ингарденове теорије основни су путокази за рад Школе. Основна окосница рада, својеврсни мото, дефинисан је на следећи начин: „...школа је тежила заједништву читања и писања сматрајући их нераздвојним процесима у историји човечанства и индивидуалном човековом развоју“. Опредељење за оно што је често одвојено, а никако не би требало бити – „заједништво читања и писања“ залог је дубоке, промишљајуће дисциплине стварања властите поетике.

У књигу је уврштено укупно 19 текстова, од којих 6 поетских, 8 прозних и 5 драмских. Радови су приређени по угледу на књижевнотеоријску поделу по књижевним родовима у три целине које су поднасловљене ученицима блиским, базичним терминима: „Поезија“, „Проза“ и „Драма“.

Полазници који су се опробали у креативном писању поезије показали су интересовање за дубоку мисаоност лирике, којом призивају прошлост, свет снова и маште, природу. Стилским обртима и поетичким претресом кроз језик и призренско-тимочки дијалекат млади песници су свој рад накалемили на литерарну и културноисторијску баштину свог краја. Пример успешног осврта на „висине предака“ јесте песма Филипа Савића „Сврљишко јеванђеље“ у којој се поетском сликама готово градацијски наглашава битност свести о културном континуитету у данашњим, прилично „оскудним“ временима: „Пергамент битнији од било које повеље, / Бастион писмености, светионик културе. / Стуб писмености – Сврљишко јеванђеље“. Песме у катренима, дистисима, терцинама или строфоидима; игра срока и стиха, па чак тежња да о љубави запева из основношколске клупе, а да се избегне патетика и формална или садржинска баналност, неке су од поетичких особености ове поезије у повоју.

У поглављу „Проза“ заступљени су прозни радови младих активних читалаца у којима смена облика казивања тече у природном следу, усклађено са сижејним током приче. Кратке приче свих полазника креативног писања прозе имају развијену фабулу и изразито сугестиван крај – ефекат изненађења који ће употпунити читаочев доживљај. У причи „Хиљаду и једна мисао“ младе полазнице Милице Б. Миленковић приповедач ће упасти у мисаони колоплет када сазна да је добио писмо, али када га отвори, пронаћи ће само обичан „хладнокрвно утиснут“ месечни рачун. Психолошки портрет јунака који одликује пренаглашена напетост, попут оне у Борхесовој новели Чекање, присутан је у причи „У управи“ Лазара Савића. Кратка прича Вука Миленковића написана је на тимочко-лужничком говору и због свог фонетског, морфолошког и лексичког богатства представља прави бисер овог зборника. Са друге стране, Миленковићева прича подсећа на сведочанства и забелешке фолклора, народног живота – свакодневице једне епохе. Жанроваској разноврсности прозних остварења у Зборнику радова Школе активног читања и креативног писања доприноси и путописна проза Милице Б. Миленковић „Зов приморја – белешке са путовања“. Први део путописа дочарава

атмосферу на јадранском приморју, у Игалу, на Видовдан. Симбиоза звука звона и шума мора у путописцу је створила незабораван утисак. Други део говори о Дубровнику, Страдуну, из перспективе туристе који својом знатижељом урања у меандре прошлости града тражећи снове и инспиришући инспирацију. Млади писци упознали су и чари интертекстуалности, о чему сведочи комуникација приче Јане Жикић са приповетком „Стара породична кућа“ Павла Угринова (Василија Поповића), као и приче Милице Б. Миленковић „На путу са Сантјагом“ са Коеловим Алхемичарем.

У поглављу са драмским текстовима младих полазника („Драма“) налази се пет малих експеримената – школских радова на којима је рађено слојевито и темељно. У питању је крајње сведена драмска форма, са обавезном употребом ремарки, поделом улога и дељењем текста на сцене. Приказом догађаја из породичног и школског живота млади драматурзи су показали да се са мало текста може призвати драмска напетост. Због сведеног израза текстови не садрже све елементе драмске радње, или садрже само њихове назнаке, што показује да је ментор дозволио полазницима да развију машту и да своју перманентну концентрацију преточе у што богатију садржину, док је форму било довољно упознати. Драмски текст „Опасна, дружељубива аждаја“ групе аутора (Андријана Николић, Анђела Петровић, Милан Јовић и Лана Станковић) написан је за потребе луткарске представе у основној школи. Важност овог текста огледа се у томе што су полазници Школе активног читања и креативног писања усвојили знања о контексту у којем драмски текст може да живи. Синкретизам глуме, луткарства и књижевности засигурно је отворио врата новим текстовима на којима ће радити овај уигран школски тим. Радом на драмском књижевном роду уоквирена је визија пројекта, чиме су млади читаоци упознати са изазовом писања у свим смеровима.

На крају књиге приложене су фотографије активности Школе, на којима, можда, стоје будућа велика имена српске књижевности.

Зборник радова Школе активног читања и креативног писања сведочи о томе да је културни препород нашег друштва могућ и у местима где за културу има још мање материјалних средстава него у већим градовима. Залагање марљивих појединаца и институција које их подржавају сигуран је пут у очување културе српског народа. Синтагма „културни препород“ из наслова овог текста подсећа на велике државне идеје, реформе културне политике, али рад Милице Миленковић показује да се култура чува и развија малим али чврстим и стаменим корацима. Хипотетички посматрано, када би се у сваком месту у Србији покренуо сличан пројекат, српска књижевност би добила највернији, објективан и репрезентативан „пресек стања“ из којег би могла даље деловати и одговарати на изазове надлазећег времена.

Ана СТЈЕЉА

БАСНОВИТЕ ПРИЧИЦЕ МИРЈАНЕ ДРАГОВИЋ
(Мирјан Драговић: *Басновите приче*, Мирослав, Београд 2018)

Нова књига српске књижевнице Мирјане Драговић која већ годинама живи и ради у Перту, „Басновите приче“ /“Fabulous Little Tales”, посвећена је деци и представља повратак помало заборављеној књижевној врсти када је деčја књижевност у питању – баснама. Кроз шест врло креативних и узбудљивих „басновитих“ прича („Како је меда једном постао краљ“, „Вртоглавасто маче“, „Принцезин најлепши љубимац“, „Како су рибе и рачићи постали најбољи пријатељи заувек“, „Мајка лептирица“, „Да ли бубамара показује прави пут“) ауторка настоји да већ одавно постављене стереотипе о животињама са израженим карактеристикама људи покуша да прикаже на мало другачији начин, те да нам дочара како би изгледало да се ти устаљени стереотипи промене. Њена шаљива замисао да меда постане краљ животиња уместо лава, да једно маче својим несташлуком уместо на комшијском плоту заврши у шуми пуној, за њега необичних животиња, које му на крају постају драги пријатељи, те да једна помало размажена принцеза на поклон од свог оца-краља уместо неког егзотичног кућног љубимца добије жабу – у уверењу да ће једнога дана постати принц, или да рачићи пожртвовано спасу насукане рибе, заправо су покушај да се деци понуди један другачији поглед на свет. Овим књижевним поступцима ауторка претпоставља дете које је спремно да машта, оно које је смело да замисли незамисливо, и на крају да покаже да деçјој машти нема граница. Занимливо је да чак и у причама у којима су главни протагонисти људи („Принцезин најлепши љубимац“, „Да ли бубамара показује прави пут“) животиње имају важну улогу и њихова симболика је са намером наглашена.

Ове приче поседују и један исто тако важан елемент, а то је едукативни приступ, дакле намера ауторке је да се истакну праве вредности и врлине попут: пријатељства, пожртвованости, мајчинске љубави, љубави према природи и животњама, као и многе друге врлине које су своје место нашле на страницама ове књиге.

Приче које у својој најновијој књизи исписује Мирјана Драговић врло су пажљиво исписане, са пуно описа, са прецизно одређеном линијом приповедања, а опет врло полетне, духовите и маштовите. Оне су и јасан путоказ како деца треба, а како не треба да поступају. Оно што ово издање посебно издаваја јесте чињеница да се ради о двојезичном издању, те се тако ове басновите приче могу прочитати и на енглеском језику. Како је знање енглеског језика постало насушна потреба новијих генерација, тако ће деца која сада стасавају заправо имати могућност да поред свог матерњег, већ од раног детињства савладају и језик који се највише говори на планети. Тиме је заправо едукативни поступак наглашен, јер деца најбоље уче док читају књиге или гледају телевизију. Ова књига је такође и врло користан едукативни материјал за родитеље који ће моћи својој деци која још нису научила да читају, то да учине уместо њих.

Ове приче се не читају, оне се и тумаче и могу послужити као врло користан дидактички материјал за све оне родитеље који воде рачуна о васпитању своје деце, о правилном одрастању и подхрањивању дечје радозналости и сазнања о свету који их окружује. Читање ових прича је заправо путешествије кроз један питом и маштовит свет чији су главни протагонисти животиње које опет имају свој микро свет са својим законитостима, својим малим згодама и незгодама, али и својим разиграним и враголастим поступцима.

Књига басновитих прича Мирјане Драговић, у сваком смислу представља једно квалитетно издање књиге за децу. Осим лепо написаних и маштовитих прича, те преводу на енглески језик, ова књига је веома креативна и лепо илустрована, што је свакако веома важан елемент сваке књиге за децу. Врло маштовите илустрације прате догодовштине свих Мирјаниних јунака, и позивају децу на читање, на играње и промишљање о себи и свету око себе.

Владимир УВАЛИН

СТАНОВНИШТВО ВРБАСА (1700-1900)

Врбас као насеље спомиње се у Бачкој жупанији 1387. године. У Крушевском поменику из 1590. године каже се да је у њему било 36 домова. Средином XVII века насељен је Србима. Игуман манастира Бођани 1696. године, пред пореским властима, дао је ову изјаву: „Харач је плаћан и калочком надбискуп у целој горњој Бачкој, нарочито у селима Сент-Петер, Сентиван, Бандобра, Мали Кер, Велики Кер, Врбас, Харастин, Сентомаш, [...]“.¹

Дугогодишњи рат Аустрије с Турском окончан је Карловачким миром 1699. године. Мађарска, Славонија и Бачка, као и западни и северни део Срема, те цео Банат остали су у саставу Хабсбуршке монархије. После Карловачког мира, поново су успостављене средњовековне жупаније Бачка и Бодрошка.²

Бачка је обухватала северну, а Бодрошка јужну половину Бачке области. На основу наредбе 1729. (1730) године те две жупаније су се ујединиле, али је то уједињење постало званично тек 1802, са тзв. VIII законским чланом (*Comitatus Bachiensis et Bodrogiensis articulariter uniti*). То је датум од када се установљује назив Бачко-бодрошка жупанија.

Први попис Бачке жупаније 1715. године обавили су пописивачи из Мармароске жупаније: Шамуел Хорват и Јоанес К. Течи. Пописивачи нису забележили, кад су отпочели попис Жупаније, а по датуму који су ставили на крају пописа, види се да су га завршили у Баји, 24. септембра 1715. године, и предали Палатину и највишем изаслатом одбору у Пожуну (Братислави), 1. октобра 1715. године. Заправо под именом Бачке жупаније пописане су две жупаније: Бачка

¹др Душан Ј. Поповић, *Срби у Бачкој до краја осамнаестог века: историја насеља и становништва*, Београд 1952, 27-28, 89.

²За време турске владавине Бачка жупанија је укинута и била је у оквирима Сегединског санџака, са нахијским центрима у Баји, Суботици, Сегедину, Сомбору, Бачу и Тителу. Агнеш Озер, Мађари у Бачкој (од насељавања до 1941), у: *Бачка кроз векове, слојеви култура Бачке*, Зборник радова, Београд 2014, 575.

и Бодрошка, иако тада још нису биле сједињене. Пописали су свега 57 насеља, која су се могла сврстати у три групе: утврђења (*Fossatum*), варошице или паланке (*Oppidum*) и села (*Possessio*).

Према броју домова, од 11 до 20, Врбас је био у грипи од 29 насеља. Пописивачи су приметили да је у Врбасу морало бити знатно више становника. Само у једном месту у попису Бачке, у опсервацији Баје, пописивачи су забележили нешто о народности старешина домова. Међутим, имена и презимена сведоче да су пописани становници били претежно Срби. Тада је 18 старешина домова у Врбасу од имовине поседовало 159 ораница и 86 ливада.³

Радови Живана Сечанског „Пописи становништва Бачке током XVIII века“⁴ и Митра Пешикана „Именослов Врбаса XVI-XVIII века“⁵ сведоче да је у Врбасу до 1743. године несумњиво живело српско становништво.

У првом попису Бачке жупаније, на простору тадашњег Врбаса (1715), било је 18 старешина домова. Сима Врбашанин је судија-кмет (*iudex*), а кућедомаћини су: Кира Парастинац, Даба Петаковић, Радоња Ковинац, Јанко Довиар, Ћира Радаковић (Кира), Божа Масиа (*Bosa Masia*), Радан Парастинац, Јосим Велићанин, Маша Мислењан, Вукосав Сича (*Sicza*), Утешин Врбашанин, Стојко Кнез, Галета Б(П) андробанин, Максим Меанџија, Радовица Кунић, Илија Кнез и Мишко Радоје.

Пет година касније (1720) у Врбасу је 22 домаћина и 9 удовица, које су водиле домаћинство. Иван Парастинац је судија-кмет (*iudex*), а кућедомаћини су: Галета Парастинац, Аврам Сирњевац, Стојко Кишдобранин, Радоња Кишдобранин, Вукоша Парастинац, Козма Кишдобранин, Ћиро Кишдобранин, Божа Кишдобранин, Петар Кишдобранин, Радан Кишдобранин, Јосим Велићанин (*Bilitsanin*), Петар Секићанин (*Szikitsanin*), Неша Врбашанин, Максим Кишдобранин, Сима Врбашанин, Јурач (Ђураћ?) Врбашанин, Довијар Врбашанин, Кунић Врбашанин, Миливој Таванкутац (*Javankurecz*), Илија Врбашанин. Удовике (*viduae*) су: Живана, Урсина (*Urcsina*), Рокса, Коачиза Весила (*Koacsiza Veszila*), баба Влакоња (Млакоња?), Неда Пркосавачка (*Perokssavoczka*), Дока, Сока, Илона Јосина.

Судећи по презименима, становништво Врбаса пореклом је највише било из Бачке, док презимена изведена по насељима, која су постојала пре Велике сеобе, доказују да су породице, која носе ова презимена живела у Бачкој и пре Велике сеобе. Та презимена су: Бандобранин, Велићанин, Врбашанин, Кишдобранин, Парастинац, Секићанин (Секић, Ловћенац), Сирњевац, и друга нама неразумљива,

³Први попис Бачке жупаније укоричен је у књигу, под наслов: *Conscritto Inslyti Comitatus Bacsiensi, 1715*. Иван Јакшић, Из пописа становништва Угарске почетком XVIII века, Нови Сад 1966, 17-18.

⁴Живан Сечански, *Пописи становништва Бачке током осамнаестог века* (Грађа за историју насеља и становништва), Посебно издање САН СХСIII, Етнографски институт, Књ. 3, Београд 1952, 261-263.

⁵Митар Пешикан, *Именослов Врбаса XVI-XVIII века*, Посебан отисак из Зборника Матице српске за филологију и лингвистику, XXXIII за 1990, Нови Сад 1990, 382-386.

као Javankurecz (Таванкутац). За Банат је везано презиме Ковинац (из Ковина).

Године 1722. Врбас је имао 81 пореску главу.

Као и другде, миграција је било и по Бачкој и Банату, како у раније време, тако и по доласку Аустријанаца. Нарочито су Бачвани одлазили у Банат кад је овај преотет од Турака, али је било и обрнутих случајева, кад су Банађани бежали у Бачку. Током 1725. године састављен је списак миграција из Баната у Бачку. Тако је из Sarawoll-a (Czanader District) у Врбас пребегао Вуја Добринац (Wuja Dobrniatz).⁶

У „Списку села Бачке епархије и имена попова од 1724. до 1732. и 1773.“ може се видети да су у Врбасу (село) од 1724. до 1732. службовали поп Новак и поп Теодосије од 1724. до 1732, односно поп Теодосије од 1727. до 1732. године.

При купљењу милостиње и нужног годишњег давања у сваком селу знало се где ће, идуће године, одсести владин ексарх и тамо где је одсео звао се: „домаћин“. Ексарх је прво бележио у протокол дар домаћина, затим шта су хришћани опште писали, димнице, принос од венчаница, попова и појединца. У Врбасу су записани домаћини: Јосим Велички, Јосим Секички, Живан Вукосављевић, Јанко Довијаровић и Јосиф Велићанин. Међутим, није исказано шта су приложили.

Према статистици Исидора Николића Србоградског (1733) у Врбасу је 243 дома, а да су свештеници од тада били: Лука Секулић, Петар Ђовијарски, Сима Радосављевић, Михаил Радвановић, Јоанн Живановић, Павел Аларгић, Атанасиј Гагић.⁷

Православна парохија у Врбасу основана је 1735. Једна је црква, храм св. Вавенденија, подигнута 1771, а троносана епископом Висарионом Павловићем 1738. Матрикуле крштених почеле су да се воде од 1738, а венчаних и умрлих од 1744. године.⁸

⁶Срета Пецињачки, Документи о бачко-банатским миграцијама 1719-1725. године, Зборник Матице српске за историју 6=*Matica srpska Department of social sciences proceedinas in history*, Нови Сад 1972, 111-113.

⁷Исидор Николић Србоградски, Штатистика Бачкихъ Православнихъ Парохія и Бачкогъ православногъ священства године 1733. (Продуженъ) у: Србскій Лѣтописъ, Књ. 1/1860, 55. На основу „Пописа епархије грчко неунитанских места и парохија, протопрезвитера, служећих и не служећих свештеника у Горњем и Доњем срезу Бачке жупаније, потписаног диштрикта и Среза шајкашког“, који је саставио Мојсије Путник, епископ, 21. III 1773, видимо да је у Врбасу било 243 куће. Свештеници су били: Лука Секулић, не служећи свештеник, од 24. V 1733; Петар Довијарски, служећи свештеник, од 30. VI 1743; Симеон Радосављевић, не служећи свештеник, од 25. VII 1743; Михаило Радвановић, служећи свештеник, од 1. I 1752; Јован Живановић, служећи свештеник, од 26. III 1752; Павле Аларгић, не служећи свештеник, од 10. VII 1756. и Атанасије Гагић, не служећи свештеник, од 7. II 1764. Бачка епархија: 1724-1732. и 1773, у: Архив за историју Српске православне карловачке митрополије, бр. 1, Карловци 1911, 25-30. Исто, бр. 3/4, Карловци, 20. окт. (11. нов.) 1911, 33-40. Види: Исидора Точанац Радовић, *Бачка епархија у другој половини XVIII века: реформисање мреже парохија*, прештампано из Зборника Матице српске за историју 87, Нови Сад 2013, 100.

⁸Сергије Шакрак-Нинић, Први извештај Епархије Бачке, Нови Сад 1893, 124.

О тешкоћама нашег народа у Бачко-бодрошкој жупанији, од стране чиновника, нарочито пореских, који и даље пљачкају народ, сазнајемо више из једног полномошчија и инструкции, који су дати 21. августа 1734. године, на збору великих бирова бачких и бодрошких (35 општина), одржаног у Врбасу, депутатима Марку Милосављевићу, Павлу Дамњановићу, Живићу Милошевићу и Лазару Грубићу. Њима је стављено у дужност да помогну, колико год могу, представнике нашег народа у Бечу. Пуномоћ и инструкцију из Врбаса потписао је Радивој Мажијић.⁹

Године 1743. у Врбасу је 95 домаћинстава. Радивој Машић је судија-кмет (*iudex*); Стеван Млакоња, заменик судије-кмета (*subiudex*); Маријан Каравлах, *randur pagi*; Јосип (Joseph) Кусевић, *randur pagi*; Петар Опарушић, *g.r. aedituus*; Гаја Падавинац, *miles dominalis*; Стеван Проданики, *randur comitatensis*; Никола Ћирин; Рашко Машић; Марко Радовановић, Марија Висилова (*Viszilova*), удовица; Стојан Ратков; Станивук Игњатин; Јован Савков; Марко Нешин; Јован Нешин; Лазар Ратковић; Јован Пркосавац; Остоја Велићанин; Риста Секићанин; Павал Петрићев; Илија Росин; Јован Радишин; Маријан Туцић; Живан Газдин; Илија Стојшин; Атанасија Искрин; Крста Ђурђев; Радован Чавин; Живан Милованов; Стаја Крстин; Михаило Грујин; Јанко Јосимов; Марко Јосимов; Никола Јосимов, *servus*; Томо Симин; Радојица Кунић; Стојан Утешенов; Јован Живин; Милић Куницки; Васа Јединац; Јован Марков; Вујица Јовичин; Гаја Шувак, Радосав Шуваков; Тодор Стокин; Тодор Рус; Стефан Наумов, *servus*; Никола Миливојев; Кузман Иванов; Илија Милинов; Сава Грујин; Милојица Попин; Никола Дишин; Путник Врбашанин; Субота Курјак; Стеван Илин; Петар Познанов; Илија Секулин; Неша Милинов; Атанацко Грубић; Урош Паланчанин; Стојан Дивјаров; Стојко Пиварски; Мијат Попин; Михаило Марин; Сава Гајин; Субота Радоњић; Абрахам Сирњевац; Стефан Докин; Нинко Гагић; Радоња Кишдобранин; Лаза Живанов; Михаило Ћурчин; Живан Вукосављев; Михаило Бајчевић; Стеван Машић; Никола Игрић; Моја Филипов; Живко Нагулов; Марко Ковачев; Сима Мирков; Никола Велицки; Никола Милошев; *custos camp*; Тодор Стејин; Трифун Малетин; Давид Недин; Петар Станков; Веселин Крстоношић; Јован Кузмановић; Сава Јанковић; Марко Станков; Радосав Деановић и Мата Ченејац.¹⁰

Око 1744. године, због великих пореских терета, у знатној мери раселило се становништво Врбаса. Године 1768. место је имало 183 српске породице.¹¹

„Крстур и Куцура су насељени четврте године царовања Марије Терезије, то јест 1744. године, а населили су се становници између Татри, из Списке, Мармароске, из Макова, [...]. А многи су дошли из Галиције, и мој деда је био из Галиције, са реке Висле и зато су га назвали Виславски“.¹²

⁹др Д. Ј. Поповић, нав. дело, 54-55.

¹⁰Ж. Сечански, нав. дело, 43.

¹¹др Д. Ј. Поповић, нав. дело, 89.

¹²Новине Зора, које су излазиле у Лавову, објавиле су 1880. кратку белешку (без имена аутора) „Русини у Банату, у којој се налази писмо Ђуре Виславског,

Отпочиње велика колонизација Бачке, коју су предузели, с једне стране влада из Беча, с друге стране угарске власти и велика феудална господа. Беч је желео да ту насели што више Немаца, док су угарске власти ишле за тим да ослабе српски елеменат што већим досељавањем Мађара.¹³ Насупрот планском насељавању Немаца, такав план за насељавање Мађара није постојао, те насељавање Бачке Мађарима није било подржано од стране централне власти. Досељавање Мађара у Бачку много је лакше спроведено услед успостављене жупанијске управе, па је племство ове Жупаније стално настојало да привуче на своје поседе што више мађарских јобађа (*jobbágy*-кмет). У овоме предњаче калочки надбискупи, који су као велики жупани стајали на челу уједињене Бачко-бодрошке жупаније.¹⁴

На захтев државних власти, поводом црквеног Сабора Митрополије карловачке 1769. године, обављен је попис православног становништва, цркава и свештенства. На Сабору ће се извршити редукција свештенства. У Протопрезвитерату новосадском Бачке епархије тада је утврђено да је у Врбасу било 213 кућа, један храм, седам свештеника и један ђакон.¹⁵

У току наредне две године (1768-1769) државна администрација се позабавила неким превентивним мерама које је сматрала важним у борби против епидемијских болести, гробљима, насељима Рома и баруштинама.

житеља села Крстур, Једном галицијском патриоти. А. Д. Дуличенко, Прилог проучавању историје једног неспоразума: Бачки русини и Запорошки козаци, у: Зборник Матице српске за историју 6=*Matica srpska Department of social sciences proceedinas in history*, Нови Сад 1972, 118-119.

¹³Јован Цвијић, Јован Радонић, Ст. Станојевић и Иларион Зеремски, Бачка: из Збирке *La aguestton du Banat, de la Batcha et de la Baranya*, Нови Сад 1920, 5.

¹⁴„Поновно насељавање мађарског становништва било је у уској вези са обновом жупанијске власти и утемељења феуда у Бачкој. Неки од мађарских великаша успевају да поврате неке своје поседе из периода пре доласка Турака, и да њима настане кметове из северних делова, некадашњег Угарског краљевства тада Аустријске царевине“. А. Озер, нав. дело, 578-579.

¹⁵Иларион Зеремски, Попис свештенства и народа у Митрополији карловачкој из 1769, у: Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Књ. IV, св. 1, Сремски Карловци 1931, 1, 12; Како ни митрополит, а ни владике, нису могли баш по својој вољи поставити колико су хтели у једној општини свештеника, него се морао наћи неки начин, да не изгледа да их они општинама натурају. Тај се начин састојао у томе, да су поједине општине, већином сродници, молили владику или митрополита, да им се постави за пароха тај и тај ђак, учитељ или ђакон, а оне су се морале обавезати да ће га пристојно издржавати. Та обавеза звала се кауција. У окружењу Врбаса, током 1756. године, забележене су три кауције, у Пивницама, Куцури и Керу (данас Змајево). Оне су упућене на митрополита П. Ненадовића, због тога што је по смрти бачког владике Висариона Павловића († 25. X 1755), па све до постављања Мојсија Павловића за владика (6. VI 1757), митрополит Ненадовић управљао Бачком епархијом. Д. Руварац, О кауцијама за новоустановљена парохиска места у првој половини XVIII века у Карловачкој митрополији, Богословски гласник, Св. 1-2, Ср. Карловци 1910, 51-55.

Наређено је од стране владара да се умрли што дубље закопавају у земљу и пази да стока не улази у гробља. Ромима је забрањено становање у подземним кућама (земуницама) и наређено да имају градити куће као и сав остали свет. О баруштинама се тражио што детаљнији извештај: о локацији, величини, дубини и узроцима настајања.

Традиционално неповерење народа у лекаре требало је разбити макар и по цену кажњавања и не дозволити да постану жртве врача и надрилекара, који се у то време све чешће спомињу у дописима и наредбама. Циркулар Намесничког већа из 1769. године скреће пажњу жупанијским властима на одребе Наредбе (*Intimat*), од 25. августа 1766. године, и поступак против прекршилаца.

У то време изгледа да су међу становницима Жупаније зацарили неки пороци, чедоморство, побачаји, рађање ванбрачне деце, повргавање новорођенчади и алкохолизам, а као последица тога дошао је забрињавајући пад наталитета. Поводом овога сама царица Марија Терезија је Дописом, 10. јула 1777. године, ставила примедбу на жупанијски попис становника и тражила детаљно објашњење о абортусима, убијању порода, о стручности бабица и одговорности физика за њихов рад, као и о разлозима велике смртности становника ове Жупаније.¹⁶

Априла 1763. у Врбас се населио Француз Арон Лафонг.¹⁷

Јожеф Киш (*Kiss Jozsef*) дошао је у Бачку уочи ступања на престо цара Јосифа II (1780). Пре него што се приступило пројектовању и изградњи Канала Дунав-Тиса (Францов канал, 6. мај 1793-2. мај 1802), имао је да решава многа сложена и одговорна питања у вези са колонизацијом, између осталог и неке водопривредне и хидротехничке проблеме у широј околини Врбаса, у пределима где ће бити насељени нови колонисти, у области где су, од раније већ постојала српска и буњевачка насеља.¹⁸

Године 1783. Врбас је још српско „нагомилано“ село.

Пописом Јевреја Бачке жупаније, а који су боравили у

¹⁶Slavko Jovin, *Zdravstvene prilike i zdravstveno-kadrovska situacija u Bačko-bodroškoj županiji u vreme donošenja Zakona o zdravstvu iz 1770*, у: *Aeta historica medicinae, pharmaciae, veterinae*, br. 1, Novi Sad 1975, 231-236.

¹⁷Фридрих Лоц, Француски колонисти у Бачкој, у: Гласник историјског друштва у Новом Саду, св. 2 (9), Сремски Карловци 1931, 318.

¹⁸Као прву меру у Бачкој, Јожеф Киш (Будим, 1748-Врбас, 1813) предложио је да се приступи прокопавању одводног јарка између Куле и Врбаса, широког један метар, ради одвођења површинских и подземних вода у Црну бару. Предлог је прихваћен и радови су започели 1785. Очигледно охрабрен успехом постигнутим те године, Ј. Киш је затим предложио Угарској комори и прокопавање још једног, и то дужег и ширег канала између Сивца и Врбаса, ради дренажа воде из Сивачког блата у Црну бару. У јесен 1786. приступио је прокопавању тог канала. Његова ширина била је један хват, профил, дакле, два пута већи него код кулског канала. Канал су прокопавали насељени Немци, зашто су били плаћени. Канал Сивац-Врбас завршен је 1787. Nikola Petrović, *Plovidba i privreda srednjeg podunavlja u doba merkantilizma*, Beograd 1978, 75-77; Црна бара текла је од Врбаса до Фелдварца, где се уливала у Тису. др Д. Ј. Поповић, нав. дело, 173.

Потиском срезу, маја 1784. године, утврђено је да у Кули, Бајши, Пачиру, Тополи, Хеђешу и Врбасу, укупно има девет Јевреја.¹⁹

У јесен 1784. године приспели су у Врбас први немачки колонисти из подручја Елзаса (*Elszász*), Цвајбрика (*Zweibrücken*), Фалачке (*Pfalz*), Виртенберга (*Württemberg*) и других крајева Рајне (*és a Rajna különféle vidékéről*). Насељавање је настављено и 1785. године. Досељено је око 900 душа евангелика, и око 100 породица реформата.²⁰

Почевши од 1786, у новонасељеним местима: Јараку, Новом Врбасу, Сехеђу и Новој Кули населиле су се, поред хришћанских, и неке јеврејске породице.²¹

Те године, са западне стране, на старо село прикључена је чисто немачка насебина Нови Врбас (*Neu Werbaß*) и постаје насеље у облику шаховске табле.

Нови услови су у већој мери погодовали су немачким колонистима, а што се огледало у следећем: 1. Да се колонистима даје пуна слобода вероисповести; 2. Свака породица добија нову удобну кућу; 3. Земљорадници добијају прибор за рад и стоку за рад и приплод, а занатлије 50 рајнских форинти за алат; 4. Колонисти се снабдевају храном од Беча до почетка сопствене производње и 5. Земљорадници су првих 10 година ослобађани од пореза и кулука.²²

Тадашње узајамне односе између Срба и Немаца у пољопривредним радовима описао је Ф. Лоц, где он каже: „У Врбасу се сачувало предање да је уз сваког немачког досељеника, кад је први пут заорао плугом, стајао по један Србин, који га је у том послу поучавао“.

О неукости немачких колониста првих година у земљорадњи, он цитира наводе из извештаја коморског управника Ирмењија, са пута по Бачкој, из 1786. године: „Да се показало да врло мали број насељеника уме да ради око плуга и коња, око исхране и спреге, те су, због њихове невештине, многи коњи и кола упропашћени“.²³

Немцима се приписује сејање кукуруза под бразду, затим гајење кромпира, сејање индустријских биљака: прво кудеље, дувана, касније шећерне репе, хмеља. Извоз житарица и индустријског биљака ускоро доноси знатне материјалне користи. Касније им је држава излазила у сусрет повољним кредитима, оснивањем новчаних завода,

¹⁹Olga Andraš, Fedor Fišl, *Popis arhivske građe o Jevrejima u Fondu „Bačko-bodroške županije“ Arhiva Vojvodine*, Novi Sad 2011, 30.

²⁰Gustáv Bierbrunner, *A Bács-szerémi ág. hitv. ev. egyház megye, Monografiája az Egyházmegy emegbízásából*, Ujvidéken, 1902, 167-168.

²¹О. Andraš, F. Fišl, нав. дело, 53; Јевреји су се усељили у Војводину у другој половини 18. века, за време владавине царице Марије Терезије и цара Јосифа II, те се настанили понајвише у новим насебинама. Ови су Јевреји долазили већином из Немачке и Чешке. dr Josip Holänder, *Jevreji u Vojvodini*, u: *Jevrejski almanah za godinu 5689 (1928-1929)*, Vršac, 1928, 53.

²²Борислав Јанкулов, *Преглед колонизације Војводине у XVIII и XIX веку*, Нови Сад-Панчево 2003, 36.

²³Фридрих Лоц, *Срби и Немци у Врбасу*, у: Гласник Историјског архива у Новом Саду VII, Нови Сад 1934, 345-347.

док су српско становништво, које је имало земљу лошијег квалитета, упропашћивали зеленаши, који су од њих створили пролетере. Од њих су Немци куповали земљу и стварали велике поседе.²⁴

Јозефинске куће имале су под једним кровом и шталу и шупу, а врт по страни, пред кућом. Код врта био је бунар. Димензије ових кућа биле су: 11 хвати дужине, 3 хвата ширине, и 8 шуха висине. Спољном читавом дужином куће налазио се наткривени део трем. Димензије дворишта у склопу куће, биле су: 50 хвати у дужини и 15 у ширини.²⁵

Године 1786. у Старом Врбасу рођен је Василије Булић, први професор математике и природних наука у сентандрејској Учитељској школи. Изабран је за професора Школе 1812. и на тој дужности остао до краја. Приликом пресељења ове школе из Сентандреје у Сомбор 1816. и сам је прешао, наставивши да ради у њој све до смрти (1826).²⁶

На основу „Пописа становништва Бачко-бодрошке жупаније 1787. године“, Стари Врбас (Ó Verbász) имао је: 280 кућа; 282 породице; 425 ожењених; 625 неожењених; 3 свештеника; 10 племића; 2 грађана; 248 сељака; 215 наследника сељака и грађана; 137 инквилна; 72 осталих; 281 становника старости од 1 до 12 година; 82 становника старости од 13 до 17 година; 914 жена; значи укупно 1.964 становника; док је просечна величина породице износила 6,96. Нови Врбас (Új Verbász) имао је: 310 кућа; 345 породица; 331 ожењени; 460 неожењених; 3 свештеника; племића и грађана није имао; 232 сељака; 161 наследника сељака и грађана; 115 инквилна; 24 осталих; 206 становника старости од 1 до 12 година; 44 становника старости од 13 до 17 година; 705 жена; значи укупно 1.496 становника; док је просечна величина породице износила 4,34.²⁷

Међу првим свештеницима евангеличке цркве у Новом Врбасу, били су Јохан Георг Мајер²⁸ и Андреас Сколка, који је истовремено био и професор у овд. Гимназији.

Драган Ћираковић наводи да је током XVIII века из Новог Врбаса било 57 студената, чији су се родитељи првенствено бавили

²⁴Вера Милутиновић, Срби и Немци у Војводини, Београд 1962, 37.

²⁵Б. Јанкулов, нав. дело, 36. Хват = 1,896484 м; Шув = 31,61 цм.

²⁶Василије Булић (Стари Врбас, 1786-Сомбор, 1826) „После завршене средње школе почео је да студира медицину. Пошто се није посветио лекарском позиву, може се претпоставити да није окончао ове студије. [...] Већ на почетку свога рада у Сентандреји написао је уџбеник за математику и географију, који је објављен у Будиму 1814. године, под насловом Предложенија численице трегубе и земљописанија. Уџбеник је био врло добро подешен својој намени па је дуго времена коришћен у овој школи. После Булићеве смрти објављена су још два издања овог дела под нешто измењеним насловом Наставленија числителна и то у Бечу 1836. и у Новом Саду 1840. године“. др Радомир Макарић, Стеван Васиљевић, 200 година образовања учитеља у Сомбору 1778-1978, Сомбор 1978, 467.

²⁷dr Antal Hegediš, Katarina Čobanović, *Demografska i agrarna statistika Vojvodine*, Novi Sad, 1991, 55.

²⁸Дошао је са колонистима и почео да службује у Црвенки, да би 1786. прешао у Врбас. У нововрбаској парохији службује 22 и по године. Умро је 16. XII 1808. у 53. години живота. G. Bierbrunner, нав. дело, 170.

трговином, али и занатством,²⁹ док Ласло Сеги, даје податке о врбаским студентима у току XIX-XX века (до 1919):

Bécsi Tudományegyetem / Универзитет у Бечу (1526): Mauer, Karl, ref. 18 annos n: Kuczura (Kucora 4, Куцура), p: Lehrer in Neu Werbas, im: 1860. W M, ex: 1865. S; Popper, Leopold, izr, 22 annos n: N. Verbass (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Kaufmann, im: 1860. W J; Deutsch Moritz, izr, 20 annos n: Neu Verbass (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Arzt zu Temesin, im: 1862. W M; Polakovics/Polakovits/, Matthias 2, izr, 30 annos n: Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Kaufmann, im: 1862. W J; univ. Pest; Schossberger, Adolf, deutsch, izr, 22 annos n: Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Handelsmann im: 1863 W M, ex: 1868. W; Ruff, Joseph 2. deutsch, izr, 21 annos n: Alt verbass (Bacser C.) (Overbász 4, Стари Врбас), p: Kaufmann, im: 1867. W M, ex: 1870. S, gimn: Temerin/Темерин; Büchler /Buchler/, Jakob, deutsch, izr, 20 annos n: Neu Werbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Kaufmann in Gákova, im: 1870. S M, ex: 1872. W, gimn: Pest G, not: Újra/поново 1873. W, 1877. W; Ott, Konrad /Conrad/, deutsch, ev, 20 annos n: Neu Werbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Oekonom, im: 1870. W M, ex: 1873. S, univ: Pest; Breitwieser, Heinrich, deutsch-ung, ev, 19 annos n: Alt Verbász (Overbász 4, Стари Врбас), p: Oekonom, im: 1871. W M, ex: 1877. S, gimn: Pozsony G, not: Újra/поново: 1877. W-1878. W; Becker, Friedrich, deutsch, ev, 20 annos n: Neu Werbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Oekonom, Grundbesitzer, im: 1872. W M, ex: 1878. S, gimn: Szarvas G; Soós /Schoosch/ Georg, ung., gk, 19 annos n: Alt Verbász (Bácska) (Overbász 4, Стари Врбас), p: Ekonom, im: 1879. W Th, ex: 1882. S; Blum, Joachim Leopold, ung., izr, 22 annos n: Újverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Oberlehrer, im: 1911. S Ph, univ: Budapest. Berger, Oskar, ung., izr, 21 annos n: Szenttamás (Szenttamás 4, Србобран), p: Privatier in Ujvidék, im: 1912. WJ, gimn: Wien Handelsak;

Bécsi Műegyetem / Висока школа техничких наука у Бечу (1815): Polakovics (Polakovits)/, Mattias 1, izr, n: Szeghegy (Szeghegy 4, Ловћенац), p: Handelsmann, im: 1874. Me; Popper, Wolfgang, ung., izr, n: 1859. 2. 20. Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Kaufmann, im: 1876. W Ing, ex: 1878. W; Schwarz, Ernest /Ernst/, ung., izr, n: 1858. 8. 21. Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Kaufmann, im: 1876. W Ing, ex: 1880. W;

Bécsi Állatorvosi Intézet / Ветеринарски институт у Бечу (1812): Bergmann, Christian, 22 annos n: Neu Werbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Schmied +, im: 1881. W Vet, ex: 1883. S, not: MC;

Bécsi Export Akadémia / Експортна академија у Бечу (1898): Heib, Andreas, ung., ev, n: 1893. 10. 6. Överbász (Överbász 4, Стари Врбас), im: 1918. Me, ex: 1919; Seidl, Julius, ung, rk, n: 1894. 10. 29. Újverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), im: 1918. Me, ex: 1919;

Bécsi Képzőművészeti Akadémia / Ликовна академија у Бечу (1692): Hauber, Philipp, n: Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), im: 1804. Ar; Schmaus, Jakob, ev. 22 annos n: Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), im: 1804. Ar;

²⁹ Драган Ћираковић, *Трговина и занатство слободног краљевског града Новог Сада у XVIII веку* (докторска дисертација), Нови Сад 2018, 186, <https://www.cris.uns.ac.rs>, 06. I 2019.

Bécsi protestáns Teológiai Intézet / Протестантски теолошки институт у Бечу (1821): Becker, Jakob, ev, 25 annos n: Neu Verbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Oeconom, im: 1836. 9. 1. Th, gimn: Pozson G; Koch, Joseph, ev, 22 annos n: Werbasz (Verbász 4, Врбас), p: Schneider +, im: 1876. 11. 21. Th, ex: 1877. 7. 20. gimn: Verbász, Szarvas, Eperjes/ Врбас, Сарваш, Епрјеш;

Bécsi Hadmérnöki Akadémia / Војно-техничка академија у Бечу (1755): Szaitz, Emanuel, de Pernicza, 15 annos n: 1821. Verbász (Verbász 4, Врбас), p: Oberleutnant, im: 1835. Mil. In, ex: 1837;

Bécsi Josephinum Katonaorvosi Akadémia / *Jozefinum Vojno-medicinska akademija u Beču* (1780): Igric, Georg, gk, n: 1839. Alt-Verbasz (Überbász 4, Стари Врбас), im: 1863. 5. 21. Mil. M;

Gráci Egyetem / Универзитет у Грацу (1586): Lang, Christian, deutsch, ev, 24 annos n: Neuverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), im: 1873. W Phar, univ: Wien 1869; Walter, Matthias, ref. 30 annos n: Neu Verbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Möbeltischler, im: 1894, S M, ex: 1895. W, univ: Wien 1833, not: 1895. S kimarad/изостао Ауо;

Gráci Műegyetem / Висока школа техничких наука у Грацу (1811): Rump, Matthias, n: Neuwerbass (Újverbász 4, Нови Врбас), im: 1831. Ing;

Baseli Egyetem / Универзитет у Базелу (1526): Schmidt, Jakob, n: 1857. Ungarn (Újverbász 4, Нови Врбас), im: 1882. 11. 1. Th, ex: 1883. 3. 7, univ: Zürich 1883.

Zürichi Egyetem / Универзитет у Цириху (1525): Schmidt, Jakob, Neu-Verbass (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Gutsbesitzer, im: 1883. 4. 18. Th, ex: 1883. 7. 23. univ: Basel 1882; Rumpf, Friedrich, n: 1866. Uj-Verbasz (Überbász 4, Нови Врбас), im: 1892. 4. 20. Ph, ex: 1892. 7. 27, univ: Budapest; Kunz, Peter, n: 1883. Ujverbasz (Überbász 4, Нови Врбас), im: 1904. S Ph;

Berlini Egyetem / Универзитет у Берлину (1810): Roth Aladár, n: Ó-Verbász (Überbász 4, Стари Врбас), p: Pfarrer, im: 1890. 10. 27. Ph, ex: 1891. 2. 25, univ: Budapest; Stock, Karl 2, n: Új-Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Lehrer, im: 1898. 4. 21. Ph, ex: 1898. 9. 5, univ: Budapest; Schmidt, Heinrich, Dr, ev, n: Ujverbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Beamter, im: 1905. 10. 30. Ph, ex: 1906. 3. 7, univ: Leipzig 1903, Heidelberg 1906; Betsch, Heinrich /Henrik/, n: Óverbász (Überbász 4, Стари Врбас), p: Gutsbesitzer, im: 1909. 11. 1. J, ex: 1910. 8. 7, univ: Budapest; Erleman, Jakob August, n: Ujverbasz (Überbász 4, Нови Врбас), p: Oekonom, im: 1913. 10. 29. Th, ex: 1914. 8. 7, gimn: Pozsony G; Reppert, Friedrich, n: Overbász (Überbász 4, Стари Врбас), p: Landwirt, im: 1913. 11. 1. Th, ex: 1914. 3. 19, gim: Eperjes, not: Újra/поново; 5085/13-14. 1914. 05.05-1914. 08. 07; Theisz, Friedrich, n: Ujverbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Fabriksarbeiter, im: 1913. 11. 18. Ph, univ: Budapest; Jakob Karl 2 (Károly), ev. n: Ujverbasz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Zimmermeister +, im: 1914. 4. 21. Ph, ex: 1914. 8. 7, univ: Leipzig 1913;

Göttingeni Egyetem / Универзитет у Гетингену (1737): Zvarinyi (Zoorinyi/, Emil, ev. n: Neu-Werbaz (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Professor, im: 1877. 10. 23. Th, ex: 1878. 4. 10, iniv: Heidelberg 1878; Klaár, Wilhelm, ev. n: Ujverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), p: Gutsbesitzer, im:

1905. 10. 23. Th, ex: 1906. 8. 14, univ: Leipzing 1907, *gimn*: Pozsony G; *Hallei Egyetem* / Универзитет у Халеу (1695): Sculteti / Scultety/, Gustav Adolf, ev. 27 *annos n*: Neu Werbasz (Verbász 4, Врбас), *p*: Ev. Pfarrer, im: 1854. 10. 13. Th, Ph, *gimn*: Halas, Lőcse, Szarvas, Pozsony; Roth, Béla, ref, 21 *annos n*: Överbász (Överbász 4, Стари Врбас), *p*: Pastor, im: 1882. 11. 6. Th, *gimn*: Szarvas, Pozsny; Klaár, Philipp, ev, 22 *annos n*: Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Oekonom+, im: 1883. 10. 19. Th, *gimn*: Szarvas, Pozny;

Heidelbergi Egyetem / Универзитет у Хајделбергу (1526) : Dorth, Matthias, ev, 22 *annos n*: 1847. 12. 19. Neu-Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Grundbesitzer+, im: 1869. 4. 24. Th, *univ*: Tübingen 1867; 3379. Zvarinyi, Emil, ev. 24 *annos n*: Neu Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Lehrer, im: 1878. 5. 11. Th, *univ*: Göttingen 1877; Schmidt, Heinrich, Dr. Phil., ev. 28 *annos n*: Újverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Beamter, im: 1906. 5. 4. Ph, *univ*: Leipzig 1903, Berlin 1905;

Leipzigi Egyetem / Универзитет у Лајцигу (1526): Schmidt, Heinrich, Dr, ev. 28 *annos n*: Új Verbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Gustverwalter, im: 1903. 10. 27. Ph, *univ*: Budapest, Berlin 1905; Heidelberg 1906; Klaár, Wilhelm, ev, 26 *annos n*: Újverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Maurer, im: 1907. 5. 3. Th, *univ*: Göttingen 1905, *gimn*: Liegnitz; Konrath, Wilhelm, 22 *annos n*: Újverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Handwerker, im: 1916. 10. 17. Th, Ph, *gimn*: Sopron Th;

Rostocki Egyetem / Универзитет у Ростоку (1526): Klein, Franz 2, ev, *n*: 1885. 8. 22. Újverbász (Újverbász 4, Нови Врбас), *p*: Hutmacher, im: 1908. 10. 27. Th, ex: 1909. 7. 27, *gim*: Újverbász, Szarbas, Pozsny/ Нови Врбас, Сарваш, Братислава (Пожун), Th;

Strassburgi Egyetem / Универзитет у Стразбуру (1621): Kurcz, Heinrich /Henrik/, ref. *n*: 1880. 2. 5. O-Vebász (Överbász 4, Стари Врбас), *p*: Grundbesitzer, im: 1902. 4. 30 J, ex: 1902. 8. 25, *gimn*: Kolozsvár G;

Tübingeni Egyetem / Универзитет у Тибингену (1526): Dorth, Matthias, ev. *n*: 1847. 12. 19. Neu Werbasz (Ujverbász 4, Нови Врбас), *p*: Oekonomist +, im: 1867. 11. 6. Th, ex: 1869, *univ*: Heidelberg 1869; Moor, Peter, *n*: 1859. 9. 19. Neu Verbas (Ujverbász 4, Нови Врбас), *p*: Oekonom, im: 1883. 11. 9. Th, ex: 1884;

Mittweidai Műszaki Technikum / Висока техничка школа у Митвајди (1867), Schossberger, Leopold, izr, *n*: 1873. 12. 11. Neu Verasz (Ujverbász 4, Нови Врбас), *p*: Bauunternehmer, im: 1891. 11. 2. Ing Mascg. bau, Et, ex: 1893. 6. 21; Lang, Karl, ev. *n*: 1877. 7. 20. Uj Verbasz (Ujverbász 4, Нови Врбас), im: 1901. 4. 24. Ing Elektroing, Ml, ex: 1902. 3. 1; Méder, Karl, ev, *n*: 1891. 9. 11. Ujverbacz (Ujverbász 4, Нови Врбас), *p*: Landwirt, im: 1914. 4. 15. Ing Elektroing, ex: 1914. 8. 7;

Berlini Kereskedelmi Főiskola / Висока трговачка школа у Берлину (1906): Klein, P., *n*: Ujverbász (Uverbász 4, Нови Врбас), im: 1913. W Me, ex: 1914. S.³⁰

У српском делу Врбаса (Стари) сачувана је најстарија капела на водици у Војводини. Према запису у црквеном Летопису, насталом

³⁰Ласло Сеги, *Студенти са данашње територије Војводине на европским универзитетима 1338-1919*, Нови Сад 2010, 134-370.

после буне 1848. године, све до 1793. године, на извору лековите воде, није постојала никаква капела.³¹ Након копања Канала Дунав-Тиса извор је остао у баруштини. Да би се извор сачувао, 1793. верници су извели изворску воду на месту данашњег водичког бунара. Над бунаром је, годину дана касније, сазидаана капела без звоника.³² Њени ктитори су били, како се наводи у Летопису, трговац Николић из Бачке Тополе и неименовани Буњевац из Суботице. Капела је била посвећена Св. Петки. Капела је у буни 1848. знатно оштећена. Обновљена је трудом Петра Вучерића 1852. У њој су се половином XIX века налазиле иконе Св. Петке, рад јереја Уроша Вучерића, једна стара икона Богородице, коју је поклонио непознати приложник из Сомбора, једна икона Св. Ђорђа и више иконица на стаклу.³³

Поуздано се зна да је до 1800. године Стари Врбас био чисто српско насеље. Након петнаест година од колонизације Немаца у Нови Врбас, простор између Старог и Новог Врбаса све више се спаја. Економским јачањем домаћег немачког становништва долази до његовог продора у Стари Врбас, те се етничка структура све више мења.

По попису Бачке епархије из 1811. године Стари Врбас, у две парохије, имао је 2.050 становника на 259 домова и просеком становника по домаћинству 7,91.³⁴ Према попису из 1797. у Бачкој епархији просечна величина парохије износила је око 106 кућа.³⁵

Евангеличка црква у Новом Врбасу грађена је у интервалу од 1816-1820. Црква је могла да прими 900-1000 душа. Током револуционарних збивања 1848/49. војска бана Јелачића свуда је пустошила и крала, једне ноћи упала је и трећину села запалила, покрала. Тада је унутрашњост цркве уништена, посебно оргуље. Уништена је и црквена архива. Староврбаска евангеличка црквена општина настала је 1810. године. У почетку су староврбаски Немци припадали цркви у Новом Врбасу. Није познато када је сазидаана

³¹Описаније Парохијалне Цркве, Храма Светога воведенія Пресвете Богородице у Старом Врбасу 1850-1969. (*Летопис СПЦ у Врбасу*)

³²Непарохијски храм капела на Водици, подигнута је 1838 године, а посвећена је св. Параскеви. Календар Српске православне епархије Бачке, за просту годину 1942, 72.

³³Пириком конзерваторских радова 1996, у капели је откривено више зидних слика са мотивима распећа Христовог, Св. Петке и Богородице-живоносног источника, као и Св. архијаконa Стефана. У Капели су нађене и иконе Богородице са дететом, на чијој је полеђини записано да је рад Уроша Вучерића, икона Св. Петке, која је само сигнирана иницијалима свога мајстора, али без године, и икона Богородице, коју је водици 1852. приложио Јован Ратков, житељ Старог Врбаса. Капела је данас посвећена Св. Илији. Због чега је и када промењен патрон водици, не зна се. Из календара Епархије бачке за 1944. види се да је капела у то време још била посвећена Св. Петки. Мирјана Ђекић, Водице у Војводини, Београд 2001, 81.

³⁴др Владан С. Гавриловић, Попис Бачке епархије 1811, у: Зборник Матице српске за историју, бр. 91, Нови Сад 2015, 77, 80.

³⁵Исидора Б. Точанац Радовић, Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740-1790), докторска дисертација, Београд, 2014, 200.

староврбашка евангеличка црква, а стајала је тамо где се налазила староврбаска реформатска црква, која је 1860. године продата реформатима.³⁶

У Протоколу Евангеличког сениората за Срем и Бачку (1818-1835) дају се статистички подаци о ново-староврбаским Немцима, евангелицима за 1818. годину. Нови Врбас: број душа (становника)-1.779; број ђака-312 и један учитељ, док је за Стари Врбас дат само број душа-259.³⁷

Свештеник Јохан Бузаш, пуних 28 година, деловао је као организатор реформоване (реформатске) црквене општине у Новом Врбасу (новембар 1786 - јануар 1814).³⁸ У црквеном архиву ове верске заједнице налази се попис породица из 1809. године, укупно 59 породица. Чин освештања храма реформоване верске заједнице у Новом Врбасу обављен је 17. октобра 1824. године.

По Шематизму надбискупије Калоча-Бач из 1822. године у Старом Врбасу је 182 римокатолика и 80 у Новом Врбасу, а 1834. године у Старом Врбасу 198 и у Новом Врбасу 119 лица. Они су испочетка припадали парохији Кула.³⁹

Попис пореских обвезника у насељима Бачко-бодрошке жупаније из 1828. године, даје податке за оба Врбаса. Нови Врбас имао је 759 пореских глава, од тога је: 1 интелектуалац; 227 сесионалаца; 131 инквилин; 13 субинквилина. Затим су наведене категорије по сродству: браћа-1; синови-13; кћери-11. На крају по занимањима: слуге-1; слушкиње-1; занатлије-31; трговци-4 и велетрговци-4. У Старом Врбасу је 1.047 пореских глава, од тога: 336 сесионалаца; 59 инквилина; 11 субинквилина. Затим су наведене категорије по сродству: браћа-69; синови-49; кћери-15. На крају по занимањима: слуге-4; занатлије-26 и трговци-3.⁴⁰

„Попис становништва Бачко-бодрошке жупаније“ Лудовикуса Нађа, из 1828. године, даје следеће податке о становништву Врбаса. Овај попис Л. Нађ саставио је на основу црквених шематизама из 1826. и 1827. године.

Нови/Стари Врбас: католици-97 (3,4%)/227 (7,00%); православци-0/3.026 (93%); протестанти-2.696 (95,9%)/0; Јевреји-17

³⁶Ова скромна заједница је већ 1816. саградила школу, у којој је нововрбаски свештеник Ј. Скултети (*Scultety János*) држао мису, у почетку једном месечно, а затим редовно сваке недеље, до његове смрти 1849, када се староврбаска црквена општина одвојила. Прву мису у новој црквеној заједници одржао је Hutter Grigyst, 5. V 1850. G. Bierbrunner, нав. дело, 168, 212.

³⁷Славко Гавриловић, Статистички подаци о Словацима и Немцима у Бачкој и Срему 1818. године, у: Зборник за историју Матице Српске, бр. 4/1971, 119.

³⁸Потврдама Крашовске жупаније из 1804. Јаношу Бузашу (*Búzás János*), свештенику из Новог Врбаса, и његовим синовима: Ладиславу и Јаношу Габору, признате су племићке титуле. Генерална конгрегација, бр. 1368, 2. VII 1804, мр Дејан Јакшић, Матица племства Бачко-бодрошке жупаније (1798-1808) у: Годишњак Историјског архива града Новог Сада, бр.11/2017, Нови Сад 2017, 138.

³⁹Фридрих Лоц, Књига о Врбасу, прилог историји општина Стари и Нови Врбас, Врбас 2014, 111-119.

⁴⁰dr A. Hegediš, K. Čobanović, нав. дело, 76.

(0,6%)/0. Према овом попису у Новом Врбасу било је 2.810 становника, а у Старом Врбасу 3.255 становника. Даље овај попис даје и ове податке: У Новом Врбасу је 364 куће, са 7,7 просечно становника по кући, док је у Старом Врбасу 401 кућа, са 8,1 просечно становника по кући.⁴¹

У „Јурисдикциј, места, парохий и домов Диецези Новосадско-бачкој за лето 1837.“ видимо да је Стари Врбас у Комитату бачкаий, Протопрезвитерату новосадский, са две парохиие, односно са 287 домова. Док се у „Записание пар хий, церквеи, парохов, капеланов, диаконов, домов, душа мушкаги и шенскаги полу, школа, и учеников в богохранимом протопресвитерату новосадском за 1839. годину“, дају подаци за парохиију у Старом Врбасу: Црква је посвећена С. Воведений; службују два пароха, 227 домова има. Укупно је 2.095 становника, од тога 1.025 мушког и 1.070 женског пола; 445 брачних парова; једна школа са 80 ученика.⁴²

У вези са револуционарним годинама (1848-1849), Иларион Зеремски, наводи: „Па ипак изгледа, да је буна у Војводини у 1848-1849. имала много теже последице. То је био грађански рат између народа који су дотле живели у заједници, и који су сад узајамно један другог уништавали. [...] Познато је, да је том приликом у Војводини било попаљено две трећине кућа и наш народ тада није имао где да главу приклони. Живаљ који је извукао живу главу из буне био је изложен зими и глади, и наравно да је одатле дошла општа физичка изнуреност, болест и велики помор.[...] Тада ми је још пукло пред очима да је нашем народу у Војводини било потребно пуних 30 година, да се вратимо на бројно стање пред буну 1848“.⁴³ То се види и из података које наводимо (према Илариону Зеремском): Стари Врбас 1846/47. године - 2.078, а 1880. године - 1.490 становника. Значи, број становника опао је за 586.⁴⁴

Староврбашанин Милан Бировљев, записао је: „1848. године када је била такозвана Мађарска буна против Срба, мој прамдеда Иван, који је био неки одборник, повуклао се према Прекој бари у једну кућу и давао отпор.“⁴⁵ Непријатељ опколи кућу, њих су потукли,

⁴¹Золтан Ђере, *Становништво Бачко-бодрошке жупаније према попису Лудовикуса Нађа из 1828*, у: Зборник Матице српске за историју, бр. 42/1990, 143, 145, 149.

⁴²мр Владан Гавриловић, *Пописи Бачке епископије 1823-1844=Censuses of the Bačka Episcopate in 1823-1844*, Зборник Матице српске за историју, бр. 65-66, Нови Сад 2002, 218-223.

⁴³Иларион Зеремски, *Бројно кретање српског народа у Војводини од 1848 до 1880*, Гласник историјског друштва Нови Сад, Срмски Карловци 1929, Књ. 2, св. 2, 235.

⁴⁴„Изгледа да су Срби у северној Бачкој 1848-1849. године изгубили мање у животима, али су зато много више пропатили у другим страхотама. Тако се и може разумети опадање српског становништва у северној Бачкој. Поред тога, Мартин Хацел, владин комесар у Бачкој, издаје наређење о секвестирању имања Срба-издајника (*die zum Finde übergegangen*)“. Душан Ј. Поповић, *Срби у Војводини: од Темишварског сабора 1790. до Благовештанског сабора 1861*, Књ. 3, Нови Сад 1990, 303.

⁴⁵Прека бара, некадашњи потес у Старом Врбасу. Крива долина и бара која

а кућу запалили. Деда Милош (рођ. 1828) био је у бежанији према Србобрану, преко Криваје. Колико су били у бежанији не знам. Када су се вратили, кућа је била изгорела, само зидови остали, па су нашли неку грађу и са трском покрили, и данас тако стоји (1980)“.⁴⁶

Јован Вучерић, парох староврбаски, у вези са тадашњим дешавањима, у чланку „Из прошлости Старог Врбаса“, наводи: „Арон Шуваков, звани Ацко, био је 1848/49. године општински кнез, а поткнез био је Дамјан (Даша) Којић, син негдашњег пароха Симе Којића, од чијих деветоро деце је Даша био друго, а Павле, адвокат и председник Матице српске, четврто дете. Кад је у оно време требало ићи на Мајску скупштину у Сремске Карловце, кнез Ацко се разболео, те није могао ићи, него је ишао на својим колима поткнез Даша Којић са учитељом Кузманом Стојаковићем. Због тога су обојица били оптужени и изведени пре ратни суд мађарског логора, који је био на источној страни Врбаса, одмах на лединама према Србобрану. Суд их је осудио на вешала. Три дана су били затворени у општинској кући, где су их наговарали да признају мађарску владу, али су ови увек одбијали и то са речима: Ваше је, ал’ ваше неће бити! 20. јула 1848. су их обесили“. Срби су међутим већ били избегли из Врбаса преко Србобрана у Шајкашку и Срем. Споменута два свештеника избегну у Витојевце, где су вршили парохијске дужности“.⁴⁷

Јован Вучерић у чланку Народни мученици из 1848/49. у Врбасу⁴⁸ и ово је записао: „Познато је да је 1848/9. био табор мађарске војске у Врбасу, одакле је извршен напад на Србобран. Уз њега је био и преки ратни суд, који је многе Србе осудио на вешање и стрељање. Нје ми познато да има каквих званичних података, које све осуђен

је полазила од Врбаса, од потеса Просине, и текла према југу, где се јављала под именом Прека бара, а затим источно од Врбаса утиче у Канал. др Д. Ј. Поповић, Срби у Бачкој до краја XVIII века, 89, 172.

⁴⁶Аутобиографски запис Милана Бировљева, власништво Милана Ђ. Бировљева из Новог Сада; Еуген Радишић, комесар за Доњу и Средњу Бачку, обавештава Исидора Николића, врховног комесара за Бачку, Торонтал и Вршац, о испорученој трсци за покривање кровова у местима која су за време мађарског устанка страдале у пожарима: Јарак, Темерин, Турија, Сентомаш и Стари Врбас. Архив Војводине, Дистриктски врховни комесаријат за Бачку, Торонтал и Вршац=*Districts ober-comissariat für Bacska, Torontal und Verschetz (Сомбор 1849-1852)*, Аналитички инвентар IX/2, Нови Сад 1994, 1518.

⁴⁷На надгробном споменику у Врбасу, уклесано је: Јован Вучерић (*1874 † 1935), протонамесник староврбаски; Као јереј 1903. постављен је, по потреби службе, за привременог администратора парохије у Кисачу. Извештаји епархијских управних власти у Новом Саду, у годинама од 1903. до 1905. и од 1906. до 1908, 13; У врбаској парохији био је од 1912. до своје смрти, 1935. „У архиви парохијског здања у Старом Врбасу налазе се протокол, писан руком Уроша Вучерића, тадашњег капелана код свог оца Петра, пароха у Старом Врбасу. Подељен је на двадесет *оглавления* од којих би неки могли послужити као грађа за историју Војводине“. Јован Вучерић, Из прошлости Старог Врбаса, у: Гласник историјског друштва у Новом Саду, Књ III, св. 2, Ср. Карловци 1930, 297-298.

⁴⁸Гласник Историјског друштва у Новом Саду, Књ. III, св. 3, Сремски Карловци 1930, 478-479.

на смрт од тог суда, али сам у олтару своје цркве пронашао један мали папир, величине осмине табака, одеран од неке „Намире на 25 фор. а вр“, који нам пружа неке податке о мученицима тог времена. [...] Према томе сам закључио, да је листић исписао Јефтимије Вукадиновић 1871. пошто се рукопис и мастило слажу. [...]“.

Како наводи Ј. Вучерић, на папиру је наведено 13 имена, погубљених 20. јула 1848. године: јер. Љубомира, јер. Андреа, Василија,⁴⁹ Александра, Кузмана, Дамјана, Георгија, Павла, Гавријила, Арсенија, Милутина, Марка, Младена. „Затим је црним избледелим мастилом и другом руком додано доле име: „Милош“, а између Арсенија и Милутина оловком „Петра Мађански“, а сасвим доле је оловком забележено, да је тај Петар био кум Милутину“.

Даљим испитивањем Ј. Вучерић сазнао је: За јереја Љубомира да је Радосављевић, али где је био свештеник није дознао. Највероватније негде у околини. Јереј Андреј био је из Пивница, али му презиме није утврдио. Кузман се презивао Стојковић, овдашњи учитељ. Дамљан се презивао Којић, ратар овдашњи. Арсеније је Бадрљица из Сенте.⁵⁰ Милутин се презивао Татић.

„Прича се, да је био неки Мирков из Стапара, кога су звали Кйка и Стапарац. Њега су Мађари ухватили са неким Цвејићем у бекству, те га ту стрељали без суда. Док су се они бавили њиме, Цвејић је увребао прилику, скочио у канал и прогута га.[...], те се тако срећно спасе у Србобрану, а Кику стрељају. [...] Старији људи спомињу, да је иза Н. Врбаса поред друма за Кулу био један крст, кога су звали Стапарчев крст, али тога више нема. Је ли и његово име на овој читуги-не знам. Према тим записима у Врбасу је погинуло 15 особа мученичком смрћу, које су записане на овој читуљи, али где и на који начин су погинули, не зна се сем оних споменутих“.

Према српским устаницима, кад би им дошли у шаке, нарочито окрутно и немилосрдно поступале су мађарске грађанске власти, које су већином остале старе и које су биле првенствени представници старог имовног и друштвеног поретка. „Посведневно више кола, пуних Рацима, већином жена и дјеце, долазе нашим предстражама и јадници преклињу да их заробе, јер у рацком табору морају да помру од глади. Блиједи, претворени у кожу и кост, моле од војника комад круха, и то гутају вучјом глађу. Војна заповедништва примају ове сиромашне

⁴⁹Крајем јула Немци из Торже (данас Савино Село) ухватили су четири Србина, који су из србобранског логора ишли за Сомбор. Међу њима налазио се 23-годишњи богослов Василије (Васо) Стојачков из Сомбора. Приликом извршења казне млади богослов изрекао је ово: Није ми жао што ћу умрети, али ми је жао што Српству помоћи не могу. др Милан Петров, Бачка у револуцији, Нови Сад 1999, 54.

⁵⁰Првог дана августа 1848. врбаски војни суд осудио је на вешање познатог племића и богаташа из Сенте, Арсена (Арса) Бадрљицу. др М. Петров, нав. дело, 54; Истрага Ратног суда против Тобиаса Стрилића, председника Преког суда у Врбасу, Фердинанда фон Астенберга и Адалберта Путника. Архив Војводине, Дистриктски врховни комесаријат за Бачку, Торонтал и Вршац=*Districts ober-comissariat für Bacska, Torontal und Verschetz (Сомбор 1849-1852)*, Аналитички инвентар IX/2, Нови Сад 1994, 1203.

бјегунце, грађанска власт напротив, све би их искоријенила да може. Безбројне Раце су већ повјешали, и данас су погубили тројицу [...]”.⁵¹

О почетку епидемије колере у тадашњем Врбасу 1848. године, сигурне податке налазимо тек у другој половини октобра т.г. Тада два војна лекара Ко Негован и У. Ферда, извештавају да је у мађарском војном логору у Старом Врбасу избила колера. „Од 20. до 25. октобра овде је од ње оболело девет војника, од којих је седам умрло, два леже болесна и, по мишљењу лекара, ни они неће преживети због лоших услова у болници и недостатка лекова. Лекари моле да им се пошаљу лекови“.

У Новом Врбасу у матрикули умрлих евангеличке цркве у 1848. уписано је 197 имена, са испуњеном рубриком узрока смрти. Прва жртва колере, Филип Лиренц, стар 44 године, уписан је 22. октобра, а при крају т.м. налази се још четири имена. У новембру је од колере умрло 38, почетком децембра још троје и последњи 1. фебруара 1849. године. Дакле, укупно 47 жртава колере у првом периоду смртности. У 1849. године уписано је 258 умрлих, од којих је 75 умрло од колере. Смртност је почела 1. јула, а до краја месеца умрло је још 15, од исте болести. У јулу је од колере умрло 45, септембру 9, октобру 4 и последња жртва умрла је 1. новембра. За ове две године рата умрло је 122 евангелика.

У матрикули реформатске цркве овог места у 1848. уведено је 69 имена, али ниједна жртва колере (дијагнозе постоје). Наредне 1849. године, укупно је заведено, у ову књигу, 111 имена. Први случај колере, Филип Габел, стар 44 године, уписан је 16. јула, а до краја тог месеца умрло је још четворо. У јулу је од ове болести умрло 12 лица, а августа 9 и октобра још троје. Последњи оболели од колере умро је 5. октобра. Те године од колере умрло је 29 припадника реформатске вере. Значи, заједно са евангелицима, у Врбасу је била 151 жртва колере.

Матрикула умрлих православне цркве у Старом Врбасу почела се водити тек од 20. јула 1849. године и до краја те године у њој је уписано само 29 имена (без дијагнозе), на основу чега се не може ништа закључити о колери у месту.⁵²

Верска припадност становника Врбаса 1857. године, била је: Стари/Нови Врбас: 116/187 римокатолици; 1.791/2 православци; 1.019/2.592 лутерани; 137/1.052 калвинисти и 99 /252 Јевреји.

Етничка припадност становника Врбаса, те године, била је: Стари/Нови Врбас: Немци-1.156/3.780; Мађари- 0/51; Срби- 2.147/2; Јевреји- 99/252 и гркокатолици- 240/0.⁵³

Русини из Куपुरе и Руског Крстура почели су се досељавати у Стари Врбас после револуције 1848/49. године, односно 1850. године, пошто је то српско насеље било опустошено (Вукич 1996:79). Основни разлози пресељавања Русина из ових места у Стари Врбас

⁵¹Vaso Bogdanov, *Nacionalni i socijalni sukobi Vojvodana i Mađara 1848-49, Zagreb 19?*, 101-102.

⁵²др Славко Јовин, Епидемија колере у Војводини 1848-1949, Нови Сад 1987, 25-48;

⁵³др А. Hegediš, К. Šobanović, нав. дело, 125.

били су недостатак обрадивог земљишта у тим насељим и сиромаштво појединих породица, које су управо исељавањем из својих насеља, у којима су већину чинили Русини, тражећи повољније услове за живот у срединама где ће бити мањина и у верском и националном погледу. Грко-католичка парохија у Старом Врбасу успостављена је 1860. Све до 1887. духовну бригу о гркокатолицима у Старом Врбасу вршили су куцурски капелани. Роман Миз за управитеље гркокатоличке парохије у Старом Врбасу, навео је: Владислава Лабоша (1885-1887), Андрију Сегедиа (1887-1891) и Михајла Сергеја Трбојевића (1891-1902). Нова црква подигнута је 1892. године.⁵⁴

Евангеличка црквена општина Стари Врбас 1858. купује напуштено источно-грчко гробље, где ће саградити школу, дом за свештеника и цркву. Школу су саградили 1860, а 1861/62. парохијску зграду. У јесен 1877. положен је темељ, а 1879. изграђена црква и постављен торањ нове цркве. Учитељ Филип Лакнер 1862. службује у нововрбаској евангеличкој црквеној општини. Био је дугогодишњи председник те црквене општине.⁵⁵

Стари Врбас, у оквиру Бачке дијецезе, по политичком попису 1865. имао је 1.791 православну душу, а по црквеном попису 1.660 душа, са једним свештеником, II разреда.⁵⁶

Године 1869. Врбас (оба) имао је 7.993, а 1880. године 8.714 становника.⁵⁷

Римокатоличка црквена општина у Новом Врбасу успостављена је 1874. године. Децембру те године наименовани је први свештеник, Франц Флах, пре тога капелан у Баји. Са својом службом започео је тек 4. марта 1875. Службовао је само седам година, умро је 6. II 1882. у 41. години живота. Овде је у питању прва римокатоличка богомоља. Други свештеник био је Рудолф Турновски. Са службом је започео 15. маја 1882. Парцела за нови храм купљен је 1882. године. Парохијска зграда, која је почела да се гради 5. маја 1883, била је брзо изграђена, тако да је свештеник већ 6. октобра 1883. могао да се усели у њу. Истог дана постављен је камен-темељац садашњег храма, а већ наредне године 26. августа постављен је крст на храму. Освештење храма обављено је 8. децембра 1884.

Према Јовану Цвијићу и групи аутора (1920), дају се следећи статистички подаци:

Припадност / Година	1890.	1900.	1910.
Мађари (Стари/Нови Врбас)	226/642	435/931	615/1.361
Немци (Стари/Нови Врбас)	1.936/5.111	2.025/5.2791.	837/5.171. ⁵⁸

⁵⁴Звонко Сабо, Славко Сабо, Владимир Папуга, Гелана Папуга, Мартица Тамаш, Руснаци у Вербаше=Русини у Врбасу, Нови Сад 2015, 11-13.

⁵⁵G. Bierbrunner, нав. дело, 172, 213; Ф. Лакнер (Црвенка, 1833 - Нови Врбас, 1906) био је уредник недељника *Telecska*, штампан на мађарском и немачком језику, од 1883. до 1905. године. Марија Орбовић, Културни живот Врбаса у огледалу завичајне штампе, Библиографија 1872-1944, Врбас 2018, 60.

⁵⁶Разређење свештвенства, читано у Нар. сабору у седницама од 9, 10, 12. и 13. фебр. 1865, 1865, 6.

⁵⁷Слободан Ђуричић, Број становника Војводине, Нови Сад 1996, 117.

⁵⁸J. Цвијић и др, нав. дело, 13.

Хенрик Шварц (Стари Врбас, 1874 - ?) Нижу гимназију у Новом Врбасу завршио је 1887. За учитеља староврбаске еванг. црквене општине изабран је 21. јуна 1896. године.

У периоду од 1885. до 1900. године у Новом Врбасу рођено је 29 јеврејске деце (од тога 9 девојчица), а у Старом Врбасу 8 јеврејске деце (од тога 5 девојчица).⁵⁹

Кузман Миловановић, учитељ, службовао је једно време у Старом Врбасу.⁶⁰

Године 1892. Општина Стари Врбас имала је 726 домова, са 4.252 становника, од тога: 1936 Немаца, 1669 Срба, 412 Русина, 226 Мађара и 9 душа осталих народности. Цркве су: српска православна, грко-католичка и лутеранска. Римокатолици и калвини припадали су Новом Врбасу, а Јевреји Кули. Председник српске православне црквене општине је Лазар Секички. Те године назарена је било већ у $\frac{3}{4}$ црквених општина Бачке епархије. Највише их је у Ст. Врбасу (98), где имају и своју богомољу (молитвени дом).⁶¹

Према „Шематизму Епархије бачке из 1897. године“ у Врбасу је једна црква, свештеник је Душан Марковић. Парохијски дом није имала. Православних домова било је 281; брачних парова 355; удовица 75; укупно је 1.626 душа, од тога 825 мушких; међу овима је 78 назарена. Те године родило се 78; умрло 44 душе; венчало 9 парова. „Смешаних брачних парова склопљених у г. 1896. има 1“. Председник Црквене општине је Душан Марковић, парох, а перовођа Милан Стефановић, учитељ.⁶²

Две су српске православне вероисповедне школе, мешовите. Два школска здања својина су српске православне цркве, зидана 1868. и 1891. Службовала су два учитеља, Милан Стефановић и Гавра Грбић.⁶³ За школу способне православне деце било је: 225 (106

⁵⁹ИАГНС, Ф. 943, Матица рођених за Стари/Нови Врбас од 8. X. 1895. до 31. XII 1906.

⁶⁰Кузман Миловановић (Стари Врбас, 1860 - Нови Сад, 1910) рођен је у свештеничкој породици. Четири разреда гимназије учио је у Новом Врбасу, а Учитељску школу у Сомбору завршио је шк. 1877/78. године. За епархијског школског референта Бачке и Будимске епархије Сабор га је изабрао 1908. Врло активно учествовао у просветном и друштвено-политичком животу војвођанских Срба. Посебно је значајна његова публистичка делатност. Сарађивао је у Новој школи, Новом васпитачу и другим листовима. После смрти уредника познатог дечијег листа Невен Јована Јовановића Змаја прихватио је позив издавача књижевног друштва Рад и уређивао Змајев лист од 1904. све до краја његовог издажења 1908. године, где је и сам сарађивао. др Р. Макарић, С. Васиљевић, нав. дело, 534-535.

⁶¹С. Шакрак-Нинић, нав. дело, 25, 85, 124-125; Према једној статистици из 1898. у Угарској је било 10.000 назарена од којих су њих 4.460 били Срби. Ирена Вељковић, Назарени-Јеврејски хришћани, у: Теме, бр. 3, Ниш 2003, 503.

⁶²Милан Стефановић (Стари Врбас, 1855 - ?), учитељ, завршио је 4 разреда Гимназије у Новом Врбасу и Учитељску школу у Сомбору (шк. 1874/85. године). Службује од 1875. године. Ожењен је и има петоро деце.

⁶³Учитељ Гавра Пешић службује у Старом Врбасу до 1877 године. Заменио га је Гавра Грбић.

женских) од 6 до 12 година и 101 (56 женских) од 12 до 15 година. У школу је ишло: 173 (82 женских) од 6 до 12 година и 87 (42 женских) од 12 до 15 година.⁶⁴

Према попису из 1900. у Старом Врбасу је 929 кућа, са укупно 4.642 становника. Од тога: 435 Мађара, 2.025 Немаца, 15 Словака, 428 Русина, 1.728 Срба и 10 других, а по вероисповести: 362 римокатолика, 428 гркокатолика, 1.671 православних, 1.603 евангелика, 434 реформата, 72 јудаиста и 72 других. По природном прираштају, гледано по деценијама, број Русина у Старом Врбасу кретао се: од 1861 до 1870 - 20 особа; од 1871 до 1880 - 7 особа и од 1881 до 1890 - 79 особа.⁶⁵

Из друге половине XIX века треба споменути и даровиту породицу Мауер, чије су три генерације својим радом оставиле упечатљив траг у Врбасу и околини. Родоначелник ове породице био је учитељ Филип Мауер (1813-1887) који је, након Торже (данас Савино Село) и Куцуре, од 1854. службовао у Врбасу.⁶⁶ Његов син Карл, 1873. изабран је за општинског лекара у Врбасу. Такође, био је железнички лекар након отварања пруге Будимпешта-Земун, на делу од Врбаса до Кисача. Доктор Мауер имао је четворо деце, синове Карла, општинског бележника, познатијег као песника и преводиоца са мађарског језика (Нови Врбас, 1872-[?], Америка, 1944) и Рихарда апотекара у Сивцу, као и две кћери, песникињу Ирене (Нови Врбас, 1877-Татрасеплак, 1928) и њену сестру, удату у породици Вагнер.⁶⁷ Рихард Мауер, син др Мауера, започео је апотекарску праксу 1. септембра 1897. године и након три године, поглашен помоћником лекарничке вештине.⁶⁸

⁶⁴По Школској уредби из 1872. школе су биле дужне отворити V и VI разред, те да школу опреме потребним намештајем и училима. Извештаји епархијских управних власти у Новом Саду (Бачки епархијски Школски одбор), у годинама од 1903. до 1905. и од 1906. до 1908, 158.

⁶⁵З. Сабо и други, нав. дело, 11-13.

⁶⁶Л. Сеги, нав. дело, 134.

⁶⁷М. Орбовић, нав. дело, 218-220.

⁶⁸Рихард Мауер (Нови Врбас, 1878 - Сивац, 1966), од оца Карла, лекара, магистрирао је фармацију у Будимпешти, 18. VI 1902. У Сивац се преселио 1909, одакле је пореклом породица Мауер. Прво је отворио апотеку у кући Филипа Гроса (Главна улица), и ту ради 16 година. Пошто је саградио породичну кућу, у Црквеној улици, у истој отвара (пресељава) апотеку. Као апотекар ради до 1955, када је пензиносан. Био је ожењен Елом Шефер (Нови Врбас, 1885 - Сивац, 1969). Обоје су сахрањени у Врбасу. Казивање Зоран О. Перунички, 10. X 2018; Диплома Универзитета у Коложвару (Клузу) о положеном тироцинијуму Рихарда Мауера из Новог Врбаса, 23. II 1900. Легат dr mr ph. Андрије Мирковића из Новог Сада. Гордана Буловић, Дипломе из збирке фармације у Музеју града Новог Сада, Годишњак ИАГНС, бр. 4, Нови Сад 2010, 64.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Петроварадин : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407

